

64
C21

САИДОВА ҲУЛКАР ҲАМИДОВНА

**МАХСУС ФАНЛАРДАН ЎҚУВ
АДАБИЁТЛАРНИ АМАЛИЙ
ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШНИНГ
ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ**

67	с/352
С-21	Саидова Х.Х.
<u>Махсус фанлардан ўқув</u>	
адабиётларни амалий экспертизадаги ўтказишнинг илмий-услубий асослари	
Т-2018	б/п

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО МУҲАНДИСЛИК-ТЕХНОЛОГИЯСИ ИНСТИТУТИ

САИДОВА ҲУЛКАР ҲАМИДОВНА

**МАХСУС ФАНЛАРДАН ЎҚУВ
АДАБИЁТЛАРНИ АМАЛИЙ
ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШНИНГ
ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ**

МОНОГРАФИЯ

Тошкент
"Muharrir nashriyoti"
2018

УДК 373.5.091.64

КБК 74.26

С 21

Саидова, Хулкар.

Махсус фанлардан ўқув адабиётларни амалий экспертизадан ўтказишнинг илмий-услубий асослари [Матн] / Ҳ.Саидова. – Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2018. - 100 б.

ISBN 978-9943-5270-4-1

Касб-хунар таълими учун махсус фанлардан замонавий ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммоларини ўрганиш ва илмий ечимларини топишда касб-хунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш методикаси ишлаб чиқилган ва таълим жараёнига жорий этилган.

Махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш мезонлари ва методи ишлаб чиқиш, амалиётга тadbик этиш касб-хунар коллежларида ўқитиладиган «Тикув ва тикув-трикотаж ишлаб чиқариш технологияси» махсус фан адабиётлари мисолида тажриба-синов ишлари натижалари математик-статистик методлар, диаграммалар жадваллар ёрдамида батафсил баён этилган.

УДК 373.5.091.64

КБК 74.26

Таърифчилар:

Қ.Т. Олимов – Бухоро муҳандислик-технология институти ўқув ишлари бўйича проректор, п.ф.д., профессор

Ҳ.Қ. Раҳмонов - Бухоро муҳандислик-технология институти, “Енгил sanoat технологиялари ва жонхоналари” кафедраси mudiri, т.ф.д., профессор

Ш.Ш. Олимов – Бухоро Davlat университети “Педагогика” кафедраси mudiri, п.ф.д., профессор

Менография Бухоро муҳандислик-технология институтининг Кенгашида муҳокама қилинган ва 2018 йил 28 июндаги 9-йиғилиш қарорига муvофиқ нашрга тасдиқ қилинган.

© Ҳ.Саидова.

© “Muharrir nashriyoti”,
Тошкент. 2018.

МУНДАРИЖА

Кириш	4
1-БОБ. МАХСУС ФАНЛАРДАН ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ ЯРАТИШ ВА УЛАРИНИНГ СИФАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	
1.1. Касб-ҳунар таълимида махсус фанлардан замонавий ўқув адабиётларини яратилиш ҳолати	9
1.2. Касб-ҳунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммолари	21
1.3. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш тамойиллари ва методлари	29
2-БОБ. МАХСУС ФАНЛАР ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ АМАЛИЙ ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ	
2.1. Махсус фанлар ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш мазмуни ва методикаси.	35
2.2. Махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш	51
2.3. Махсус фанлардан электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш услубияти	64
3-БОБ. МАХСУС ФАНЛАР БЎЙИЧА ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ АМАЛИЙ ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШ ВА ПЕДАГОГИК САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ БЎЙИЧА ТАҲРИБА СИНОВ ИШЛАРИ	
3.1. Махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертиза қилиш мазмуни.	71
3.2. Махсус фандан электрон дарсликнинг педагогик самарадорлигини аниқлаш бўйича таҳриба синовларини ташкил этиш ва ўтказиш	79
3.3. Таҳриба- синов натижаларини таҳлил этиш	80
Хулоса ва тавсиялар	89
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	91

КИРИШ

Мамлакатимиз ўз тараққиётининг янги даврига қадам қўйган ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожланишнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида барча соҳаларда кенг куламли ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Ана шу ислохотларнинг муваффақияти, мамлакатимизнинг дунёдаги ривожланган, замонавий давлатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллаши аввало илм-фан ва таълим-тарбия соҳасининг ривожли билан, бу борада бизнинг дунё микёсида рақобатбардош бўла олишимиз билан узвий боғлиқ десак, ҳеч қандай муболага бўлмайди [2].

Республикамызда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидойи ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга қатъият билан қарайди. Ҳозирги даврда ишлаб чиқаришда техника ва технологияларининг янгиланаётганлиги, илм ва фан жадал тараққиёти мутахассис кадрлардан ўз билимларини мустақил ва мунтазам ривожда чуқурлаштириб, янгиллаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўйбга чиқариш эркин ва мустақил фикрловчи шахс шаклланишини таъминлайди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талабларини амалга оширишда ҳамда замонавий таълим шароитида сифатли ўқув адабиётларининг яратилиши ва ўқув жараёнига татбиқ этилиши муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузасида таъкидлаганидек: "...давлат бошқаруви тизимини бугунги ва эртанги кун талабларидан келиб чиқиб, янада такомиллаштиришни тақозо этади"¹ [1].

Таълим соҳасида сўнгги йилларда ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш йўлида олиб борилаётган фаолиятни қўллаб қувватлаш ва рағбатлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор Фармойишлари, Вазирлар

¹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон ҳақлари таъминлаш – кўп тарафли ва ҳалқ ҳуқуқдорлигининг гарови. Т. "Ўзбекистон", 2016 й. 19-б.

Маҳкамасининг қарорлари. Олий ва ўрта махсус таълими Вазирлигининг буйруклари қабул қилинди.

Жумладан, “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон қарорини ижро этиш ҳамда мамлакатимизда кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш, шунингдек узлуксиз таълим тизимини ўқув адабиётларининг янги авлоди билан таъминлаш юзасидан 2017 йил 4 мартдаги ПФ-2829-сон Фармони бажариш юзасидан ҳамда Давлат таълим стандартлари талабларига жавоб берадиган замонавий ўқув адабиётлари ва ўқув-методик қўлланмаларни тайёрлаш, нашр этиш ва таълим муассасаларини улар билан таъминлашнинг комплекс тизимини яратиш мақсадида Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги буйруклари қабул қилинди [3.6].

Ўқув адабиётларининг янги авлодини яратишга чет эл инвестициясини жалб қилиш бўйича ҳам бир қатор ибратли ишлар амалга оширилди. Жумладан, Осиё тараққиёт банки лойиҳаси доирасида касб-хунар коллежлари учун ўқув адабиётларини яратиш ишлари кенг қўламда олиб борилмоқда [40].

Кейинги йилларда касб-хунар таълим муассасалари учун 3300 дан ортиқ номдаги янги дарсликлар ва ўқув қўлланмалар нашр этиб таълим жараёнига жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан замонавий ўқув адабиётларни яратиш бўйича муаллифлар малакасини ошириш семинарлар, хорижий давлатларга хизмат сафарлари ташкил этилмоқда.

Ҳозирги пайтда Ўрта махсус касб-хунар таълими тизими учун яратилаётган ўқув адабиётлари Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги таълим муассасалари орасида илмий методик бирлашмалар мувофиқлаштирувчи кенгашда экспертизада ўтказилади ва нашрга тавсия этилади. Олий ва касб-хунар таълими тизимида тайёрлов йўналишлари бўйича фанларнинг ўқув адабиётлар билан таъминланганлиги ҳамда уларнинг сифатини баҳолаш бўйича Республика “Дарсликлар мониторинги” ташкил этилган [7].

Касб-хунар таълимида кичик мутахассисликлар тайёрлашда махсус фанлар ўқув адабиётлари асосий ўқитиш манбаи ҳисобланади. Махсус фанлар ишлаб чиқариш таълими асоси бўлганлиги учун, таълим жараёнига катта таъсир кўрсатади

Касб-ҳунар таълимидаги махсус фанлардан ўқув адабиётларини яратиш бўйича ўтказилган тадқиқотлар ва таҳлили шунини кўрсатдики, олий таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган тажрибали муаллифлар касб-ҳунар коллежлари учун ўқув адабиётларини яратишда кичик мутахассисларни тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятларини ва уларга қўйиладиган дидактик ҳамда психологик талабларни эътиборга олишмаган. Ушбу муаллифларнинг дарсликлари илмий жиҳатдан чуқурлаштирилган бўлиб, мазмуни ва тузилиши жиҳатидан олий таълим махсус фанлари дарслигига ўхшаб қолган.

Ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммоларига қаратилган адабиётлар таҳлили шунини кўрсатдики, дарсликларни баҳолашнинг илмий усуллари ўтган асрнинг I чи ярмидан буён олимлар ва педагоглар диққатида бўлган. Ҳозирги даврга қадар ҳам баҳолашнинг илмий асосланган ягона методикаси йўқ. Асосий кийинчилик шундаки, баҳолашнинг аниқ мезонлари, баҳолаш маълумотларини йиғиш, таҳлил қилиш ва умумлаштиришнинг қулай усуллари ишлаб чиқилмаганлигидадир [113].

Маълумки, Республикамизда ўқув адабиётларнинг сифатини баҳолашнинг самарали тизимини яратиш бўйича қатор илмий изланишлар ва тажриба ишлари олиб борилмоқда, аммо ҳозирга қадар ушбу йўналиш аниқ бир маълум тўхтамга келингани йўқ ва бу муаммо таълим тизими олдида турган долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Шунингдек жонски дарсликлар сифатини баҳолаш ва таҳлил этишга қаратилган илмий изланишлар жуда кам. Яна характерли жиҳати шундаки, ҳозирги пайтгача ишлаб чиқилган баҳолаш мезонлари фақатгина махсус фан дарслигининг тузилмасига йўналтирилгандир.

Шунингдек ўқув адабиётларини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш ўртасидаги узвий алоқадорликни ўрнатиш, баҳолашнинг турлари, методлари, воситалари ва шакллари тўғри танлаш, ҳамда улардан самарали фойдаланиш, экспертиза жараёнини лойиҳалаштириш ва ўтказишнинг ташкилий услубий йўл-йўриқларини ишлаб чиқиш асосий вазифалардан ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам ҳозирги давр касб-ҳунар таълими назарияси ва амалиётининг ривожланишида, ҳамда янги педагогик технологияларининг жорий этилишида ўқув адабиётларини амалий

экспертизадан ўтказишнинг илмий-услубий асосларини ишлаб чиқиш долзарб муаммолардан бири бўлиб колмоқда.

Юқоридаги тафсилот ва таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда қайд этилган муаммоларга қаратилган илмий изланишлар танланган мавзунинг долзарблигини аниқлади.

Монографиянинг назарий ғояларини ишлаб чиқишда бир қатор мутахассис олимлар, педагоглар, методистларнинг, жумладан касб-ҳунар таълими муаммолари бўйича У.Нишоналиев, У.М.Иноят, А.Р.Ходжабоев, Р.Х. Жўраев, Х.Ф. Рашидов, С.Я.Батишев, А.П.Беляева, ўқув адабиётларини яратиш назарияси Б.М.Мирзахмедов, Қ.Т. Олимов, В.В.Краевский, У. Мусаев, И.Я.Лернер, Н.Ф.Талўзина, М.Н.Скаткин, Б.Ю. Ходиев; ўқув адабиётларининг сифатини текшириш ва баҳолаш бўйича Д.Шодиев, Р.Сафарова, М.Рихсиев, А.Ф. Марасулов, С.Ғуломов, Э.Назаров, Н.Халилов, Ф.Жерар, А.К.Кусаиновлар ўқув материали ва унинг турли шакллариини лойиҳалаш муаммоси М.Махмудов; дарсликларнинг йўналтирувчи аппаратини такомиллаштириш Г.Бейлинсон томонидан тадқиқ қилинган, кичик мутахассислар тайёрлашда ўқув-услубий таъминоти бўйича В.П.Беспалько, А.Р.Ходжабаев ва бошқа олимлар илмий тадқиқотлар олиб борганлар.

Тадқиқот ишларини ўрганиш таҳлили шуни кўрсатдики, касб-ҳунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётларини сифатини баҳолаш муаммолари етарли даражада ўрганилмаган. Ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш методикалари ҳамда баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилмаган ва илмий-услубий жиҳатдан асосланмаган.

Тадқиқотнинг методологик асосини Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримовнинг кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштиришга бағишланган асарлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълимга оид қабул қилинган қарорлари, Давлат таълим стандартлари», «Ўзлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси», касб-ҳунар таълимини ривожлантириш тўғрисидаги Низомлар, меъёрий ҳужжатлар ва тадқиқотлар. Ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш ва уларнинг сифатини

баҳолаш муаммоларига қаратилган Республикамиз ва хорижий давлатлар олимларининг илмий ва услубий ишлари ташкил этади.

монографиянинг илмий янгилиги:

- махсус фанлардан замонавий ўқув адабиётлари яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш муаммолари назарий жиҳатдан асосланди;

- махсус фанлардан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш тамойиллари ва методлари илмий жиҳатдан асослаб берилди.

- касб-ҳунар коллежларида махсус фанлар ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш методикаси ишлаб чиқилди;

- махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш мезонлари ва методи ишлаб чиқилди;

- махсус фанлар бўйича электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш методикаси ишлаб чиқилди;

- замонавий таълим талаблари асосида касб-ҳунар коллежлари учун ўқув адабиётлари яратилди.

Амалий аҳамияти. Касб-ҳунар таълимида махсус фанлар бўйича ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш методи ва мезонлари ишлаб чиқилди ва амалда татбиқ этилди; касб-ҳунар коллежлари учун «Либос композицияси» фанидан ўқув қўлланма ва «Қийимни лойиҳалаш асослари» электрон мультимедиа дарслиги яратилди ва таълим жараёнига жорий этилди. Ўқув адабиётларини яратишга оид илмий-услубий тавсиялар, шунингдек махсус фанлардан ўқув материаллари ишлаб чиқилди ва ўқув жараёнига жорий этилди.

1-БОБ. МАХСУС ФАНЛАРДАН ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ ЯРАТИШ ВА УЛАРНИНГ СИФАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Касб-хунар таълимида махсус фанлардан замонавий ўқув адабиётларининг яратилиш ҳолати

Касб-хунар таълими сифаги ва самарадорлик даражасини янада ошириш учун ўқув-меъёрий ҳужжатларни мазмунан қайта қўриб чиқиш ва такомиллаштириш ҳамда бугунги кун талабларига мос янги авлод ўқув адабиётларини яратишни тақозо этмоқда.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таълим-тарбия жараёни меъёрий ҳужжатлар асосида, ҳамда миллий истиқлол ғояларига мувофиқ амалга оширилиши алоқида белгилаб қўйилган [5].

У.И.Иноятлов тадқиқотларида касб-хунар таълимида кичик мутахассислар моделини ишлаб чиқишда шахс, давлат ва жамиятнинг қўйидаги эҳтиёж белгиларини, яъни муайян шахс таълим оладиган йўналиш бўйича Ўрта махсус ва касб-хунар таълими стандартлари, тармок таълим стандартлари, касб ва ихтисосликлар бўйича таснифлагич талабларини эътиборга олиш зарур. Албатта, ишлаб чиқилган модел битирувчининг касбий-шахсий сифатини назорат қилиш тизимини ва назорат қилиш технологиясини камраб олиши кераклиги алоҳида таъкидланади [41].

Шунингдек касб-хунар коллежларида кичик мутахассислар тайёрлаш моделини ишлаб чиқишда ўқувчиларнинг мустақил таълим олиш ва ижодий ҳамда меҳнат фаолиятини ривожлантиришга асосий эътиборни қаратиш керак.

Ҳозирги даврда ўқув жараёнида узвийлик ва узлуксизликни ҳамда фанларнинг ўзаро кетма кетлигини таъминлаш, ўқув дастурларини такомиллаштириш ва уларга мос равишда янги ўқув адабиётларини “Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси” асосида яратишни ташкил этиш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Касб-хунар таълимида ўқув адабиётларни яратилиш ҳолати ва тадқиқотларини таҳлил қилишдан олдин махсус фанларнинг ўзига хос хусусиятлари туғрисида тўхталамиз.

Касб-хунар таълимида етакчи компонентларга қараб фанларни қўйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

6)Жиҳоз ва ускуналарни ишлатиш. ўрнатиш ва созлашга ўргатиш.

7)Меҳнат маданияти, иш ўрнини ташкил этиш тўғрисида маълумотлар бериш.

8)Ўқувчиларда меҳнат унумдорлигини ошириш, иш сифатини яхшилашга мустақил ҳаракат қилиш ҳиссини уйғотиш.

Юкоридаги хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда махсус фанлар мазмун ва моҳиятига қўра қўйидаги гуруҳларга ажратилади [83];

1. Ўқув материалида техникага боғлиқ масалалар ёритилган махсус фанлар. Буларга ишлаб чиқаришда қўлланиладиган машиналар ва ускуналарнинг тузилишлари, ишлаш принциплари, созланишлари, ҳамда ишлатиш қоидалари; меҳнат воситалари, мосламалар, асбоблар ва улар қисмларининг тузилишлари; меҳнат объектлари ҳисобланган машина ва ускуналарни ўрнатиш, йиғиш, таъмирлаш, созлаш методлари ва усуллари; механизм ва деталларни қайта тиклаш, ҳамда таъмирлашнинг замонавий усуллари ёритилган ўқув материаллари қиради.

2.Ўқув материалларида маҳсулот ишлаб чиқариш технологиясига боғлиқ масалалар ёритилган махсус фанлар. Буларга алоҳида қасбларнинг бутунлигини тавсифлайдиган технологик ва меҳнат жараёнлари, уларни амалга ошириш, назорат қилиш ва бошқариш тавсифлари; ҳавфсизлик қоидалари, ишлаб чиқариш санитарияси ва гигиенаси, ҳамда меҳнат қонунчилиги асослари қиради.

3.Ўқув материалида ҳам ашё материалларига боғлиқ масалаларни ёритувчи махсус фанлар. Буларга ишлаб чиқаришда қўлланиладиган турли материаллар ва ҳам ашёларнинг кимёвий-физикавий хусусиятлари, механик-технологик хоссалари ва тайёрланиш технологиясини ёритувчи ўқув материаллари қиради.

4. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш, бошқариш ва иқтисодиёти тўғрисида ўқув материалларини ўзида қамраб олган махсус фанлар. Ушбу гуруҳга барча қасблар бўйича малакали кичик мутахассисларни тайёрлашда ўрганиладиган ишлаб чиқариш, меҳнатни ташкил этиш ва иқтисодиёти асослари бўйича ўқув материаллари, ҳўжалик ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш, юритиш, бошқариш ва ахборот технологиялари, илғор услублар ва бошқаларни киритиш мумкин.

Қасб-ҳўнаар таълимида махсус фанлар ўзининг қўпгина белгилари, яъни мазмуни, мақсад ва вазифалари, таълим методлари

ва воситалари, ўқитиш жараёнининг ташкил этилиши, ўтказилиш жойи, жиҳозланиши, шакллари, тузилиши, ажратиладиган вақти билан ҳам умумтаълим фанларидан кескин фарқ қилади.

Демак касб-ҳунар таълими учун махсус фанлардан ўқув адабиётларини яратишда ва уларни экспертизадан ўтказишда ҳам ўзига хос ёндашуви талаб этади.

Ўқув адабиётлари, фақат илмий-техникавий ва ижтимоий – сиёсий билимлар манбаигина бўлиб қолмай, у ёшларни маънавий, маданий рухий-эстетик, ижтимоий-иқтисодий, ватанпарварлик, иқтисодий-сиёсий, инсоний ва бошқа жиҳатларини тарбиялашнинг қудратли омилидир [127].

Кадрлар тайёрлаш миллий модели талабларига мувофиқ узлуксиз таълим тизимида жорий этилган янги давлат таълим стандартлари асосида ишлаб чиқилган «Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш концепцияси»нинг асосий вазифаларига ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш учун илмий-ғоявий, услубий-дидактик, психологик-педагогик, санитария-гигиеник талабларни ишлаб чиқиш, ўқув адабиётларидан тўғри ва рационал фойдаланиш мақсадида уларнинг мавжуд шакллари ва турларига аниқ таърифлар бериш, ҳамда мамлакатимиз миқёсида замонавий ўқув адабиётларини тайёрлаш бўйича дастурларни амалга ошириш учун стратегик масалалар қўламини аниқлаш киради [5].

Ҳозирги даврда касбий педагогиканинг ривожланиш босқичида, ҳамда янги педагогик технологияларининг жорий этилишида ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш билан бир каторда уларнинг сифатини баҳолашнинг илмий-методик асосларини ишлаб чиқиш долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

Касб-ҳунар таълими учун махсус фанлар бўйича ўқув адабиётларни яратиш ва уларни экспертизадан ўтказиш муаммоларига тўхталишдан олдин, педагогик адабиётлар ва илмий тадқиқот ишларидаги «дарслик» тўғрисидаги баъзи тушунчалар ҳақида фикр юритдик.

Ўқув адабиётларини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш муаммолари билан шуғулланувчи олимлар илмий ишларида дарслик турлича таърифланган: «Дарслик ўқув материални ва у билан ишлаш методикасини тавсия этади, ҳамда ўқитувчига ўқув материални ўқитиш ва ўргатиш, ўқувчига эса ўргатиш ва

ўзлаштириш усулларини тақдим этади. Бошқача қилиб айтганда, дарсликда таълим мақсадлари мазмун ва методлар кўринишида мужассамлаштирилади» [57,68].

Таълим талабларини бажариш ва ўқув материални мустаҳкамлашда ўқитувчи учун дарслик энг яхши ёрдамчи восита ҳисобланади. Сифатли дарсликнинг ҳар бир мавзуси ўзига хос ахлит ва тўлиқ ўқув материални ўзида камраб олади [16].

Г.И.Саранцевнинг фикрича ҳозирги даврда дарслик тузилмаси ва таълим мазмуни қандай бўлиши керак?, ўқув материални ўрганиш методикаси қайси шаклда ташкил этилиши керак? Дарсликда топшириқлар тизими қандай бўлиши керак? каби масалаларни “Фанни ўқитиш методикаси” предмети ўрганиши керак. Методикада ўқув материалнинг узатилиш шакли таълим ва тарбия масалаларини ечишга қарагилган педагог ҳамда ўқувчи ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятини ўз ичига олиши керак [116].

Л. Тюрини ўз мақоласида сифатли дарслик яратиш учун амал қилиш лозим бўлган қуйидаги асосий талабларни келтиради:

- илм ва фан ривожланишининг асосий йўналиши, натижаларига ва унинг замонавий ҳолатига мос келиши;

- фанга оид мажбурий билимлар йиғиндисини белгилаб берувчи таълим стандартлари талабларига мос келиши;

- маъруза ва амалий машғулотларни мустаҳкамлашга ҳамда мустақил ишлашни рағбатлантиришга йўналтирилганлиги;

- мавзуларнинг аниқ белгиланиши, зарур маълумотлар ва адабиётлар келтирилиши [18]

Ушбу талаб ва ёндашувлардан кўриниб турибдики, дарсликларни яратиш жараёнини ўқитиш моделлари билан узвий боғлиқликда кўриб чиқиш лозим.

В.П.Беспальконинг таъкидлашича: «Дарслик – ахборотли модел бўлиб, унда педагогик тизимнинг қуйидаги тўртта элементи; яъни ўқитиш мақсадлари, ўқитиш мазмуни, дидактик жараёнларни танлаш ва ишлаб чиқиш, ўқитиш шаклларини ташкил қилиш каби жиҳатлар ўз аксини топади. Бунда дарслик ўқувчининг имкониятини инобатга олувчи ўқитиш воситаларидан бири ҳисобланади».

С.Г.Шаповаленко ва Н.Ф. Тализиналар «Дарслик – бу ўқувчилар учун мўлжалланган бўлиб, фаннинг илмий асосларини ўргатиш воситасидир. Дарсликда қайсидир даражада ўқув предметини ўқитиш методикаси ёритилади» ёки «Дарсликни

яратиш — бу ўқув тарбия жараёнини лойиҳалаштиришдир» деб ҳисоблайдилар [131,121].

Дарслик муайян ўқув фани бўйича асосий билим манбаи бўлиб, у билимларни ўқувчилар томонидан мустақил ўзлаштириб олинишига мўлжалланган. Ўқув қўлланмалари (масала ва машқлар тўпламлари, лаборатория практикумлари, хрестоматиялар, лойиҳалаш учун қўлланмалар, ўқув луғатлари, атласлар ва бошқалар) ёрдамида олинган билимларни мустаҳкамлаш ҳамда уларни қўллаш ўқувларини ривожлантириш, муайян муаммоларни ечиш ва бошқалардан иборат ўқитиш-тарбиялаш жараёнида қўзда тутилган масалалар ечилди. Демак, ўқув адабиётида билимлар йиғиндисидан эмас, балки уларнинг тизими баён қилинади [127].

В.В. Краевский ва И.Я.Лернерлар илмий адабиётларида «Дарслик бутун ўқув жараёнини ташкил қилиш учун хизмат қилади» ёки «Дарсликда нафакат ўқувчининг фаолияти, балки ўқитувчининг фаолияти ҳам дастурлаштирилган» [63] деган фикрлар келтирилган.

А.Р.Ходжабаевнинг илмий тадқиқотларига кўра — «Ўқув жараёнини бошқариш тизими сифатида яратиладиган ўқув-услубий мажмуаларда биринчи навбатда қуйидаги методик ғоялар илгари сурилади: алоҳида фанларни ўқитишда ўзаро боғлиқлик ўрнатиш; турли мутахассисликлар бўйича ўқитувчини тайёрлашдаги фанларнинг оптимал аҳамиятлилигини баҳолаш». У ўқув-услубий мажмуанинг асосий компоненти дарслик ҳисобланади деб таъкидлайди [129].

Илмий тадқиқотларда дарсликнинг умумий тушунчаси қуйидагича баён қилинади: дарслик педагогик тизимнинг ахборотли модели бўлиб, унда ўқув жараёнининг ўқувчилар бажариши мумкин бўлган босқичлари ёритилади. Ўқувчилар дарсликдаги матнни ўқиб, унинг таркибидаги машқлар ёки топшириқларни ҳаракатлар кўринишида бажарадилар, текширадилар, ечадилар, жавоб берадилар ва ҳоказо. Бу ҳаракатлар дарслик матнларида очик ёки яширин шаклда берилиши мумкин. Бу демак, дарсликда маълум педагогик жараён у ёки бу ҳолатда баён этилишдан далолат беради. Педагогик жараён — бу муаллиф томонидан дарсликда маълум даражада акс эттирилган моддий мавжудлик ва янгиликлар» [23].

Табиий фанлар туркумига кирувчи дарсликлар мазмунида илмий назариялар, қонунлар, тушунчалар, далиллар, воқеа ва

ходисаларнинг тўлиқ ва асосли тақдим этилиши керак. Ушбу дарсликларни баҳолашда асосан “илмий билимлар” ёки «фан асослари» тўлиқ ёритилиши асосий кўрсаткич сифатида белгиланиши керак [95,45].

Дарслик – бу моддий объект бўлиб, у маълум бир аниқ тизимли кўринишдаги маълумотларни ўзида камраб олади. Буларга илмий билимлар, ўқитиш мақсадлари, вазифалари ва мазмунларига мувофиқ фаолият усуллари тўғрисидаги билимлар, таълим берувчи ва таълим олувчи ўзаро таъсирини моделлаштирувчи материаллар киради [125].

Дарсликларнинг янги авлодини яратишда Давлат таълим стандарти талаблари ва ўқув дастури хажмида меъёрланган ўқув юкламасининг модели ва тақдим этилаётган ўқув материалларининг таълимий-тарбиявий қийматлигини таъминлаш параметрларига, ўқувчиларни янги билим ва ахборотлар билан қуроллантиришнинг дидактик ва технологик асосларига таяниш мақсадга мувофиқдир [73].

«Дарслик ўқув жараёнининг ўзаги ва ўқув предметининг модели ҳисобланади. Ундаги ёритилган билим, кўникма, малака ва фаолият усуллари давлат таълим стандартида белгиланган минимумдир. Ушбу минимум даражасидаги кичик мутахассислар тайёргарлиги эса таълимнинг баҳоси ҳисобланади.

Дарслик давлат таълим стандарти, ўқув дастури, ўқитиш услубияти ва дидактик талаблари асосида белгиланган, миллий истиклол ғояси сингдирилган, муайян ўқув фанининг мавзулари тўлиқ ёритилган, тегишли фан асосларининг мукамал ўзлаштирилишига замин яратувчи ҳамда турдош таълим йўналишларида фойдаланиш имкониятлари ҳисобга олинган нашр саналади [134].

Дарслик ўқувчиларнинг Давлат стандартларида ва ўқув дастурларида белгилаб берилган билим, малака ва кўникмаларни фаол ва онгли суратда ўзлаштиришга ёрдам берувчи ҳамда ўқув-тарбия жараёнини самарали ташкил этишга қаратилган восита сифатида хизмат қилиши керак [60].

С.Г. Антонов ўқув адабиётларининг ахборотлар жиҳатлари ва мақсадли қўлланилишдан келиб чиққан ҳолда ўқув адабиётларини 4 гуруҳга ажратади. Дастурий-услубий адабиёт; ўқув-услубий адабиёт; таълим берувчи адабиёт ва қўшимча адабиёт. Бирок бу таснифга замонавий таълим талабларига мос ва педагогик

технологиялар асосида яратиладиган янги ўқув адабиёт турлари киритилмаган.

Г.С.Эргашеванинг диссертация ишида умумий ўрта мактабларда биология дарсликларида ўқув материалларини лойиҳалашнинг дидактик модели, уларга қўйиладиган психологик, дидактик ва методик асослари ишлаб чиқилган [134].

М.Х.Махмудов тадқиқотларида дарсликда ўқув материали ва унинг турли шакллари лойиҳалаш муаммолари тадқиқ этилган [71].

А.З. Рахимовнинг тадқиқотларида ўқув адабиётларининг янги авлоди қандай хусусиятларга эга бўлиши ва уларга қўйиладиган талаблар келтирилади [99].

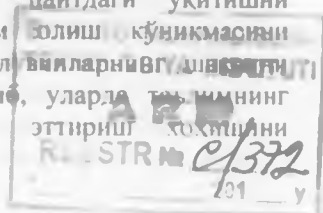
Умумий ўрта мактаблар дарсликлари янги авлодини сифатини оширишда уларга қўйиладиган талаблар ва ёндашувлар А.А.Абдуқодиоровнинг [9], дарсликлар янги авлодини яратиш муаммоларига қаратилган бир қатор талаблар, дарсликларда педагогик технологиялар ифодаланиши ёки ўз аксини топиши масалалари У.К.Мусаевнинг илмий мақолаларида ёритилган [74].

«Ўзлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш концепцияси» га мувофиқ «Дарслик – давлат таълим стандарти, ўқув дастури, услубиёти ва дидактик талаблари асосида белгиланган, миллий истиклол ояси сингдирилган, муайян ўқув фанининг мавзулари тўлиқ ёритилган, тегишли фан асосларини мукамал ўзлаштирилишига қаратилган, ҳамда турдош таълим йўналишларида фойдаланиш имкониятлари ҳисобга олинган нашр» деб таърифланади [5].

Ушбу концепцияга мувофиқ ҳозирги даврда яратиладиган ўқув адабиётларининг янги авлоди мустақил қарор қабул қилувчи шахсни шакллантиришга йўналтирилган бўлиши керак.

Бугунги кунда техника ва технологияларнинг тез ўзгариб бориш ва билимларнинг янгиланиши касб-хунар коллежи ўқувчиларининг замонавий шароитларга мослашиш кўникмасига эга бўлиш ва янги билимларга интилишни талабини қўяди.

Ш.Қурбоновнинг фикрича, ҳозирги пайтдаги ўқитишни ташкил этиш шакли мустақил таълим олиш кўникмасини шакллантирмайди. Бу ҳол эса таълим олишчиларнинг кўникмасини ривожлантиришга салбий таъсир қўрсатиб, уларда таълимнинг кейинги босқичларида ўқитишни давом эттириш ҳоҳишини камайтиради [56].

Қ.Т.Олимов мустақил ва мунтазам таълим олиш бугунги кун учун муҳим аҳамиятга эга бўлиб, таълим концепциясининг ўзгариш босқичида «бутун ҳаёти учун билим олишдан—бутун ҳаёти давомида билим олиш» талабини қўяди, деган фикр билдиради [83].

Хорижий тадқиқотчилар бутун ҳаёти давомида таълим олиш-бу бошланғич, умумий ўрга, касб — ҳунар ва олий таълим йиғиндиси эмас, балки инсоннинг бутун ҳаёти давомида таълим олишни шакллантиришни кўзда тутди. Улар таълим олиш бутун ҳаёти давомида узлуксиз жараён бўлиши кераклигини таъкидлайди [135,136,137].

М.С. Савина бугунги педагогиканинг назарий фандан ҳаётий аҳамиятга эга амалий фанга айланиши янги яратиладиган ўқув адабиётлари инсоннинг бутун ҳаёти давомида билиб олишга ўргатишга йўналтирилиши керак деб ҳисоблайди [103].

Бир қатор тадқиқотчилар фикрича, ўқувчиларда мустақил фикрлаш, мақсадга интилиш, ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш. коллеждан ташқари таълим олиш имкониятларини ҳам яратиш касб-ҳунар таълими муассасаларининг асосий вазифаси бўлиши керак [14,26,33,53,136,137].

С.Г.Антонова ва А.Г.Тюриналар замонавий таълим шароитидаги педагогик ўзгаришлар ўқув адабиётларининг янги авлодини яратишни талаб этади. Бу эса дарсликларнинг ихтиёрий характердаги тушунчаларни аниқлашга ва уларни асосий функциялар қаторига киритишга олиб келади. Дарсликларни яратишда замонавий таълимнинг бир қатор мезонларига эътиборни қаратиш керак деб таъкидлайди.

Дарслик ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро ҳамкорлигини таъминловчи ўқитиш воситаси ҳисоблани. Янги педагогик технологиялар асосида яратилган дарслик самарали ўқитиш воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин.

“XXI аср дарслиги” ҳамда В. Паронджанов асарида қуйидаги фикр билдиришади: ҳозирги даврда сайёрамиз аҳолисининг янги авлодлари учун янгича билим ва маълумотларга эга бўлиш зарур бўлади. Табиий, техник ва ижтимоий-гуманитар фанларнинг барча соҳаларида аввалги стандартлар билан таққослаб бўлмайдиган даражада улкан ҳажмдаги билимларни эгаллашга тўғри келади. Бирок ҳозирги таълим усуллари ва технологиялари ва ўқув адабиётлари бунга жавоб бермайди.

Агар олдинги таълим тизимида дарслик, ахборот олиш,хотирада сақлаш ундан ўқиш ва кўчириш вазифаларини бажарган бўлса, ҳозирги таълим шароитида дарслик фикрлаш ва амалий фаолият орқали таҳсил олиш, таҳлил қилиш орқали маълумотни эслаб қолиш, мазмунни тушуниш ва амалий фаолиятга боғлаш, мустақил тажрибалар ўтказиш, янгиликлар топишга йўналтирилган бўлиши керак.

Б.Ю.Ходиев фикрига кўра замонавий дарслик таълим жараёнини сезиларли жадаллаштиришга имкон яратувчи восита сифатида хизмат қилиши керак.

Замонавий дарслик ўзида «ўқувчиларнинг дарслик билан мустақил ишлаш дастурини ва ўз-ўзини билимини текшириш тизимини» камраб олиши керак [28].

Т.С. Назарова, Ю.П. Господариклар фикрича замонавий дарслик мустақил билим олишни ташкил қилиш учун шаронт яратиш, ўқувчиларда табақалаштирилган ёндашув асосида ижодий фикрлашни ривожлантиришга йўналтирилиши керак. Муаллифлар замонавий дарсликнинг функцияси ахборот узатиш эмас, балки мустақил таълимга ёндашган ҳолда ўқитувчи ва ўқувчининг фаолиятини ташкил қилишдан иборат бўлиш керак деб таъкидлайдилар [76].

Ф.М. Жерар ва К. Рожьелар «дарслик ўқувчиларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириши, турли ўрганиш услубларини тавсия этиши, олган билимларини амалиётга қўллашни тақдим этиши керак» деб ҳисоблайдилар [128].

Б.М. Мирзахмедов “Замонавий таълимнинг ривожланиш босқичида дарсликлар янги авлодини яратиш бўйича педагогик ўзгаришларни ўрнатишни талаб этади ва ушбу ўзгаришлар орқали ўқув адабиётларини таҳлил қилиш критериялари ва шакллари аниқланади. Яхши ёзилган дарслик ўқув жараёнидаги кўп муаммо ва қийинчиликлардан ҳалос этади, ўқитиш самарадорлигини оширади, ўқувчиларнинг билимларини тизимлаштиришни таъминлайди. ижодий қобилиятларини ривожлантиради, ҳамда касб қизиқишини кучайтиради [75].

Б.А.Альмухамбетовнинг фикрича муаллиф яратаётган дарслик мазмунини услубчилар ва амалиётчи ўқитувчилар билан чуқур таҳлил этиш, ўқув материалининг дидактик талабларга ва ўқувчилар ёшига мос қилишга эътиборни қаратишлари керак.

Янги ўқув адабиётини яратишдан мақсад ўқитувчи ва талаба (ўқувчи) ўртасида фикрларнинг мантикий баёни жараёнида ўзаро боғлиқликни таъминлаш, талабани мустақил фикрлашга ўргатиш, уларнинг тафаккурини ривожлантириш, фаолиятида ижодий ёндашиш кўникмаларини ҳосил қилиш ва замонавий билим асосларга эга бўлишни таъминлашга қаратилган [60].

Тадқиқотчилар “бугунги кунда кўпгина профессор-ўқитувчилар ўқув адабиётларидан фикрлар, мулоҳазалар келтириш билан кифояланадилар. Ваҳоланки, танқидий мулоҳаза юритишга ҳар доим имконият мавжуд, чунки, муаммо бозор муносабатлари таъсир кўрсатиб турадиган бир пайтда тез ва доим ўзгариб туради” каби фикрларни ҳам билдирадилар [11].

Қ.Т. Олимовнинг фикрига кўра касб-хунар таълимида махсус фанлар дарсликлари ўқувчиларда шахсий ва касбий фаолиятлар бўйичабилім, кўникма ва малакаларни ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши, мазмунида «Фаолият усуллари»нинг тўлиқ ёритилиши, мустақил таълим омилининг турли самарали методларини тавсия этиши, олинган билимларни амалиётда қўллашни ва фанлараро интеграцияни таъминлаши керак [81].

Ҳақиқатдан ҳам замонавий таълим шароитида шахс нафақат тушунтирувлар ва намойишлар ёрдамида, балки мустақил фаолият ва амалий таъсирлар жараёнида шаклланиши керак.

Замонавий таълим ўқитувчидан махсус фаннинг ўқув мақсадлари ва аҳамиятини тушунтира олиш, ўқувчиларни касбга кизиктириш ва йўналтириш, мустақил таълим олишларини ташкил этиш, ўқувчилар билим ва кўникмаларини доимий баҳолаб боришни талаб этади. Шунинг учун ҳам ўқув адабиётлар янги авлодини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш муаммоларини кўтара туриб, биз замонавий таълимнинг вазифаси ва мақсадини яққол тассаввур қила олишимиз керак.

Касб-хунар коллежларида фойдаланилаётган махсус фанлар ўқув адабиётлари бўйича ўтказилган тадқиқотлар ва таҳлиллар шунини кўрсатдики, баъзи махсус фан ўқув адабиётларида касб-хунар коллежлари ўқувчилари ёш ва индивидуал хусусиятларини эътиборга олинмаган. Баъзи махсус фан дарсликлари мазмунини илмий жиҳатдан чуқурлаштириб юборилган. Шу сабабли ҳам ҳозирги пайтда касб-хунар коллежларида фойдаланилаётган махсус фан ўқув адабиётларининг бир қисми мазмунини

бакалавриятда ўқитиладиган махсус фан ўқув адабиётларига ўхшаб қолган.

Юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак касб-ҳунар коллежлари махсус фанларидан яратиладиган ўқув адабиётларининг замонавий авлоди ўқув материални ўқувчилар томонидан мустақил ўзлаштириб олинишига самарали хизмат қилиши, ўқув материали билимларни ўзлаштиришнинг педагогик ва психологик қонуниятларини ҳисобга олган ҳолда баён қилиниши керак.

1.2. Касб-ҳунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммолари

Замонавий таълим шароитида касб-ҳунар таълими учун ўқув адабиётлари ўқувчиларни мустақил ва эркин фикр юритишга, ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналиштирилиб, илм ва фаннинг сўнгги ютуқлари асосида яратилиши керак.

Ўқув адабиётларини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолашга доир бир қатор [32,42,45,52,54,91,132,133] илмий тадқиқот ишлари таҳлили шуни кўрсатдики, таълим мазмунини сифатини таъминлашнинг ва самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишларидан бири дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг замонавий авлодини яратиш, амалда жорий этиш ва уларни экспертизадан ўтказишдан иборатдир. Экспертизадан ўтказилиб қамчиликлар тузатиш ва такомиллаштирилиб яратилган дарслик албатта таълим жараёнида ўз ўрнини топади.

Ўқув предметининг асосида ўқув мақсадлари ва мазмуни, ўқув жараёнининг асосий йўналишлари ҳамда асосий дидактик тамойиллар, педагогик технологиялар ва тарбия назариясининг асосий элементлари ётади. Шу нуқтаи назардан касб-ҳунар таълимидаги махсус фанлар дарсликларининг сифатини баҳолаш мониторингини ишлаб чиқиш ва илмий-назарий асослашни асосий вазифалардан бири ҳисобланади [106].

Касб-ҳунар коллежларида ўқувчилар томонидан фанлар бўйича ўқув материаллари ўзлаштирилганлигини, қўникма ва малакалар ҳосил бўлганлигини текшириш ва баҳолаш таълим жараёнининг зарур таркибий қисми ҳисобланади. Бу факат ўқитиш натижаларини назорат қилиш эмас, балки ўқув жараёнининг турли

боскичларида таълим олувчиларнинг билим олиш фаолиятига раҳбарлик қилиш ҳамдир.

Баҳолаш – таълим жараёнинг маълум босқичида ўқув мақсадларига эришилганлик даражасини олдиндан белгиланган мезонлар асосида ўлчаш, натижаларини аниқлаш ва таҳлил қилишдан иборат жараёндир [25].

Баҳолаш қўйидаги мақсадларда амалга оширилади:

- ўқув мақсадларига эришилганлик ва кейинги босқичга ўтишдан олдин аввалги ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун;
- ўқув натижаларга эришганлигини тасдиқлаш учун;
- таълим жараёнидаги ютуқ ва камчиликларни аниқлаш учун;
- ўқитувчи ўз фаолиятини ривожлантириши учун;
- ялпи ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун;
- ўқувчиларни билим олишга қизиқтириш учун;
- ташқи қизиқувчиларга, иш берувчиларга, юқори ташкилотларга ва ота-оналарга маълумот бериш.

Таълим муассасаларида назарий билимлар, амалий кўникма, малакалар ва хулқ-атвор ва шахсий фазилатлар баҳоланади.

Ўқувчиларнинг дарсликдаги ўқув материални ўзлаштирганлик даражасини текшириш ва баҳолаш муайян дидактик талабларга жавоб бериши керак. Шунингдек текшириш ва назорат қилиш системали, доимий тарзда бўлиши шарт. Бу талабга риоя этилмаса, таълим олувчиларнинг ўқув материалларини ўрганишга нисбатан муносабати ёмонлашади, билимларнинг сифатига салбий таъсир қилади.

Баҳолаш индивидуал характерга эгадир. Ҳар бир таълим олувчи ўрганаётган ўқув материали бўйича эгаллаши керак бўлган билим, кўникма ва малакалари баҳоланаётганини билиши керак. Таълим олувчининг махсус фан дарслигидаги назорат саволлари ва топшириқларга жавоб беришга мустақил тайёргарлик қўриши ва унинг тайёргарлик даражасининг баҳоланиб бориши ўқув жараёнининг муҳим бир бўлагига, унинг таркибий қисмига айланиши лозим.

Демак, баҳолаш моҳияти ва мақсадларидан кўриниб турибдики таълим сифатини таъминлаш ва самарадорлигини оширишда янги авлод ўқув адабиётларини яратиш ва амалда жорий этиш ҳамда уларнинг сифатини баҳолаб бориш муҳим аҳамият касб этади.

В.А.Канке ва Н.Н.Пахомовларнинг фикрига кўра замонавий таълим шаронтида ҳозирги ўқув адабиётларни баҳолаш методикаси

кониктирмайди. Бугунги кунда муаллифлар дарсликлар баҳолашда қуйидаги мезонларга асосланишларини тавсиятадилар:

- назарий ўқув материални долзарб ёки муаммо ёритилганлиги;

- фаннинг сўнгги ютуқларидан фойдаланилганлиги;

- фан дастурларидаги мавзуларни тўлиқ камраб олиниши;

- назария ва амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги;

- боблар ва мавзуларнинг ўзаро боғлиқлиги [47].

Бир қатор мутахассислар дарсликларни баҳолашда ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг фикр ва мулоҳазалари бўйича тавсия этилган мезонларни ҳам инобатга олиш муҳим деб ҳисоблайдилар.

Р.Казакова ва Л.Тюриналарнинг илмий мақолаларида келтирилган маълумотга кўра мутахассислар ва экспертлар ўқув адабиётлар сифатини баҳолашда қуйидаги кўрсаткичларга: яъни муаммонинг қўйилиши, ахборотнинг янгилиги, фундаменти билимлар ва ўқув материалнинг баён этилиш шакли, наشريётга тасвирий материаллар сифати ва муаллиф тўғрисидаги маълумотларга эътиборни қаратадилар [48].

Г.Ш.Шадринанинг таъкидлашича дарслик ўқувчиларнинг назарий билим ва амалий малакага эга бўлишларини таъминловчи асосий ўқитиш воситаси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ўқитиш жараёнига ва унинг натижасига бевосита таъсир қилувчи омиллардан бири дарслик сифати ҳисобланади [31].

Б.Ю. Ходиев ўқув материалларининг тушунарлилигини ошириш учун уларнинг эргономик сифатини оширишни таклиф этади ва қуйидаги қоидаларни таклиф этади. Ўқув ахборотларининг тушунарлилигини ошириш учун билимларни тасаввур қилишни шу даражада ўзгартириш керакки, ўқув материалнинг берилган мазмунини, матни, формула ва чизмалар ёрдамида муқобил (эргономик) уйғунлашув акс эттирилсин [131].

Қозоқистон олимлари ва тадқиқотчилари томонидан мактаб дарсликлари ва ўқув-услубий мажмуалар янги авлоди сифатини баҳолаш мониторингини ўтказиш бўйича кўрсатмалар, дарслик ҳар бир боби ва параграфлари мазмунини баҳолаш учун илмий асосланган мезонлар ишлаб чиқилган [90]. Ушбу экспертиза жараёнида камчиликлари аниқланган ва тавсиялар инобатга олинган бир неча дарсликлар янги авлоди яратилган.

босқичларида таълим олувчиларнинг билим олиш фаолиятига раҳбарлик қилиш ҳамдир.

Баҳолаш — таълим жараёнининг маълум босқичида ўқув мақсадларига эришилганлик даражасини олдиндан белгиланган мезонлар асосида ўлчаш, натижаларини аниқлаш ва таҳлил қилишдан иборат жараёндир [25].

Баҳолаш қуйидаги мақсадларда амалга оширилади:

- ўқув мақсадларига эришилганлик ва кейинги босқичга ўтишдан олдин аввалги ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун;
- ўқув натижаларга эришганлигини тасдиқлаш учун;
- таълим жараёнидаги ютуқ ва камчиликларни аниқлаш учун;
- ўқитувчи ўз фаолиятини ривожлантириши учун;
- ялпи ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун;
- ўқувчиларни билим олишга қизиқтириш учун;
- ташқи қизиқувчиларга, иш берувчиларга, юқори ташкилотларга ва ота-оналарга маълумот бериш.

Таълим муассасаларида назарий билимлар, амалий қўникма, малакалар ва ҳуқ-атвор ва шахсий фазилятлар баҳоланади.

Ўқувчиларнинг дарсликдаги ўқув материаллини ўзлаштирганлик даражасини текшириш ва баҳолаш муайян дидактик талабларга жавоб бериши керак. Шунингдек текшириш ва назорат қилиш системали, доимий тарзда бўлиши шарт. Бу талабга риоя этилмаса, таълим олувчиларнинг ўқув материалларини ўрганишга нисбатан муносабати ёмонлашади, билимларнинг сифатига салбий таъсир қилади.

Баҳолаш индивидуал характерга эгадир. Ҳар бир таълим олувчи ўрганаётган ўқув материали бўйича эгаллаши керак бўлган билим, қўникма ва малакалари баҳоланаётганини билиши керак. Таълим олувчининг махсус фан дарслигидаги назорат саволлари ва топшириқларга жавоб беришга мустақил тайёргарлик қўриши ва унинг тайёргарлик даражасининг баҳоланиб бориши ўқув жараёнининг муҳим бир бўлагига, унинг таркибий қисмига айланиши лозим.

Демак, баҳолаш моҳияти ва мақсадларидан қўриниб турибдики таълим сифатини таъминлаш ва самарадорлигини оширишда янги авлод ўқув адабиётларини яратиш ва амалда жорий этиш ҳамда уларнинг сифатини баҳолаб бориш муҳим аҳамият касб этади.

В.А.Канке ва Н.Н.Пахомовларнинг фикрига қўра замонавий таълим шаронтида ҳозирги ўқув адабиётларни баҳолаш методикаси

қониктирмайди. Бугунги кунда муаллифлар дарсликларни баҳолашда куйидаги мезонларга асосланишларини тавсия этадилар:

- назарий ўқув материални долзарб ёки муаммоли ёритилганлиги;

- фаннинг сунгги ютуқларидан фойдаланилганлиги;

- фан дастурларидаги мавзуларни тулиқ камраб олинishi;

- назария ва амалиётнинг ўзаро боғликлиги;

- боблар ва мавзуларнинг ўзаро боғликлиги [47].

Бир қатор мутахассислар дарсликларни баҳолашда ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг фикр ва мулоҳазалари бўйича тавсия этилган мезонларни ҳам инобатга олиш муҳим деб ҳисоблайдилар.

Р.Казакова ва Л.Тюриналарнинг илмий мақоласида келтирилган маълумотга кўра мутахассислар ва экспертлар ўқув адабиётлар сифатини баҳолашда куйидаги кўрсаткичларга: яъни муаммонинг кўйилиши, ахборотнинг янгилиги, фундаментал билимлар ва ўқув материалнинг баён этилиш шакли, наشريётга, тасвирий материаллар сифати ва муаллиф тўғрисидаги маълумотларга эътиборни қаратадилар [48].

Г.Ш.Шадринанинг таъкидлашича дарслик ўқувчиларнинг назарий билим ва амалий малакага эга бўлишларини таъминловчи асосий ўқитиш воситаси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ўқитиш жараёнига ва унинг натижасига бевосита таъсир қилувчи омиллардан бири дарслик сифати ҳисобланади [31].

Б.Ю. Ходиев ўқув материалларининг тушунарлилигини ошириш учун уларнинг эргономик сифатини оширишни таклиф этади ва қуйидаги қондани таклиф этади. Ўқув ахборотларининг тушунарлилигини ошириш учун билимларни тасаввур қилишни шу даражада ўзгартириш керакки, ўқув материалнинг берилган мазмуни, матни, формула ва чизмалар ёрдамида муқобил (эргономик) уйғунлашув акс эттирилсин [131].

Қозокистон олимлари ва тадқиқотчилари томонидан мактаб дарсликлари ва ўқув-услубий мажмуалар янги авлоди сифатини баҳолаш мониторингини ўтказиш бўйича кўрсатмалар, дарслик ҳар бир боби ва параграфлари мазмунини баҳолаш учун илмий асосланган мезонлар ишлаб чиқилган [90]. Ушбу экспертиза жараёнида камчиликлари аниқланган ва тавсиялар инобатга олинган бир нечта дарсликлар янги авлоди яратилган.

Шунингдек А.Кусаинов томонидан “Дарсликлар сифатини баҳолаш мониторинги тизими” модели ишлаб чиқилган ва унинг ҳар бир компоненти илмий жиҳатдан асослаб берилган [58].

Ҳозирга қадар ўқув адабиётлари қўлёзмасининг мазмуни, таркибини экспертиза қилиш учун қуйидаги асосий параметрлари баҳоланган:

1. Ўқув материалининг таълим стандарти ва фан дастурига мос келиши.

2. Дарслик тузилмасига қўйиладиган талаблар бажарилиши.

3. Дарслик ўқув матни компонентларининг меъёрий талабларга жавоб бериши.

4. қўшимча матнларининг меъёрий талабларга мос келиши.

5. Иллюстрациялар сифати.

6. Ўқув материали матннинг ўқувчилар томонидан қабул қилиниши.

Ушбу кўрсаткичлар бўйича адабиётлар сифати фақат экспертлар томонидан баҳоланади.

Бир қатор тадқиқотчилар фикрига кўра ўқув адабиётларини яратиш, апробациядан ўтказиш ва амалиётга жорий этиш учун экспертизани ўтказиш жараёнини сифатли ўтказишни талаб этади. Бунинг учун қуйидаги масалаларни ечишга эришиш лозим:

- Дарсликнинг таълим мақсадига, Давлат таълим стандартига ва фан дастурига мос келишини аниқлаш;

- Дарслик услубий аппарати, мазмуни ва тузилмасининг дидактик талабларига жавоб беришини аниқлаш;

- Дарслик сифати тўғрисида эксперт хулосаларини таҳлил қилиш ва асослаш [49].

Ушбу экспертиза асосан дарслик тузилмаси ва мазмуни, ўқув материални ўзлаштириш аппарати, матннинг қабул қилиниши, иллюстрацияси ва йўналтирувчи аппаратни ўрганишга қаратилган. Аммо ўқув адабиётининг дидактик аппарати чуқур таҳлили ўрганилмаган, педагогик технологиялар ёки педагогик услубнинг жорий этилиши инобатга олинмаган.

К.А. Сармонова дарсликни баҳолаш ва таҳлил қилиш учун таққословчи кўрсаткич сифатида боблар мазмуни ва асосий функциялар бажарилиши қабул қилиниши, ҳар бир боб эса ўқув дастуридаги мавзуларни, яъни мазмунини тўлиқ қамраб олиши, боблар номи эса фаннинг тузилмаси, мазмуни ва ички ўзаро боғлиқлар ҳақида тасаввур бериши керак деб ҳисоблайди [105].

Дарсликдаги ўқув материалининг баён этилиши унинг сифатига таъсир қилади. Фаннинг илмий мазмуни, ўқув материали ва услубий аппарати матн кўринишда баён этилади. Дарслик мазмуни, ҳажми ва функцияларининг бажарилишига қараб матн уч кўринишда берилади: асосий, қўшимча ва тушунтирувчи матнлар.

Касб-хунар таълими махсус фан дарсликларида асосий, қўшимча ва тушунтирувчи матнларнинг тақдим этилиши, шунингдек асосий функциялари К.Т.Олимовнинг илмий тадқиқотларида илмий ва услубий жиҳатдан чуқур асослаб берилган [80,83,85].

Ўқув адабиётларни яратиш жараёни ва натижаларини назорат қилиш мониторинги-ўқув материални йиғиш, ишлов бериш ва таҳлил қилиш, улар асосида таълим бериш ва тажриба-синов жараёнини яхшилайдиган қарорларни қабул қилишни ўз ичига олади [58].

Н.А. Студенкованинг фикрига кўра- дарсликлар сифатини баҳолашда етакчи экспертлар томонидан барча таъсир қилувчи омилларни инобатга олиб, илмий асосланган, ҳамда мақсадга йўналтирилган тартибда ўтказилган, экспертиза аниқ, сифатли ва исботланган бўлиши керак. Дарсликнинг асосий сифат мезони бўлиши натижаси, унинг ривожлантирувчи ва тарбияловчи характериدير [119].

Ўқув адабиётлари қўлёзмаларини экспертизадан ўтказиш натижалари бўйича дарслик мазмуни, таркиби ва ўқув материалининг қабул қилиниш кўрсаткичлари ижобий баҳоланган тақдирда нашрга тавсия этиш мумкин. Агар ушбу кўрсаткичлардан биронтаси экспертизадан қониқарсиз баҳоланса, у ҳолда дарслик қайта ишлашга юборилиши керак [79].

Француз олимлари Ф.Жерар ва К.Рожьелар томонидан тавсия этилган қондага мувофиқ дастлаб дарсликни баҳолаш мақсадлари аниқланиши ва мақсадни рўйбга чиқарилиши учун экспертиза жараёнининг барча иштирокчилари жалб этилади. Сўнгра иштирокчилар вазифалари ҳамда улар амал қиладиган баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилади [34].

С.Ғуломов, Э.Назаров ва И.Халимовлар томонидан ўқув адабиётларини сифатини баҳолаш мезонлари ва уларни экспертизадан ўтказиш тартиби ишлаб чиқилган [127].

Олий тараққиёт банки лойиҳаси доирасида фаолият кўрсатаётган мутахассислар томонидан касб-хунар коллежлари

учун яратиладиган ўқув адабиётлари қўлёзмасини баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилган [70].

Ушбу баҳолаш мезонлар махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини тўлақонли баҳолашни таъминламайди. Махсус фан хусусиятларини инобатга олган ҳолда баъзи кўрсаткичларни баҳолаш мезонлари берилмаган.

Биз томондан ўтказилган тадқиқотлар асосида дарсликларни яратиш тамойиллари ва унга қўйиладиган дидактик талабларни ўрганмасдан туриб, ўқув адабиётларни экспертиза қилиш ёки баҳолаш ишларини ўтказиш қийинчилик туғдириши аниқланди. Шунингдек ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммоларига қаратилган адабиётлар таҳлили шунини кўрсатдики, ҳозирга қадар ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказишнинг илмий асосланган методикаси йўқ. Баҳолаш тамойиллари ва мезонлари, экспертиза натижаларга ишлов бериш методлари ишлаб чиқилмаганлигидадир [114].

Яна шунини таъкидлаш жоизки, бугунги кунда электрон дарсликларнинг таълим жараёнига кириб келиши ўқув адабиётларини баҳолашнинг ягона методикасини ишлаб чиқиш имкониятини бермайди. Босма ва электрон дарсликлар учун биридан ўлароқ фарқли равишда алоҳида баҳолаш мезонларини ва методикаларини ишлаб чиқишни талаб этади [28].

Ўқувчиларнинг ўқув материали мазмунини самарали ўзлаштиришларини таъминлашда дарсликнинг турли топшириқлар тизими берилиши асосий элементлардан ҳисобланади. Дарсликдаги топшириқларнинг ўқувчилар томонидан мустақил бажарилиши ўқув мақсадига юқори даражада эришишни таъминлайди. Дарслик сифати нафакат ўқув материали мазмунига балки топшириқлар сифатига ҳам боғлиқ бўлади.

Касб-ҳунар таълимида махсус фанларнинг етакчи имконияти бўлган “Фаолият усуллари” характерига қараб топшириқлар репродуктив, продуктив ва ижодий топшириқларга ажратиш мумкин. Ўқув материалининг самарали ўзлаштирилиши қачонки топшириқлар турли шаклларда ва кўринишларда берилганда, ҳамда услубий жиҳатдан тўғри танланганда мувоффақиятли бўлади.

Бугунги кунда замонавий таълим талаблари ва мазмунларини инобатга олиб топшириқлар тизимини ишлаб чиқишнинг дидактик шартларини аниқлаш долзарб муаммолардан ҳисобланади. Шу

муносабат билан дарсликдаги топшириқлар тизимини ишлаб чиқиш тамойилларига ўзгартиришлар киритиш масаласи ҳам юзага келади.

Биз томондан касб-ҳунар коллежларининг махсус фан ўқитувчиларидан суровнома ўтказилди. Суровномада Республикамизда фаолият кўрсатаётган касб-ҳунар коллежларидаги 62 нафар махсус фан ўқитувчилари иштирок этишди. Суровнома тахлили шуни кўрсатадики, 45 % махсус фан ўқитувчилари дарслиқлар замонавий авлодини электрон дарслиқлар деб тушунадилар, колган 55 % эса умуман дарслиқлари замонавий авлоди ҳақида фикр билдиролмадилар. Суровномада 90 % иштирокчилар ҳозирги фойдаланилаётган махсус фан дарслиқлари Давлат таълим стандарти талабларига ва ўқув дастурига мос келишини, 10 % эса қисман мос келишини; 65 % иштирокчилари махсус фан бўйича дарслиқ ёки ўқув қўлланма «Ўзлуксиз таълим тизимида ўқув адабиётлари янги авлодини яратиш концепцияси» талабларига жавоб беришини, 35 % эса қисман жавоб беришини; 55 % иштирокчилар махсус фан дарслиқларида касб бўйича «Фаолият усуллари» гулик ёритилганлигини, 45 % эса қисман ёритилганлиги; 65 % иштирокчилар махсус фан дарслигида назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги таъминланганлигини, 30 % эса қисман, 5 % эса умуман ўзаро боғлиқлик йўқлигини таъкидладилар. Шунингдек, 60 % иштирокчилар дарслиқларда замонавий техника, технологиялар ва илм фан ютуқларидан фойдаланганлиги, 35 % қисман, 5 % эса умуман ютуқлардан фойдаланилмаганлиги; 70 % иштирокчилар махсус фан дарслиқлари ўқув материалли матнининг ўқилиши касб-ҳунар коллежи ўқувчилар ёшига мос келишини, 30 % қисман мос келиши; 35% иштирокчилар махсус фан дарслиқларида миллий хусусиятлар инобатга олинганлиги, 55 % қисман, 10 % умуман инобатга олинмаганлиги; 75 % иштирокчилар дарслиқнинг ўқув машғулотларини режалаштиришга, саволлар ва тестлар тузишга ёрдам бериши, 25 % эса қисман; 45 % иштирокчилар дарслиқда муаммоли вазиятларни юзага келтирувчи амалий машқлар ва топшириқлар киритилганлиги, 55% эса қисман; 75 % иштирокчилар дарслиқларнинг ҳар бир бобидан кейин хулосалар, тавсиялар, назорат саволлари ўз-ўзини баҳолаш учун тестлар берилганлиги, 10% қисман, 15 % эса умуман йўқлиги; 75 % иштирокчилар дарслиқда ўқув материалли мазмунини

тушунтиришга ёрдам берувчи схемалар, расмлар, графиклар, жадваллар, чизмалар киритилганлиги, 25 % қисман киритилганлиги ҳақида фикрлар билдирилди.

Суровномада иштирок этган ўқитувчилар махсус фан дарслигининг умумтаълим дарсликларига нисбатан ўзига хослиги нимада деган саволга 35 % касбга йўналтирганлиги, 40 % амалий жиҳатдан кўпроқ йўналтирганлиги деган фикр билдирсалар 25 % махсус фанга кўпроқ соатлар ажратилишини ва чуқурроқ ўргатилишини таъкидладилар. Махсус фан дарсликлари қандай сифатларга эга бўлишлари керак? деган саволга 35 % иштирокчилар масала, топшириқ, схема ва жадвалларнинг кўпроқ берилиши деган фикр билдирсалар, 30 % касбга оид ўқув материалларнинг чуқур ёритилиши кераклигини, 35 % иштирокчилар эса ўқувчилар учун тушунарли ва қизиқарли бўлиши лозим деган фикрни билдирдилар. Ўтказилган суровнома ва суҳбат натижасида махсус фан дарсликларининг сифатини баҳолаш, ўқув жараёнидаги таъсири ўрганиш тўғрисида қўплаб фикр ва мулоҳазалар олинди.

Ўтказилган изланишлар ва таҳлиллар шуни кўрсатдики, касб-хунар коллежлари учун замонавий ўқув адабиётларини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш бўйича қуйидаги муаммоларни ечиш талаб этилади:

- касб-хунар коллежларн учун махсус фанлардан ўқув адабиётларини яратишда кичик мутахассисларни тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятларини ва ўқувчилар ёшини инобатга олиш;

-ўқув адабиётларини экспертиза қилишнинг илмий асосланган методикасини ишлаб чиқиш;

-ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш методлари ва мезонларини ишлаб чиқиш;

-махсус фан дарсликларининг ўқитиш жараёнидаги таъсирини ўрганиш.

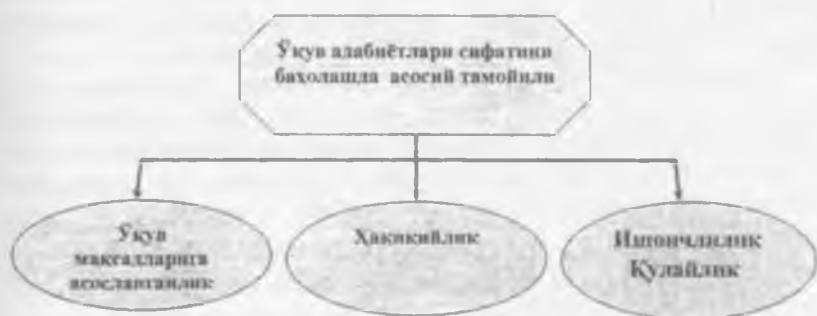
Ушбу муаммолар бўйича тадқиқотлар олиб бориш, ечимларини излаш ва аниқлаш сифатли ўқув адабиётларини яратиш имкониятини беради.

1.3. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш тамойиллари ва методлари

Республикамизда кадрлар тайёрлашнинг янги миллий модели касбий таълимни ишлаб чиқариш билан яхлитлаштиришни кучайтиришни кўзда тутди. Натижада таълим мазмуни ва ташкил этиш тамойилларини қайта қўриб чиқиш зарурияти пайдо бўлади.

Касб-ҳунар таълимида махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолашда қуйидаги асосий тамойилларга асосланиш тавсия этилади(1.3-схема)

1.3-схема

1. **Ўқув мақсадига асосланганлик.** Самарали баҳолашнинг асосий тамойили ўқув мақсадларига асосланганлик ҳисобланади. Дарслик сифатини баҳолаш ўқув мақсадларига тўғридан-тўғри боʻлиқдир. Ўқув мақсадларига эришилганлик-баҳолаш мазмунини аниқлаб беради. Ўқув мақсадларининг қўйилиш даражасига қараб, дарсликнинг баҳолашнинг шакли, усуллари ва методлари танланади. Шунингдек, ўқув мақсадларига эришиш учун махсус фан бўйича ўқувчилар тмонидан бажариладиган “Фаолият усуллари» натижаси, баҳолаш мезонларини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга.

Ҳар қандай баҳолаш тизими лойиҳалаштириладиганда, баҳолаш мезонлари дарслик мазмуни доирасида бўлиши талаб этилади. Баҳолаш ёки экспертиза жараёни лойиҳалаштириладиганда, ҳар доим қуйидаги икки муҳим жиҳатларни эътиборга олиш лозим:

-дарслик сифатини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқишда ўқув материали мазмунини ўзлаштириш учун қўзланган ўқув мақсадлари тўла инobatга олинadими?

-экспертизани ўтказиш учун ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш шакллари, методлари тўғри танланадими?

Масалан, махсус фан ўқув материали бўйича ўқувчиларнинг билимларини баҳолашда саволларга ёзма жавоб бериш ёки тест олиш усули мос келиши мумкин. Ўқув адабиётлар сифатини эса экспертлар ёки мутахассислар иштирокида турли методлар ёрдамида баҳоланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

2. Ҳақиқийлик. Экспертиза жараёнида баҳолаш бўйича эришилган натижалар тўғрисида асосланган ва ишончли ахборотлар берилиш керак. Баҳолаш мезонлари бўйича ўлчаниши талаб этиладиган кўрсаткичгина ўлчаниши керак. Шунингдек ўқув материали бўйича таълим олувчи эгаллаган билим, малака ва кўникмалар ҳамда шахсий фазилатларни аниқлаш имконини берадиган баҳолаш методларидан фойдаланиш зарур.

Дарсликнинг ўқув жараёнига таъсирини ўрганишда 2 та параллел гуруҳ ўқувчиларига бир хил ўқув материаллари берилганда улар бир хил топширик ва тестлар бўйича бир хил баҳо ҳолдагина мазкур баҳолаш ҳақиқий ҳисобланади. Бу ҳақиқийлик дарслик ўқув материални мураккаблик даражасида ҳар хил вақтларда берилган баҳолар учун ҳам тааллуқлидир. Ушбу баҳолаш жараёни кўпинча марказлашган ҳолатда касб-ҳунар коллежларида ўтказилади.

Дарслик сифатини баҳолаш тизими ўқув мақсадларига мос бўлиши, шунингдек баҳолаш шарт-шароитлари ва мақсадлари билан ўқувчилар олдиндан танишган бўлишлари лозим. Таълим олувчиларга дарслик мазмуни бўйича тузилган бир хил мураккабликдаги ва ҳажмдаги топшириқлар берилиши керак.

3. Ишончлилик. Ўқув адабиётлар сифатини баҳолашда ва ўқув материали ёки мавзу бўйича ўқувчиларнинг билимини ўзлаштириш даражасини аниқлашдир. Натижаларни баҳолаш мобайнида ҳар хил методлардан фойдаланиш мумкин. Лекин, баҳолаш методларни танлашга қўйиладиган асосий шарт ишончлилик ҳисобланади. Метод ишончли бўлиши учун баҳолаш асосли ва аниқ маълумотларга асосланган бўлиши зарур.

Дарсликлар сифатини баҳолаш ишончли бўлиши учун дарслик турли шароитларда экспертизадан ўтказилганда, унинг натижалари бир хил бўлиши керак. Баҳолаш методининг ишончлилиги турли методларнинг натижалари билан таққослаш орқали аниқланади.

Баҳолаш методларининг ишончлилик даражаси қуйидаги ҳолатларда юқорн бўлади:

- Экспертиза жараёнида иштирок этувчи экспертлар баҳолаш мезонларини аниқ тушунса;

- баҳолаш шартларига риоя қилинса;

- экспертиза натижалари баҳолашнинг олдиндан қелишилган мезонларига тўла асосланган бўлса;

4. Қулайлик. Дарсликлар сифатини баҳолаш тизими ўқув мақсадларидан қелиб қиккан ҳолда, мураккаб бўлмаслиги, экспертиза ўтказувчи эксперт ва мутахассислар учун қулай бўлиши лозим. Дарсликлар сифатини баҳолаш бўйича экспертиза ўтказишда натижаларни умумлаштириш ва ишлов бериш учун имкон қадар компьютерлардан қенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Баҳолаш мезонлари бўйича балл бериладиган бўлса, дарсликнинг муҳимроқ бўлган қўрсатқичларига унчалик муҳим бўлмаган қўрсатқичларга нисбатан қўпроқ балл бериш қерак бўлади.

Дарслик сифатини баҳолашда экспертиза жараёнини ташкил этиш учун ишларни амалга ошириш талаб этилади.

- Баҳолаш варақини ишлаб қикиш

- Экспертиза жараёнида экспертлар билан биргаликда соҳа мутахассислари ва услубчиларни жалб этиш

- Баҳолаш методларини усулларини тўғри танлаш.

- Самарали баҳолаш тизимини қўллаш.

- Баҳолаш мезонларини ишлаб қикиш

Ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш методлари.

Баҳолаш методлари -ўқув адабиётлар сифатини, ўқувчиларнинг ўқув матерналини ўзлаштирганлик, яъни ўқув мақсадларига эришганлик даражасини маълум воситалар, мезонлар ва меъёрлар асосида аниқлашни ҳамда ўлчашни таъминловчи босқичлар тизимидан иборат.

Дарслик сифати - унинг барча баҳоланаётган қўрсатқичларини ишлаб қикилган методлар ёки фойдаланилаётган мавжуд дарсликлар билан таққослаш орқали қарақтерланади. Экспертиза ўтказишда дарслик сифатини таққослаш учун ўқув жараёнида қўлланилаётган мавжуд дарслик эгалон-дарслик сифатида олиниши мумкин. Биз томондан ўтказилган тадқиқотлар асосида

дарсликлар сифатини баҳолашнинг куйидаги бир нечта методлари ўрганилди [83,109,111].

1. Дифференциал метод. Ушбу методда дарслик сифатини баҳолашда унинг кўрсаткичларини эталон-дарслик кўрсаткичлари билан бир хил мезонлар орқали таккослаш йўли билан куйидаги формула ёрдамида аниқлаш мумкин.

$$K_i = \frac{P_i}{P_n} \text{ ёки } K_i = \frac{P_{bi}}{P_i} \quad (3.1)$$

бу ерда

K_i – баҳоланаётган дарсликнинг сифат кўрсаткичлари меъёри;

P_i – баҳоланаётган дарсликнинг сифат кўрсаткичлари;

P_{bi} – эталон-дарсликнинг сифат кўрсаткичлари;

$i = 1, 2, \dots, n$, n – кўрсаткичлар сони.

Экспертиза натижаларини бўйича тенгламаларнинг қайси бирида K ўсиши кузатилса, ушбу тенглама танланади. Баҳоланадиган ва эталон-дарслик сифат кўрсаткичларини таккослашда куйидаги ҳолатлар юзага келиши мумкин.

1) барча нисбий кўрсаткичлар бирга тенг ёки ундан юқори бўлса, у ҳолда баҳоланаётган дарсликнинг сифати эталон- дарслик сифатидан паст эмас деб ҳисобланади;

2) барча нисбий кўрсаткичлар бирга тенг ёки кичик бўлса, у ҳолда баҳоланаётган дарсликнинг сифати эталон- дарслик сифатидан паст деб ҳисобланади.

Агар баҳоланаётган дарсликнинг яратилган ёки унинг қўлёзмаси экспертизадан ўтказилаётган бўлса натижалар эталон дарсликдан сифати паст бўлганда такосланиш ёки қайта ишлаш бўйича тавсиялар берилади.

2. Комплекс баҳолаш методи. Бу метод - дарсликнинг сифатини аниқ сонлар билан ифодаланадиган кўрсаткич орқали баҳолаш керак бўлганда қўлланилиши мумкин.

Комплекс баҳолаш методида натижалар куйидагича ҳисобланади:

$$K_i = \frac{\sum_{j=1}^n P_{ij} m_j}{\sum_{j=1}^n P_{bj} m_j} \quad (3.2)$$

бу ерда:

K_i – баҳоланадиган дарслик сифатини меъёрий кўрсаткичи;

P_{ij} – баҳоланадиган дарслик алоҳида сифат кўрсаткичининг балларда баҳоланиши;

m_{ij} – баҳоланадиган дарслик кўрсаткичларининг аҳамиятлилик коэффиценти ;

n – сифат кўрсаткичлари сони;

P_{ij} – эталон-дарслик алоҳида сифат кўрсаткичининг балларда баҳоланиши;

m_j – эталон- дарсликнинг аҳамиятлилик коэффиценти.

Масалан, дарслик сифатини қуйидаги 5 та кўрсаткич бўйичабаҳолайдиган бўлсак,

P_1 - тузлиши

P_2 – мазмуни

P_3 – матн тушунувчанлиги

P_4 – дидактик қисми

P_5 – тасвирий материаллар

Биз томондан ушбу кўрсаткичлар учун қуйидаги аҳамиятлилик коэффицентлар ўрнатилди $K_1=5$, $K_2=4$, $K_3=3$ $K_4=2$ $K_5=1$ ва сифат кўрсаткичларининг баҳоси балларда олинди.

Комплекс баҳолаш методи билан касб-хунар коллежларида “Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии” йўналиши бўйича амалда қўлланилаётган Г.К.Кулижонова ва С.С.Мусаевларнинг “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси”[122] ва М.К. Расулованинг “Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси” [59] ўқув қўлланмаларининг сифатини баҳоланиш натижалари ва уларнинг қиёсий таҳлили 3 бобда батафсил келтирилган.

Ушбу методнинг дифференциал методга нисбатан ижобий жиҳати шундаки, бунда ҳар бир баҳоланаётган кўрсаткичга аҳамиятлилик коэффиценти ўрнатилади ва экспертнинг қўйган бали шу коэффицентга кўпайтирилади.

3. Аралаш метод. Ушбу метод ёрдамида дарслик сифати қуйидагича баҳоланади:

1) Дарсликнинг бир бирига яқин кўрсаткичлари битта гуруҳга бирлаштирилади. Масалан, эргономик ва эстетик кўрсаткичлари битта гуруҳга йиғилади ва ҳар бир гуруҳ учун мос ҳолда комплекс кўрсаткичлар аниқланади. Асосий муҳим бўлган кўрсаткичлар гуруҳга бирлаштирилмай, алоҳида таҳлил қилинади.

2) Гуруҳлар сифат кўрсаткичлари асосида дифференциал метод орқали дарсликнинг сифат меъёри аниқланади.

дарсликлар сифатини баҳолашнинг куйидаги бир нечта методлари ўрганилди [83,109,111].

1. Дифференциал метод. Ушбу методда дарслик сифатини баҳолашда унинг кўрсаткичларини эталон-дарслик кўрсаткичлари билан бир хил мезонлар орқали таққослаш йўли билан куйидаги формула ёрдамида аниқлаш мумкин.

$$K_i = \frac{P_i}{P_{\text{н}}} \text{ ёки } K_i = \frac{P_{\text{н}}}{P_i} \quad (3.1)$$

бу ерда

K_i – баҳоланаётган дарсликнинг сифат кўрсаткичлари меъёри;

P_i – баҳоланаётган дарсликнинг сифат кўрсаткичлари;

$P_{\text{н}}$ – эталон-дарсликнинг сифат кўрсаткичлари;

$i = 1, 2, \dots, n$, n – кўрсаткичлар сони.

Экспертиза натижалари бўйича тенгламаларнинг қайси бирида K ўсиши кузатилса, ўша тенглама танланади. Баҳоладиган ва эталон-дарслик сифат кўрсаткичларини таққослашда куйидаги ҳолатлар юзага келиши мумкин:

1) барча нисбий кўрсаткичлар бирга тенг ёки ундан юқори бўлса, у ҳолда баҳоланаётган дарсликнинг сифати эталон- дарслик сифатидан паст эмас деб ҳисобланади;

2) барча нисбий кўрсаткичлар бирга тенг ёки кичик бўлса, у ҳолда баҳоланаётган дарсликнинг сифати эталон- дарслик сифатидан паст деб ҳисобланади.

Агар баҳоланаётган янги яратилган ёки унинг қўлёзмаси экспертизадан ўтказилаётган бўлса натижалар эталон дарсликдан сифати паст бўлганда такомиллаштириш ёки қайта ишлаш бўйича тавсиялар берилади.

2. Комплекс баҳолаш методн. Бу метод - дарсликнинг сифатини аниқ сонлар билан ифодаланадиган кўрсаткич орқали баҳолаш керак бўлганда қўлланилиши мумкин.

Комплекс баҳолаш методида натижалар қуйидагича ҳисобланади:

$$K_{\text{с}} = \frac{\sum_{i=1}^n P_{\text{с}} m_{\text{с}}}{\sum_{i=1}^n P_{\text{н}} m_{\text{н}}} \quad (3.2)$$

бу ерда:

$K_{\text{с}}$ – баҳоладиган дарслик сифатини меъёрий кўрсаткичи;

P_{ij} – баҳоланадиган дарслик алоҳида сифат кўрсаткичининг балларда баҳоланиши;

m_{ij} – баҳоланадиган дарслик кўрсаткичларининг аҳамиятлилиқ коэффициенти ;

n – сифат кўрсаткичлари сони;

P_{ii} – эталон-дарслик алоҳида сифат кўрсаткичининг балларда баҳоланиши;

m_{ij} – эталон-дарсликнинг аҳамиятлилиқ коэффициенти.

Масалан, дарслик сифатини қуйидаги 5 та кўрсаткич бўйича баҳолайдиган бўлсак,

P_1 – тузилиши

P_2 – мазмуни

P_3 – матн тушунувчанлиги

P_4 – дидактик қисми

P_5 – тасвирий материаллар

Биз томондан ушбу кўрсаткичлар учун қуйидаги аҳамиятлилиқ коэффициентлар ўрнатилди $K_1=5$, $K_2=4$, $K_3=3$ $K_4=2$ $K_5=1$ ва сифат кўрсаткичларининг баҳоси балларда олинди.

Комплекс баҳолаш методи билан касб-хунар коллежларида “Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технология йўналиши бўйича амалда қўлланилаётган Г.К.Кулижонова ва С.С.Мусаевларнинг “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” [122] ва М.К. Расулованинг “Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси” [59] ўқув қўлланмаларининг сифатини баҳоланиш натижалари ва уларнинг қиёсий таҳлили бобда батафсил келтирилган.

Ушбу методнинг дифференциал методга нисбатан ижобий жиҳати шундаки, бунда ҳар бир баҳоланаётган кўрсаткичга аҳамиятлилиқ коэффициенти ўрнатилади ва экспертнинг қуйган бали шу коэффициентга кўпайтирилади.

3. Араляш метод. Ушбу метод ёрдамида дарслик сифати қуйидагича баҳоланади:

1) Дарсликнинг бир бирига яқин кўрсаткичлари битта гуруҳга бирлаштирилади. Масалан, эргономик ва эстетик кўрсаткичлари битта гуруҳга йиғилади ва ҳар бир гуруҳ учун мос ҳолда комплекс кўрсаткичлар аниқланади. Асосий муҳим бўлган кўрсаткичлар гуруҳга бирлаштирилмай, алоҳида таҳлил қилинади.

2) Гуруҳлар сифат кўрсаткичлари асосида дифференциал метод орқали дарсликнинг сифат меъёри аниқланади.

4. Ташхисли баҳолаш методи. Ҳозирги вақтда касб-ҳунар таълим махсус фанлари ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказишда асосан ташхисли баҳолаш кенг қўлланилади, яъни бу дарслик ёки ўқув қўлланмага нашрдан олдин бериладиган баҳодир. Одатда, махсус фанлар бўйича дарсликлари ёки ўқув қўлланма нашрдан чиққандан сўнг, касб-ҳунар коллежларида дастлабки текшириш – синовлардан ўтказилади. Яна бир муҳим жиҳатини таъкидлаш жоизки, ўқув адабиётларининг дастлабки вариантлари экспертизадан ўтказилиб такомиллаштирилгандан кейин нашрга берилиши муҳим аҳамиятга эга. Демак, ушбу баҳолаш методи ўқув адабиётларни касб-ҳунар коллежларида фойдаланишдан олдин қўлланилганда яхши самара бериши керак.

Касб-ҳунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётларини ташхисли баҳолашнинг асосий камчилиги шундан иборатки, унда текшириладиган дарсликни бошқа бирор альтернатив билан солиштириб, қайси бирининг афзаллигини аниклаш имконияти йўқлигидадир. Ташхисли баҳолашда дарслик сифати олимлар, услубчилар ва мутахассислар томонидан ишлаб чиқилган мезонлар, «Ўқув адабиётларини яратиш концепцияси» талаблари ва бир катор назарий, ҳамда методик ғоялар асосида баҳоланади. Бу баҳолаш махсус фанлар дарслик қўлёзмаларини тажриба-синовдан ўтказишда катта имконият яратиб беради.

2-БОБ. КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖЛАРИДА МАХСУС ФАНЛАР ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ АМАЛИЙ ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ

2.1. Махсус фанлар ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш мазмунини ва методикаси

Ўзбекистонда давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг янги авлодининг ишлаб чиқиши, техника ва технологияларнинг кун сайин ўзгариши, билимларнинг тез янгиланиши махсус фанлар бўйича ўқув адабиётларининг янги авлодини яратишни талаб қилади. Шунинг учун ҳам сифатли ўқув адабиётларини яратиш ёки мавжуд дарсликни такомиллаштириш учун уларни дастлабки экспертизадан ўтказиш ва ушбу жараёнга қўпроқ иштирокчилар жалб этилиши керак [105].

Республикамызда кейинги йилларда касб-ҳунар коллежларининг махсус фанлари бўйича 1500 дан ортиқ номдаги ўқув адабиётларининг янги авлодини яратилиши ва таълим жараёнига тадбиқ этилиши натижасида уларнинг сифатини баҳолаш ҳамда таҳлил қилиш учун экспертизадан ўтказиш имконият яратилди. Чунки ҳозирга қадар махсус фан ўқув адабиётларини сифатини баҳолаш ва таҳлил қилиш учун альтернатив вариантлари деярли йўқ эди ёки жуда кам фанлардан мавжуд эди. Агар ҳар бир ўқув предметдан альтернатив дарсликлар мавжуд бўлса, янги яратиладиган дарсликни нашр қилишдан олдин экспертизадан ўтказиш имконияти бўлади. Баъзи давлатларда касб таълими махсус фанлари бўйича ўқув адабиётларини яратиш, нашр этиш ва тарқатиш асосан бозор шаронтига қараб амалга оширилади, яъни уларга бўлган талабга мувофиқ буюртма асосида нашр этилади.

Республикамызда академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун яратилган дарслик ва ўқув қўлланмаларни нашрдан олдин экспертизадан ўтказиш “Таълим тўғрисида”ги қонуни, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, “Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси”, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими марказининг буйруқ ва кўрсатмалари асосида олиб борилади [7].

Ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказиш чураккаб ва узок давом этадиган жараён бўлиб ҳисобланади. Тадқиқотларда ўқув

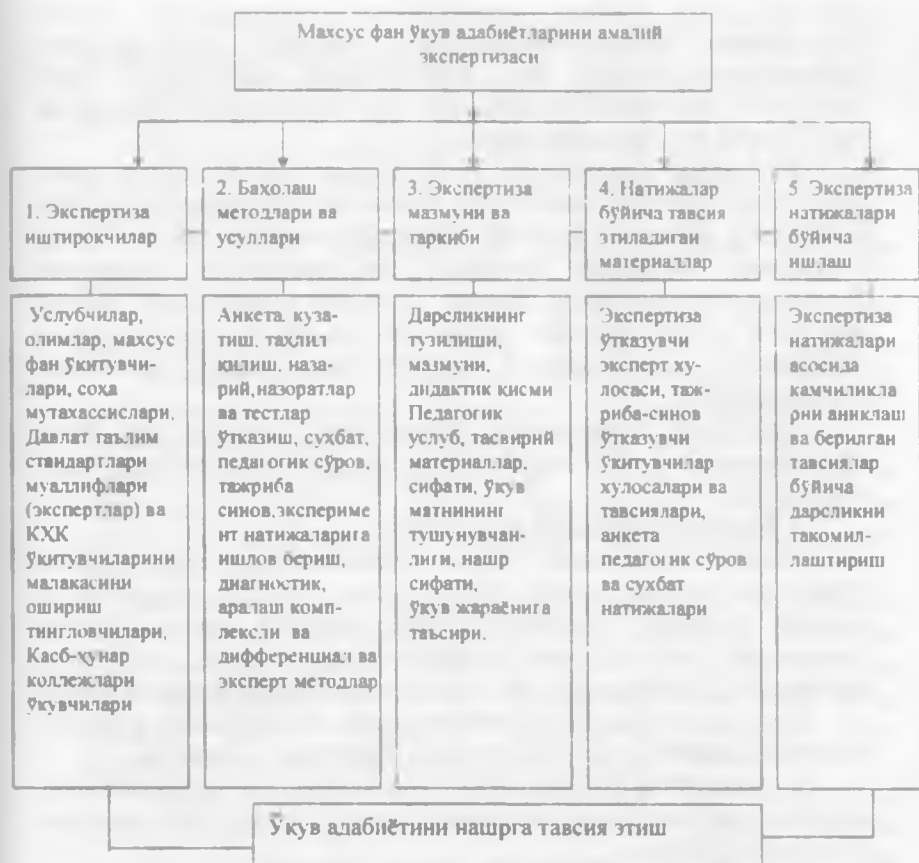
адабиётлари сифатини баҳолаш жараёни назарий ва амалий экспертизаларга ажратилади [58,82]. Ўқув адабиётларининг назарий экспертизаси ишлаб чиқилган мезонлар тизими асосида мустақил экспертлар томонидан амалга оширилади. Экспертлар сифатида давлат стандартлари ва ўқув дастурлари муаллифлари, соҳа мутахассислари ва олимлари, олий ўқув юртлири педагог ва муҳандис-педагоглари қатнашадилар. Назарий экспертиза жараёнида дарсликнинг таркиби, мазмуни, тасвирий материаллар, савол ва топшириқлар сифати назарий жиҳатдан текширилади. Бизнинг шароитимизда ўқув адабиётлари қўлёзмалари асосан назарий экспертизадан ўтказилиб, камчиликлари тузатилганидан кейин нашрга тавсия этилади. Назарий экспертизанинг асосий камчилиги шундаки, дарсликнинг дидактик қисми, педагогик услубнинг жорий этилиши, унинг ўқув жараёнига таъсири, ўқувчиларнинг ўқув материали матнини қабул қилиши ва ўзлаштириш даражалари ўрганилмайди.

Амалий экспертиза жараёнида эса дарсликнинг мазмуни, таркиби, дидактик қисми, функциялари, ўқув матнининг тушуновчанлиги ва педагогик технологияларнинг тадбик этилиши ҳамда тасвирий материаллар сифати текширилади, унинг ўқув жараёнидаги таъсири эса тажриба синовлар ўтказиш йўли билан ўрганилади [110]. Биз томондан касб-ҳунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш бўйича олиб борилган изланишлар ва олинган натижалар асосида «Махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш тузилмаси» модели ишлаб чиқилди (2.1-расм). Ушбу модел асосида ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш бўйича тажриба –синов ишлари ҳам олиб борилди.

Таклиф этилган амалий экспертизанинг ҳар бир компоненти тўғрисида алоҳида тўхталамиз.

1. Экспертиза иштирокчилари. Амалий экспертиза жараёни таянч касб – ҳунар коллежида ташкил этилиши ва ўтказилиши тавсия этилади.

Ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш жараёнига экспертлар сифатида услубчилар, олимлар, махсус фан ўқитувчилари, соҳа мутахассислари, Давлат таълим стандартлари муаллифлари, шунингдек иштирокчилар сифатида касб-ҳунар ўқитувчиларининг малакасини ошириш институти олимлари ва педагоглари ва тингловчилари ҳамда ўқувчилар жалб этиладилар.

**2.1-расм. “Махсус фан ўқув адабиётларини амалий
экспертизадан ўтказиш тузилмаси” модели**

Экспертлар учун махсус фан ўқув адабиётини баҳолаш мезонлари, экспертизани ўтказиш бўйича йуриқномалар, натижаларини тақдим этиш тартиби тавсиялар берилиши лозим. Услубчилар ўқув адабиётидаги педагогик услублар, педагогик технологияларга таянилишини; олимлар махсус фан дарслиги ўқув материалнинг илмийлиги, ундаги назариялар, қонунлар, тамойиллар, ҳоссалар, жараёнлар ва тушунчаларнинг бир хил ёндашувда ёритилишини; соҳа мутахассислари махсус фанга

тегишли соҳа бўйича техника ва технологиялар сунгги ютуқларидан фойдаланилганлиги, “Фаолият усуллари”нинг ёритилишини; махсус фан ўқитувчилари дарсликнинг ўқув жараёнига таъсирини ўрганишлари ва натижаларини ўратилган тартибда тақдим этишлари керак.

Касб-ҳунар коллежлари ўқитувчилари малакасини ошириш институти олимлари, педагоглари ҳамда тингловчилари билан ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш бўйичасўрономалар ва суҳбатлар ўтказилади. Уларнинг фикрлари ва тавсиялари экспертиза хулосаларига киритилади. Давлат стандарти муаллифлари махсус фан ўқув адабиётларининг касб-ҳунар таълим тармок стандарти талабларига, жавоб бериши ва ўқув дастурларига мослигини текширадилар.

Касб-ҳунар коллежларн ўқувчилари дарслик ёки ўқув қўлланманинг таълим жараёнидаги таъсирини ўрганишда жалб этиладилар.

2. Баҳолаш методлари ва усуллари.

Махсус фанлардан ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказишда назарий, анкета, таҳлил қилиш, кузатиш, назоратлар ва тестлар ўтказиш, педагогик сўров, тажриба синов ўтказиш, эксперимент натижаларига математик ишлов бериш, диагностик, комплексли, дифференциал ва эксперт методлардан фойдаланилади.

Биз махсус фан ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказиш жараёнини шартли равишда қуйидаги босқичларга ажратдик.

1. Экспертлар томонидан ўқув адабиётларини турли баҳолаш методлари асосида камчиликларини аниқлаш ва ўқув жараёнидаги таъсирини ўрганиш.

Ўқув адабиётларини экспертиза қилиш давомида қуйидагиларни аниқлаши керак.

- текширилаётган ўқув адабиёти тўғрисида муаллиф ва экспертлар фикр-мулоҳазалари;

- ўрганилаётган ўқув адабиётини қўлёзмаси бўйича камчиликлари ёки мавжудларини такомиллаштириш бўйичакиритган таклифлари;

- қайси асосий жиҳатлар ўқув адабиётида ёритилмаган;

- ўқув адабиётини такомиллаштириш ва уларни экспертизадан ўтказиш бўйича кейинги олиб бориладиган изланишлар.

Дарсликни ўқитиш жараёнидаги таъсирини ўрганишда юзага келадиган муаммога қуйидагилар киради:

- ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштиришда қандай қийинчиликка дуч келишлари;

-камчилик ва қийинчиликларнинг юзага келиш сабабларини аниқлаш.

2.Экспертиза жараёнида олинган натижалар тавсиялар, далиллар ва уларни таққослаш орқали илмий асосланган таклифни далиллар бериши.

3.Экспертиза натижаларини расмийлаштириш ва ўқув адабиёти бўйичақуний ҳулосани тақдим этиш.

Бу ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш метод ва усулларига қисқача тўхталдик.

Назарий метод – ҳозирда қўлланилаётган махсус фан ўқув адабиётларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида олиб бориладиган изланишлар қиради. Шунингдек махсус фанлар ўқув адабиётлари ва уларга қўйиладиган талаблар бўйичақитоб ва журналлар, мақолалар, илмий ишланмалар, тўпламлар ва каталоглар, ҳамда интернет тизимидан олинган маълумотлардан фойдаланилади.

Кузатиш - ўқув жараёнини кузатиш орқали ўқувчининг махсус фан ўқув материалларини ўзлаштиришлари, матнларни қабул қилишда улардаги ўзгаришларни ҳисобга олиш ва белгилаш учун қўлланилади. Бунда ўқув жараёнини кузатишлар сони, объекти, вақти, педагогик вазиятларни кузатиш учун ажратиладиган кўрсаткичлар инобатга олинади.

Суҳбат методи – педагогик сўрашнинг бир тури бўлгани ҳолда экспертдан махсус фан ўқув адабиёти тўғрисида фикр ва мулоҳазалар олиш учун жиддий тайёргарлик кўришни талаб этади, чунки у суҳбатлашаётган шахс билан бевосита алоқада бўлиш вақтида оғзаки тарзда, суҳбат пайтида ўқув адабиётини такомиллаштириш ёки уни баҳолаш учун муҳим бўлган жиҳатлар эксперт томонидан ёзиб қўйилади.

Суҳбат методида - ўқитувчилар, тингловчилар ёки ўқувчилар билан яққа ва гуруҳли тартибда иш олиб борилиши мумкин.

Педагогик сўраш методи – экспертнинг бошқа олимлар, педагоглар ёки мутахассислардан ўқув адабиёти ҳақида ахборот олиш жараёнидир. Сўраш саволлари мантикий ўйланган бўлиши ва аниқ ифодаланиши керак.

Тест ва назоратлар ўтказиш. Тест синовлари ва назоратларни ўтказишдан мақсад ўқувчиларнинг дарслик ўқув

материалини маълум вақт ораликида ўзлаштиришдаги билимларни баҳолашдир.

Тест ёрдамида синов ўқувчининг махсус фан ўқув материалини ўзлаштириш бўйичабилими ва иқтидорини зудлик билан аниқлаш ёки баҳолашга имкон беради. Тест саволларининг ижобий томони унинг қисқа ва аниқлиги тўғри жавобнинг умумий жавоблар ичида борлиги ва уларнинг ўқувчиларга кўрсатма бўлиб хизмат қилиши, унинг топишмоқли ўйинга ўхшашлиги ҳамда жавобни топишда хотира, интуиция ва топқирликлар қўл келади. Дарслик ўқув материали бўйичатест саволларини тез-тез ўтказиб туриш ўқувчининг мустақил ишлаши ва ижодий қобилиятларини янада ривожлантиради.

Тест синовлар ва назоратлар ўтказиш бу ёзма жавобларнинг оммавий равишда йиғиб олиш методидир. Ўқув материали бўйичатест синовлари ва назорат саволларини ишлаб чиқиш мураккаб илмий жараён ҳисобланади. Экспертиза натижаларининг ишончлилиги берилаётган тестлар ва саволлар шаклига, мазмунига ва сонига боғлиқ бўлади.

Эксперимент-тажриба-синов усули-бу усулда касб-ҳунар коллежларида махсус фан ўқув адабиётларининг таълим жараёнига таъсирини ўрганиш мақсадида тажриба-синов ишлари ўтказилади. Дарслик ўқув материали бўйичамахсус фанни ўқитиш жараёни ташкил этилади ва ўтказилади.

Экспертиза маълумотларини таҳлил қилиш усули - экспертиза жараёнида махсус фан ўқув адабиёти бўйичайишланган маълумотлар экспертизаси таҳлил қилинади ва ҳулосалар умумлаштирилади

Анкета - анкетага махсус фан ўқув адабиётини баҳолаш бўйичасаволлар киритилади. Бундан мақсад ўқувчиларнинг махсус фанга бўлган муносабатларини ва қизиқишларини аниқлаш, ўқув адабиётлар таъминланганлик даражасини ва махсус фанни ўқитиш даражасини аниқлаш, ўқув адабиётларнинг сифатини баҳолаш, уларга қўйиладиган талабларни, ҳамда махсус фандан электрон ўқув адабиётларини яратилиши ва таълим жараёнига жорий этилиши ўрганиш қиради.

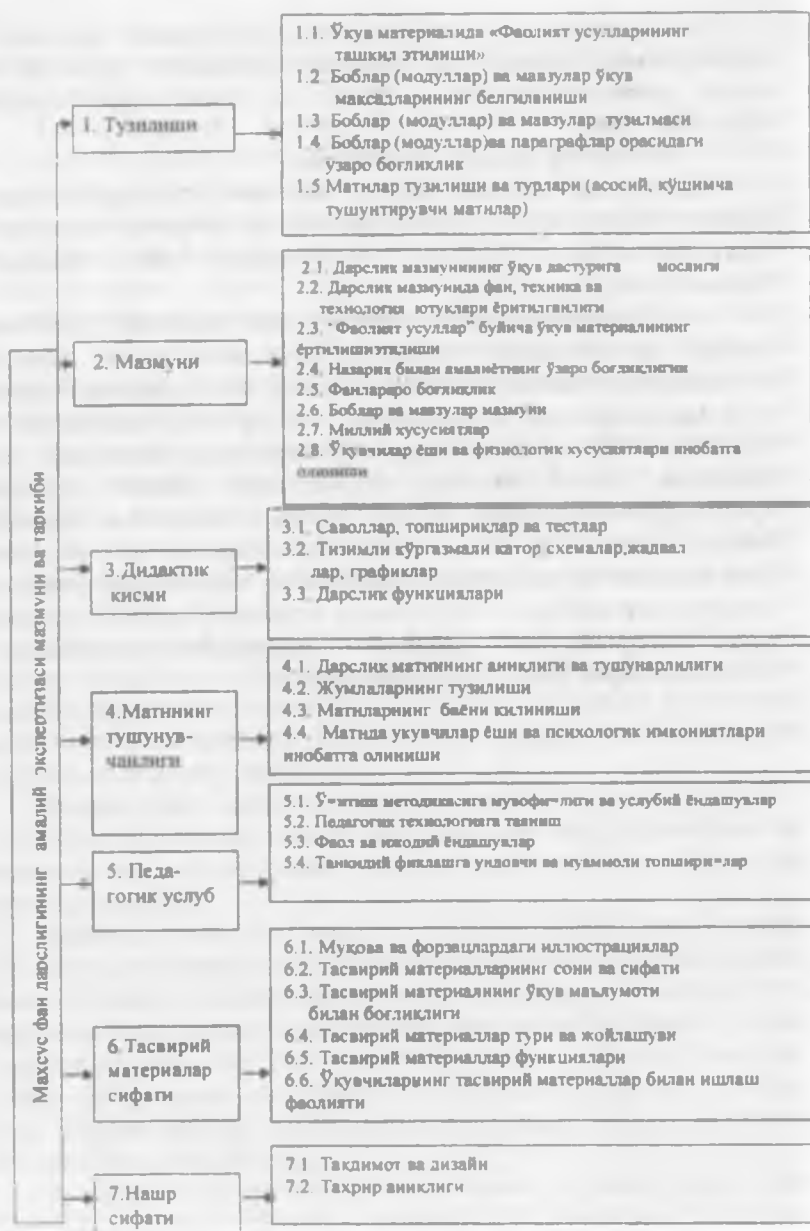
Математик-статистик ишлов бериш усулида махсус фан ўқув адабиётини таълим жараёнидаги таъсирини ўрганиш бўйичаўтказилган тажриба-синов ишларига математик статистик ишлов берилади ва натижалар таққосланади.

Махсус фан ўқув адабиётларини баҳолашнинг комплексли, дифференциал, аралаш ва ташхисли методлари туғрисида биз илмий изланишимизнинг 1- боби 1.3. параграфида батафсил тўхталган эдик.

3. Экспертиза мазмуни ва таркиби.

Касб-ҳунар таълими махсус фанлари ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш жараёнида уларнинг мазмуни ва таркибини қуйидаги асосий 7 та кўрсаткич бўйича баҳолашни тавсия этдик (2.2.-расм).

3.1. Дарслик тузилиши. Махсус фан дарслиги тузилишини амалий экспертизадан ўтказишда ўқув материалида «Фаолият усулларининг ташкил этилиши», боблар (модуллар) ва мавзулар ўқув мақсадларининг белгиланиши, боблар (модуллар) таркиби ва тузилмаси, боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро бо'лиқлик, ҳамда матнлар кўринишлари (асосий, қўшимча тушунтирувчи матнлар) таҳлил этилади. Экспертиза жараёнида боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилиши таъминланганлиги; ўқув материалининг оддийдан- мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилганлиги баҳоланади.

2.2 - расм. Дарсликларнинг амалий экспертизаси

Шунингдек махсус фанлар дарсликлари тузилмасидаги матнлар таҳлил этилади. Дарслик асосини сўзлар билан ёзилган қисм-матн ташкил қилади. Педагогика ва илмий адабиётларида ўқув матнининг тузилиши ва баён этилиши бўйича махсус тадқиқотлар ўтказишга алоҳида эътибор берилади. Матнда ўқув материалининг мазмуний ва жараёنли жиҳатлари биргаликда жорий қилинади.

Матн бу - дарсликдаги ўқув материалининг мазмунини ўқув дастурга мос тарзда кетма-кет ва максимал тўлиқ баён қилувчи, ҳамда асослаб берувчи асосий ёзма тизимдир [102].

Тадқиқотларда матнлар таъкидловчи (ёки ифодаловчи) далил келтирувчи турларга ажратилади. Таъкидловчи матнларга – ифодалаш, ҳикоя қилиш (тавсиф - ифодалаш, хабар - ҳикоя қилиш), далил келтирувчи матнларга – мулоҳаза (таъриф – тушунтириш, хулоса – мулоҳаза қилиш) матнлари киради. Бу баён қилиш усулларининг энг аънанавий таснифланиши бўлиб, унда асосан тасвирлаш, ҳикоя қилиш, мулоҳаза қилишни ажратиб кўрсатиш мумкин [7].

Матн ўқувчи томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган таълим мазмунининг моҳияти ва ҳажмини белгилаб берувчи асосий ахборот ташувчидир.

Агар дарслик махсус фан дастуридаги таълим мазмунини амалга ошириш сценарийси вазифасини бажарса, матн шу сценарийнинг камида ўзагини кўрсатиб беради. Экспертлар томонидан махсус фан дарслиги тузилмасида асосий, қўшимча ва тушунтириш матнларнинг таркиби ва қанчалик даражада тақдим этилишини баҳолайдилар.

3.2. Дарслик мазмуни. Ушбу кўрсаткич орқали махсус фан дарслиги мазмунининг ўқув дастурига мослиги; фан, техника ва технологиялар сўнги ютуқлари ёритилганлиги; ўқув материалининг ҳажми ва мураккаблиги; “Фаолият усуллари” бўйича ўқув материалининг ёритилиши; назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги, ижтимоий маданий ва тарихий аспектлар ҳамда миллий хусусиятлар баҳоланади.

Касб-ҳунар таълимида махсус фанлар дарсликларида қўйиладиган асосий талаблардан бири ўқув дастурига мос келишидир. Ўқув дастури махсус фаннинг мазмуни, тузилиши ва ўқув материалининг мантикий қўйилишини, маълум бир маънода ўқитиш методларини, дидактик воситалар ва материаллар

таркибини, ўқувчига махсус фан бўйича эгаллаши керак бўлган фаолият усулларини ва уни касбга йўналтиришни, ҳамда муайян фан тўғрисида фикрлаш усулларини белгилайди.

Ўтказилган изланишлар шуни кўрсатдики, махсус фан дарслигининг мазмунида қонунлар, назариялар, тушунчалар, тамойиллар, жараёнлар, атамалар ва бошқа билимларнинг мақбул ёритилиши; фундаментал таълимга йўналтирилиши; фикрлар ва ҳулосаларнинг қўйилиши, ҳамда уларнинг илмийлиги; ўқувчилар олган билимларини касбий фаолиятга қўллашни ўрганишга йўналтирилганлиги; назарий билимларни амалий фаолиятга қўллашни кўрсатилиши; абстракт- илмий билимдан аниқ касбий билимга ва амалий кўникмага ўтиш таъминланиши керак.

Экспертиза жараёнида боблар мазмунини ўқувчиларнинг билим олиш даврига мос келиши, далиллардан намуналарга, намунадан-фаразга, фараздан-изланишга, изланишдан-амалий қўллашга, абстракт илмий билимдан-аниқ касбий билимга, касбий билимдан-амалий кўникмага йўналтирилганлиги таҳлил қилинади.;

Шунингдек экспертиза жараёнида ушбу кўрсаткич орқали «Фаолият усуллари»нинг ёритилишида назарий ва амалий мазмуннинг тенг ва ўзаро боғлиқ ҳолда таъминланиши; Ўзбекистоннинг турли ҳудудларидаги ўқувчиларнинг билим олишга бўлган эҳтиёжларини ва миллий хусусиятларини ҳисобга олиниши; ўқувчилар ёши, савияси ва психо-физиологик хусусиятларини инобатга олиниши баҳоланиши лозим.

3.3. Дидактик қисми. Дарсликнинг дидактик қисми асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Махсус фан дарслигида саволлар ва топшириқлар, машқлар ва тестлар берилиши ўқувчиларнинг фаоллашувини ва билимларни мустаҳкам эгаллашларини ҳамда уларнинг касбга кизиқишларини ривожлантиради.

Дарсликдаги саволлар ва топшириқлар ҳамда тестлар сифатини баҳолаш учун уларнинг хусусиятлари, турлари ва қўйиладиган талабларни чуқур ўрганиш талаб этилади. Дарсликдаги саволларнинг аниқ ва тушунарли унинг тўғридан-тўғри муаммога қаратилганлиги баҳоланади.

Дарсликдаги ёзма топшириқлар таълим олувчиларнинг уларга мустақил равишда ёзма тарзда жавоблар ёзишларига мўлжалланган бўлиши керак.

Дарсликдаги ижодий топшириқларни бажариш давомида таълим олувчилар бирон бир мавзу ёки муаммоли топширик устида ишлаб, у юзасидан ижодий фаолиятни амалга оширадилар.

Саволлар ва топшириқлар ўқув материали билан етарлича боғланганлиги, уларни тузишда ўқувчилар имконияти инобатга олинганлиги таҳлил этилади.

Бугунги кунда муаллифлар дарслик ва ўқув қўлланмаларини ёзишда тест топшириқларининг бир катор турларидан фойдаланишмоқда.

Дарсликдаги тестлар сифати уларнинг ўқувчиларнинг ўқув натижаларига мос ҳолда билим даражасини баҳолай оладиган қилиб тузилганлиги, тест саволлари билан жавоблари уйғунлашган ҳолда грамматик жиҳатдан тўғри ишлаб чиқилганлиги таҳлил қилинади.

Шунингдек ушбу кўрсаткич орқали дарсликдаги схемалар, жадваллар ва графикларнинг ўқув мақсадларига ва вазифаларига мос келиши текширилади.

Ўқув адабиётидаги диаграммалар, графиклар, жадваллар ва расмлар хариталарни таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Улар ходисалар орасидаги ёки ҳодисаларнинг турли босқичлари орасидаги микдорий муносабатларини (диаграммалар, графиклар), фазовий (хариталар, харита – тузилмалар, режалар) вақтий (хронологик жадваллар ва графиклар) ва сабаб – оқибат (тузилмалар, жадваллар) боғланишларни, объектлар ва жараёнлар бажарилиши, (расмлар ва схемалар) ходисаларнинг тавсифини очиб берадилар.

Махсус фан дарсликлари функциялари таҳлилида дарсликдаги мувофиқлаштирувчи, тизимловчи, ахборий, касбга йўналтириш, билимларни мустаҳкамлаш ва ўз-ўзини назорат қилиш, мустикал билим олишга қизиқтириш, ўқувчиларни ижодкорликка ундовчи, ривожлантирувчи–тарбиявий функцияларини рўёбга чиқарилиши баҳоланади. Биз махсус фан дарслиқларининг функцияларини баҳолашда ҳозирги вақтдаги махсус фанлар дарслиқларини яратиш тажрибаларига таяндик ва уларнинг янги авлодида шаклландиган жиҳатларини инобатга олишга ҳаракат қилдик.

Махсус фанлар дарслигини функцияларини баҳолашда асосий эътиборни ўқувчиларни ижодкорликка ундовчи ва мустикал таълим олиш функцияларига қаратиш керак.

3.4. Матннинг тушунувчанлиги. Ушбу курсаткич орқали дарслик матннинг аниқлиги ва тушунарлилиги, жумлаларнинг тузилиши, асосий матнларнинг баён қилиниши, қўшимча ва тушунтирувчи матнларининг баён қилиниши, матнда ўқувчилар ёши ва психологик имкониятлар инобатга олиниши ўрганилади.

Асосий тушунча, хулосаларнинг аниқ ва равшан, матннинг жозибадор кўринишида баён қилиниши ўқув адабиётларининг янги авлодига қўйиладиган талаблардан ҳисобланади.

Махсус фанлар дарслигининг асосий матнларидаги касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантирувчи илмий тушунчаларни ҳосил қилиш учун ўрганилаётган ҳодисалар, воқеалар, жараёнлар ва объектларнинг энг аҳамиятли жиҳатларини очиб берувчи далилларни танлаб олиниши; замонавий техника ва технологияларда қўлланилиши тўғрисида хулоса қилишга имкон берувчи далилларни баён қилиниши; махсус соҳа бўйича касбий кўникмаларнинг шаклланиш вазифаларини ҳал қилувчи ишончли далиллардан фойдаланилганлиги; ўқув материали ҳажмининг ўқувчиларнинг имкониятларига, ёшларига ва қобилиятларига мос қилиниши каби талаблар ўрганилади.

Дарсликдан қўшимча матнини таҳлил қилишда асосий матнда баён қилинган ҳолатларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштиришга, ўқувчиларнинг касбий қобилиятларни ривожлантиришга хизмат қилувчи ўқув материаллари ўрганилади.

Қўшимча матнларга белгилашлар, ҳужжатли материаллар, амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган машқлар, хулосалар, тавсиялар, маълумотли материаллар қиради. Қўшимча матнлар ўтилган машғулотни ўзлаштиришга ёрдам бериш билан бир қаторда, ижодкорликка ундовчи ва тарбиявий функцияларни бажариши керак. Шунинг учун баҳолаш жараёнида қўшимча матнларнинг мазмунини, тилини, баён этилиш услубини, танлаб олишга катта аҳамият берилиши лозим.

Экспертлар томонидан тушунтирув матнларига қирувчи кириш сўзи, изоҳлар, иловалар, таянч иборалар, тушунтиришлар, лўғатлар таҳлил этилади. Бу матнлар тушунарли, қисқа ва маълум тушунчани аниқ шакллантирадиган бўлиши керак.

3.6. Педагогик услуб. Ушбу курсаткич орқали махсус фан дарслиги ўқув материалининг таълим мақсадига ва ўқитиш методикасига мувофиқлиги, педагогик технологияларга таяниш ҳамда фаол ижодий ёндашувлар таҳлил этилади. Шунингдек

Ўқувчиларнинг танкидий фикрлаш ва ижодий ишлаш қўникмалари ривожлантиришга йўналтирилган «муаммони ҳал қилиш» тарзидаги вазифалар ва топшириқлар берилиши; ўқув материалнинг ўқувчилар ҳаёти, уларнинг махсус фан бўйича бажарадиган амалий ишлари ва ихтисослиги билан етарли даражада боʻлиқлиги ўрганилади;

Ҳозирги пайтда янги авлод ўқув адабиётларини замонавий педагогик технологиялар асосида яратиш ва жорий этилишини таъминлаш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Махсус фанлар дарсликларининг сифатини баҳолаш бўйича ўтказилган таҳлиллар шуни кўрсатдики, бугунги кунда дарсликка психологик-педагогик жиҳатдан ёндашув етарли даражада асосланмаганлиги, ўқув материални танлаш мезонларининг йўқлиги ёки тўлақонли ишланмаганлиги, ўқувчиларни психологик ривожланишга эмоционал ва мантикий таъсирини жорий этиш йўллариининг жуда заиф ишлаб чиқилганлиги муаммо сифатида қаралмоқда. Бундан ташқари шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларга асосланган дарсликларни яратишнинг илмий услубий асосларини ишлаб чиқиш бўйича илмий тадқиқот ишлари деярли олиб борилмаган.

Таълим мазмуни интеграциясини таъминловчи, фанлараро алоқадорлик ва яхлитликни ҳисобга олган ҳолда дарсликларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Ҳозирги пайтда тизимли фаолият ёндашуви асосида ўқувчиларнинг мустақил ишлаш фаолиятини ривожлантириш ва фаоллаштириш, ҳамда тушуниш методлари ёрдамида ўқитиш технологиялар бир қатор илмий тадқиқот ишларида ишлаб чиқилган. Ушбу методлар махсус фанлар бўйича дарсликлар ва турли ўқув қўлланмаларни яратишда асос қилиб олиниши мумкин.

Дарсликни яратиш ва унда маълум педагогик тизимни моделлаштиришнинг асосий босқичи бўлиб, дидактик жараёнларни танлаш ва ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Махсус фан дарслиги мазмунининг ўқувчиларнинг ўзлаштиришларини юқори даражада таъминланиш учун қўйидагилар тавсия қилинади:

- ўқув материалнинг ўқувчилар ҳаёти, уларнинг махсус фан бўйича бажарадиган амалий ишлари ва ихтисослиги билан етарли даражада боʻлиқлигини таъминлаш;

- муаммоли топширик ва саволларни киритиш, уларнинг ишонарлилигини, кизиқарлилигини, ҳамда эҳтиросий

- ифодадорлигини кучайтириш орқали ўқувчиларнинг билим олиш жараёнини фаоллаштириш;

- ўқувчиларнинг қобилиятларини ва имкониятларини инобатга олган ҳолда ўқув мақсадларига эришишни таъминловчи саволлар ва ўқувчиларнинг ўз-ўзини баҳолаш учун ҳар бир фаолият усули бўйича тестлари киритиш топшириқлар тизимини ишлаб чиқиш.

Агар юқорида таъкидлаб ўтилган жиҳатлар таъминланса, у ҳолда ўқитиш технологиясини ифодаловчи модел ҳақида сўз юритиш мумкин бўлади.

Демак, махсус фан дарсликларини яратишда замонавий педагогик технологияларга таяниш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам махсус фан дарсликларини баҳолашда ушбу кўрсаткич киритилди.

3.6. Тасвирий материаллар. Махсус фанлардан дарслик ва ўқув қўлланмаларни экспертизадан ўтказишда тасвирий материаллар сифатига алоҳида эътибор берилиши лозим. Расмлар, жадваллар, диаграммалар, схемалар, графиклар яққол кўринарли бўлишлари лозим.

Ўтказилган амалий изланишлар шуни кўрсатдики, махсус фанлар дарслигининг тасвирий материали дарслик мазмунини ўзига хос очиб беради, ўрганиладиган объектни кўргазмалли тасвирлайди ва қайсидир технологик жараёни тушунишни осонлаштиради.

Ўқув адабиётида келтириладиган тасвирий материалларга қуйидаги талаблар қўйилади:

- дарсликдаги ёзма ахборотларни тўлдиришга, бойитишга, мазмунини очиш ва тушунтиришга хизмат қилиши;

- тасвирлар турли савиядаги ўқувчилар учун тушунарли ва таҳлил қилишга мос бўлиши;

- тузилмалар, чизмалар, режалар, хариталар тарзидаги материаллар ўқувчининг мавзу мазмунини тушуниб олишга ҳалақит берувчи ортиқча ахборотга эга бўлмаслиги;

- бир тоифадаги тасвирлар бир хил техникавий ижрода -расм, тузилма, фотосурат, чизма ва х.к. тарзида берилиши лозим.

Касб-ҳунар таълими махсус фан дарслиги сифатини баҳолашда тасвирий материал сони ва сифатига, уларнинг турлари ва жойлашувига, ўқув маълумоти билан боғлиқликллигига,

ўқувчиларнинг тасвирий материаллар билан ишлаш фаолияти таъминланишига этнборни қаратиш лозим.

3.7. Нашр сифати. Ушбу кўрсаткич орқали махсус фанлар бўйича ўқув адабиётларининг босиш сифати; ундаги имло, тиниш белгиларини қўйиш ва мазмуннинг аниқлиги бўйича хатолар; қўлёзми таҳрир қилишда мантиқий кетма-кетлик ва равлонликка эришилганлиги; тасвирларга ва матннинг бошқа қисмларига мурожаат этиш доимо равшан ва мантиқан тўғри кетма-кетликда амалга оширилганлиги ва “Махсус белгилар” матннинг турли қисмларини ёритилиши ва дарсликдаги тақдимот ва дизайн сифати баҳоланади.

Биз касб-хунар таълим махсус фанлари ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказишда баҳоланадиган асосий кўрсаткичлар мазмунини ва уларга қўйиладиган талабларни ёритишга ҳамда асослашга ҳаракат қилдик. Касб-хунар коллежларининг “Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологи” йўналиши бўйича бир нечта махсус фан ўқув адабиётларини юқоридаги кўрсаткичлар орқали баҳолаш ўтказдик.

4. Экспертиза натижалари бўйича тавсия этиладиган материаллар.

Махсус фан ўқув адабиёти тўғрисида экспертиза ўтказувчи эксперт ҳулосаси, тажриба-синов ўтказувчи ўқитувчилар ҳулосалари ва тавсиялари, анкета ва педагогик сўров натижалари, назарий метод орқали аниқланган маълумотлар, суҳбат орқали олинган фикр мулоҳазалар тавсия этилади.

Анкета ва педагогик сўровнома, тест синовлар ва назорат ишлари материалларига ишлов берилади ва тизимлаштирилади.

Экспертиза натижаси бўйича тайёрланган материал таҳлил ва муҳокама қилиниши учун таянч касб-хунар коллежи услубий кенгашига топширилади.

Ўқувчиларнинг махсус фан дарслигини ўқув материаллини ўзлаштиришини ўрганиш бўйича ўтказилган тест-синовлар ва назорат ишлари натижалари математик статик ишлаб берилади ва яқуний ҳулосага тавсия этилади.

Махсус фанлар ўқув адабиётлари бўйичасифатли экспертиза ўтказиш, уларнинг тузилиши ва мазмунини яхшилайти, ўқув жараёнининг самарадорлиги ошишига таъсир қилади.

Шунингдек баҳолаш жараёнида иштирок этганлари касб-хунар коллежлар ўқитувчилари малакасини ошириш ишлари

Ўқитувчилар ва мутахассислари ҳамда тингловчилари томонидан килинган тавсиялар махсус фан дарслиги тўғрисида якуний хулоса қилишда ва келгусида уларни такомиллаштиришда самарали ёрдам беради.

Экспертиза ўтказувчи экспертлар томонидан махсус фан дарслиги ўқув материалнинг ҳар бети бўйича таҳлили тузилади ва махсус ишлаб чиқилган дафтар тўлдирилади. Ўқитувчи, анкета ўтказиш ва кузатиш усуллари кўллаб, ўқувчилар ўртасида махсус фан дарслиги тўғрисида анкеталаштириш ўтказади.

Махсус фан дарслиги экспертиза жараёнида йиғилган таҳлил, тавсиялар ва материаллардан фойдаланиб дарсликни такомиллаштириш бўйича якуний хулосалар қилинади. Экспертиза натижалари бўйича якуний хулосаларга қуйидагилар киритилиши керак:

- амалий экспертиза натижасида аниқланган асосий камчилик тавсиялар ва таклифлар;

- амалий экспертиза натижалари бўйича махсус фан дарслиги муаллифлари фикри;

- амалий экспертиза якуний хулосалар бўйича дарслик муаллифлари ва нашриёт муҳаррирларининг биргаликдаги хулосаси;

- махсус фан дарслигининг ўқув жараёнидаги тавсифини ўрганиш бўйича тажриба синов ишлари ўтказилган касб-хунар коллежи ўқув-услубий кенгаши қарори.

5. Экспертиза натижалари бўйича ишлаш

Махсус фан ўқув адабиёти бўйича киритилган камчилик, тавсия ва таклифлар-экспертиза катнашчилари, нашриёт муҳаррирлари ва дарсликлар муаллифлари билан биргаликда муҳокама қилинади ва дарсликни такомиллаштириш бўйича таъин қасб-хунар коллежи ўқув-услубий кенгашнинг кенгайтирилган кенгашида аниқ қарор қабул қилинади. Шу қарор асосида дарсликнинг камчиликлари бартараф этилади.

Ушбу экспертиза тизими ўзида ўқув адабиётлари сифатини баҳолашда кўпгина Хорижий давлатларда қўлланилаётган асосий ғоя ва тамойилларини мужассамлаштиради.

Махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш бўйича ўтказиладиган экспертиза жараёни илмий жиҳатдан асосланган, аниқ мақсадга йўналтирилган, ишончли ва исботли бўлиши керак.

2.2. Махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш

Ҳар қандай ўқув адабиётини баҳолаш натижалари ўзаро таққосланиши ёки ўлчаниши лозим. Натижаларни таққослаш ёки ўлчаш баҳолашдан олдин ёки кейин махсус ишлаб чиқилган мезонлар асосида амалга оширилиши мумкин. Таълим жараёнида баҳолаш мезонлари ўқув мақсадларига қай даражада эришилганликни англатувчи кўрсаткичдир. Ўқув адабиётлари сифати баҳолаш мезонлари – унинг асосий кўрсаткичларига мос қўйиладиган баҳолар ёки баллар тавсифидан иборат.

Мезон - баҳолаш ўлчови; кўрсаткич - дарсликнинг баҳоланадиган хоссаларидир [111].

Қасб-ҳунар таълимида махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш моҳиятидан келиб чиқиб, уларни экспертизадан ўтказиш икки хил шаклда амалга оширилиши мумкин;

1. Мезонга асосланган баҳолаш орқали.

2. Меъёрга асосланган баҳолаш орқали.

Мезонга асосланган баҳолаш – махсус фан ўқув адабиётларини асосий кўрсаткичлари бўйича сифатини баҳолаш олдиндан ишлаб чиқилган умумий ва бир хил мезонларга кўра таққослаш ҳамда ўлчашга асосланади. Баҳолаш мезонлари орқали ўқув адабиётлар сифати тўғридан тўғри ва холис баҳоланади, шунингдек, иккита бир хил махсус фан ўқув адабиётини бир-биридан яхшироқ фарқлаш имконини беради. Бу баҳолаш шакли икки босқичдан иборат бўлиб, биринчи босқичда ўқув адабиёти сифатини баҳолаш бўйича экспертиза натижалари аниқланади, иккинчи босқичда эса, натижалар умумий мезонлар бўйича таққосланади, ўлчанади ва умумлаштириб хулосалар қилинади. Ўқув адабиётларини мезонга асосланган баҳолаш афзалликлари ва камчиликлари қуйидаги 2.1.жадвалда келтирилади.

Афзаллиги	Камчилиги
• Дарслик ўқув материалининг таълим максадига қанчалик йўналтирилганлигини аниқлайди; • Ўқув адабиёти сифатини объектив баҳолайди; • Баҳолаш ўзининг аниқ кўрсаткичларига эга бўлади; • Экспертларнинг экспертиза жараёнида йўл қўйган хатоларини яққол кўрсатиб беради; • Махсус фан ўқув адабиётида тегишли соҳа бўйича фаолият усулларининг тўлиқ тақдим этилишини ҳолисона аниқлаб беради; • Барча бир хил номдаги ўқув адабиётлари учун экспертиза талабларини ўрнатади; • Таълим мазмунини аниқлаб беради; • Махсус фан ўқув адабиёти муаллифларининг ўз фаолиятига бўлган масъулиятини оширади; • Мавжуд ўқув адабиётни такомиллаштиришни ёки қайта ишлаш учун камчиликларини аниқлаб беради.	• Ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш мезонларни ишлаб чиқиш учун қўп вақт талаб этилади; • Мезонларнинг объективлиги, ҳақиқийлиги ва аниқлигини аниқлашга нисбатан талабларнинг қўплиги; • Ижтимоий фан йўналишлари бўйича ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқишда қийинчиликларга дуч келинади;

Меъёрга асосланган баҳолаш – нисбий баҳолаш шакли бўлиб, у ўқув адабиёти сифатини баҳолашдан сўнг экспертиза натижаларини ўзаро таққослаш орқали ўлчашдан иборат.

Меъёрга асосланган баҳолаш махсус фандан алтернатив дарсликлар мавжуд бўлганда қўллаш мумкин. Бу баҳолаш шакли ҳам икки босқичдан иборат бўлиб, биринчи босқичда баҳоланаётган дарслик бўйича экспертиза натижалари аниқланади, иккинчи босқичда эса, бу натижалар ўзаро таққослаш орқали ўлчанади.

Қасб-ҳунар таълими махсус фанлар бўйича дарсликлар сифатини баҳолаш учун биз уларни экспертизадан ўтказиш методикасини ишлаб чиқиш бўйича ўтказилган назарий изланишларимизнинг натижаларига асосландик. Биринчи навбатда

дарсликлар сифатини кўрсаткичлар бўйича баҳолаш мезонлари ишлаб чиқиши лозим. Дарсликнинг сифат кўрсаткичлари баҳолаш мақсадига боғлиқ бўлади ва қуйидагиларга бўлинади:

а) дарслик функциялари ва вазифаси бўйича кўрсаткичлари - махсус фан дарслигининг ўқув жараёнидаги қўлланилиш мақсади ва вазифасини характерлайди, яъни дарсликнинг мазмуни, тузилиши ва функцияларининг ўқув мақсадлари ва вазифаларига мос келишини белгилайди. Ушбу кўрсаткичлар дарслик сифатини баҳолашда муҳим рол ўйнайди;

б) эргономик кўрсаткичлар-дарсликнинг ўқув жараёнида самарали қўлланилишидаги хусусиятларини характерлайди.

Эргономик кўрсаткичларга қуйидагилар киради:

1) ўқувчининг дарслик билан мустақил ишлаш шароитларининг мос келишини аниқлайдиган гигиеник кўрсаткичлар ;

2) ўқувчининг қўриш ва сезги органларига таъсирини аниқлашдаги физиологик ва психофизиологик кўрсаткичлар;

3) ўқувчиларнинг психологик хусусиятларига мос келишини аниқлашдаги психологик кўрсаткичлар.

в) бадний ва эстетик кўрсаткичлар-дарсликнинг эстетик хоссаларини характерлайди;

г) иқтисодий кўрсаткичлар- дарсликни қўлғзмасини тайёрлаш, ёзиш, нашр этиш ва тарқатишга сарф қилинадиган харажатларни характерлайди.

Биз томондан юкорида махсус фан ўқув адабиётини қуйидаги 7 та асосий сифат кўрсаткичлари бўйича баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилди.

1. Тузилиши
2. Мазмуни
3. Дидактик қисми
4. Матннинг тушунувчанлиги
5. Педагогик услуб
6. Тасвирий материаллар
7. Нашр сифати

Кўрсаткичлар баҳоланиши қуйидаги шартларга асосан ўрнатилади

қонқарсиз - 0 балл

қонқарли - 1 балл

яхши - 2 балл

I. ТУЗИЛИШИ

1. кониқарсиз.

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланмаган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик қисман ўрнатилган;

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилмаган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилмаган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тақдим этилган.

2. кониқарли.

➤ фақатгина боблар (модуллар)нинг ўқув мақсадлари белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик қисман ўрнатилган;

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилишига риоя қилинган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тўлиқ, қўшимча ва тушунтирувчи матнлар қисман тақдим этилган.

3. Яхши.

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари»нинг ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилган;

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик ўрнатилган,

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилиши таъминланган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида асосий, қўшимча ва тушунтириш матнлари юқори даражада тақдим этилиши таъминланган.

2. МАЗМУНИ

1. қоникарсиз.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 70 % дан камроғини қамраган.

- махсус фан бўйича берилган маълумотлар эскирган ёки тушунчалар нотўғри

- “Фаолият усуллар” бўйича ўқув материалининг кетма-кет баён этилишига кам эътибор берилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлигига кам эътибор қартилган.

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқларидан фойдаланилмаган;

- ўқув матни ёки ҳисоблашларда хатолар мавжуд.

- махсус фан матнига атроф-муҳит ва унинг ифлосланиш муаммолари киритилмаган.

3. қоникарли.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 90 % дан камроғини қамраган.

- мазмун “Фаолият усуллари”нинг, турли ўя ва тушунчаларни берилиши кетма-кетлиги жиҳатидан тўғри берилган (оддийдан мураккабга)

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқлари фойдаланилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги таъминланган,

- матнларда ва ҳисоблашларда грамматик жиҳатдан хатолар йўқ

- миллий хусусиятлар ва ўқувчилар ёши инобатга олинган

- матнда, миллий ва оила қадриятлари, атроф-муҳитга ва қишлоқ ҳаётига ҳурмат акс эттирилган.

I. ТУЗИЛИШИ

1. кониқарсиз.

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланмаган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик қисман ўрнатилган;

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилмаган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилмаган;

➤ -махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тақдим этилган.

2. кониқарли.

➤ фақатгина боблар (модуллар)нинг ўқув мақсадлари белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик қисман ўрнатилган;

➤ -махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилишига риоя қилинган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тўлиқ, қўшимча ва тушунтирувчи матнлар қисман тақдим этилган.

3. Яхши.

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари»нинг ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилган;

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро боʻлиқлик ўрнатилган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантиқий бир тизимда берилиши таъминланган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида асосий, қўшимча ва тушунтириш матнлари юкори даражада тақдим этилиши таъминланган.

2. МАЗМУНИ

1. қоникарсиз.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 70 % дан камроғини қамраган.

- махсус фан бўйича берилган маълумотлар эскирган ёки тушунчалар нотўғри

- “Фаолият усуллар” бўйича ўқув материалининг кетма-кет баён этилишига кам эътибор берилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлигига кам эътибор қаратилган.

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқларидан фойдаланилмаган;

- ўқув матни ёки ҳисоблашларда хатолар мавжуд.

- махсус фан матнига атроф-муҳит ва унинг ифлосланиш муаммолари киритилмаган.

3. қоникарли.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 90 % дан камроғини қамраган.

- мазмун “Фаолият усуллари”нинг, турли ўя ва тушунчаларни берилиши кетма-кетлиги жиҳатидан тўғри берилган (оддийдан мураккабга)

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқлари фойдаланилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги таъминланган,

- матнларда ва ҳисоблашларда грамматик жиҳатдан хатолар йўқ

- миллий хусусиятлар ва ўқувчилар ёши инобатга олинган

- матнда, миллий ва оила қадриятлари, атроф-муҳитга ва кишлоқ ҳаётига ҳурмат акс эттирилган.

I. ТУЗИЛИШИ

1. қониқарсиз.

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланмаган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро бо'лиқлик қисман ўрнатилган;

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилмаган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилмаган;

➤ -махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тақдим этилган.

2. қониқарли.

➤ фақатгина боблар (модуллар)нинг ўқув мақсадлари белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро бо'лиқлик қисман ўрнатилган;

➤ -махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари» ўқув материалида кетма-кет тақдим этилишига риоя қилинган;

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантикий бир тизимда берилишига қисман риоя этилган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилишига риоя этилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида фақат асосий матнлар тўлиқ, қўшимча ва тушунтирувчи матнлар қисман тақдим этилган.

3. Яхши.

➤ махсус фанга тегишли «Фаолият усуллари»нинг ўқув материалида кетма-кет тақдим этилиши тўлиқ ташкил этилган;

➤ боблар (модуллар) ва мавзуларнинг ўқув мақсадлари аниқ белгиланган;

➤ боблар (модуллар) ва параграфлар орасидаги ўзаро бо'лиқлик ўрнатилган,

➤ боблар, бўлимлар, мавзуларнинг тизимлилиги ва яхлитлиги, ўқувчида яхлитликни идрок қилиш ҳисси шаклланиши учун барча маълумотлар мантиқий бир тизимда берилиши таъминланган;

➤ ўқув материалининг оддийдан-мураккабга, мавҳумдан – аниқликка қараб тузилган;

➤ махсус фан дарслиги тузилмасида асосий, қўшимча ва тушунтириш матнлари юқори даражада тақдим этилиши таъминланган.

2. МАЗМУНИ

1. қоникарсиэ.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 70 % дан камро'ини қамраган.

- махсус фан бўйича берилган маълумотлар эскирган ёки тушунчалар нотўғри

- “Фаолият усуллар” бўйича ўқув материалининг кетма-кет баён этилишига кам эътибор берилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлигига кам эътибор қаратилган.

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқларидан фойдаланилмаган;

- ўқув матни ёки ҳисоблашларда хатолар мавжуд.

- махсус фан матнига атроф-муҳит ва унинг ифлосланиш муаммолари киритилмаган.

3. қоникар.ли.

- дарслик ёки ўқув қўлланма махсус фан дастури талаб этган мавзуларнинг 90 % дан камро'ини қамраган.

- мазмун “Фаолият усуллари»нинг, турли ўя ва тушунчаларни берилиши кетма-кетлиги жиҳатидан тўғри берилган (оддийдан мураккабга)

- фан, техника ва технологиялар сўнгги ютуқлари фойдаланилган;

- назария билан амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги таъминланган,

- матнларда ва ҳисоблашларда грамматик жиҳатдан хатолар йўқ

- миллий хусусиятлар ва ўқувчилар ёши инобатга олинган

- матнда, миллий ва онла кадриятлари, атроф-муҳитга ва кишлоқ ҳаётига ҳурмат акс эттирилган.

3. Яхши.

- ўқув-методик қўлланма ўқув режаси талаб этган мавзуларни 80 % дан камроғини қамраган.

- мазмун жуда ишончли ва салоҳият билан юритилган ва муаллифнинг шу соҳадаги охириги кутуклар билан таниш эканлигини кўрсатади.

- махсус фан дарслигининг мазмунида "Фаолият усуллари" бўйича қонунлар, назариялар, тушунчалар, тамойиллар, жараёнлар, атамалар ва бошқа билимларнинг мақбул ёритилган;

- мазмун ўқувчилар олган билимларини касбий фаолиятга қўллашни ўрганишга йўналтирилган, назарий билимларни амалий фаолиятга қўллаш услублари кўрсатилган;

- боблар мазмуни далиллардан намуналарга, намунадан-фаразга, фараздан-изланишга, изланишдан-амалий қўллашга, абстракт илмий билимдан-аниқ касбий билимга, касбий билимдан-амалий қўниқмага йўналтирилган;

- Ўзбекистоннинг турли ҳудудларидаги ўқувчиларнинг билим олишга бўлган эҳтиёжларини ва миллий хусусиятлари, ўқувчилар ёши, савияси ва психо-физиологик хусусиятларини инобатга олинган.

- матнда атроф-муҳит, унинг ифлосланиши ва жамият саломатлиги муаммолари ва уларни ҳал қилиш йўллари акс эттирилган.

3. ДИДАКТИК ҚИСМИ

1. Қониқарсиз

- махсус фан дарслигида саволлар ва топшириқлар, машқлар умуман берилмаган;

- дарсликда ўқувчиларнинг ўқув натижаларига мос ҳолда билим даражасини баҳолаш учун тестлар берилмаган;

- дарсликдаги расмлар, графиклар, жадвал, харита ва диаграммаларнинг ўқув матни билан узвий боғланишига қисман риоя этилган ёки матнда уларга етарли даражада тушунчалар берилмаган.

- дарсликда фақат мувофиқлаштирувчи, тизимловчи, ахборий, касбга йўналтириш рўёбга чиқарилган;

2. Қониқарли.

- махсус фан дарслигида ҳар бир боб охирида фақат назорат саволлари ва топшириқлари берилган;

-дарсликдаги саволлар ва топшириқлар тушунарли қилиб тузилган ва ўқув материали билан етарлича боғланган;

-дарсликдаги схемалар, жадваллар ва графиклар ўқув мақсадларига мос келади;

-дарсликда фақат мувофиқлаштирувчи, тизимловчи, ахборий, касбга йўналтириш, билимларни мустаҳкамлаш ва ўз-ўзини назорат қилиш, ривожлантирувчи–тарбиявий функциялари рўёбга чиқарилган;

3. Яхши

-махсус фан дарслигида ўқувчиларнинг фаоллашувини ва билимларни мустаҳкам эгаллашларини ҳамда уларнинг касбга қизиқишларини ривожлантирувчи саволлар ва топшириқлар, машқлар берилган;

-дарсликдаги саволларнинг аниқ ва тушунарли, тўғридан-тўғри муаммога қаратилиб тузилган;

-саволлар ва топшириқлар ўқув материали билан етарлича боғланган, уларни тузишда ўқувчилар имконияти инобатга олинган;

-дарсликдаги тестлар сифати уларнинг ўқувчиларнинг ўқув натижаларига мос ҳолда билим даражасини баҳолай оладиган қилиб тузилган, тест саволлари билан жавоблари уйғунлашган ҳолда грамматик жиҳатдан тўғри ишлаб чиқилган;

-дарсликдаги схемалар, жадваллар ва графиклар ўқув мақсадларига ва вазифаларига мос келади ва матнда берилган маълумот ва ғоялар билан узвий боғланган.

-дарсликда мувофиқлаштирувчи, тизимловчи, ахборий, касбга йўналтириш, билимларни мустаҳкамлаш ва ўз-ўзини назорат қилиш, мустақил билим олишга қизиқтириш, ўқувчиларни ижодкорликка ундовчи, ривожлантирувчи–тарбиявий функциялари рўёбга чиқарилган;

4. МАТННИНГ ТУШУНУВЧАНЛИГИ

1. Қониқарсиз

•Матнлар ёмон ёзилган.

•Матнлар ўқувчи учун тушунарли тилда ёзилмаган.

•Матнларда ўқувчининг ёши ва психологик имкониятлари инобатга олиш услубида ёзилмаган.

•Жумлалар тузилиши ўқувчининг тушунишида мураккаблик туғдиради.

2. Қониқарли

- Матннинг ёзилиш услуби ўқувчи ёшига мос келади.
- Матнларнинг ёзилишида ўқувчининг психологик имкониятлари инобатга олинган.
- Матнлар тушунарли тилда ёзилган.
- Ўқувчининг тажрибалари ва қизиқишлари билан бевосита боғлиқ мисоллар келтирилган.
- Дарсликда қўшимча ва тушунтирув матнлари қисман тақдим этилган

3. Яхши

- Матнлар тушунарли ва қизиқарли тилда ёзилган.
- Матнда келтирилган схемалар, жадваллар ва графиклар ва диаграммаларга мурожаат қилувчи тушунтиришлар содда ва аниқ ҳамда мазмунли тўлароқ тушунишга ёрдам беради.
- Матнларнинг ёзилишида ўқувчининг ёши психологик имкониятлари инобатга олинган.
- Асосий матнларидаги касбий билим, қўникма ва малакаларни шакллантирувчи илмий тушунчаларни ҳосил қилиш учун ўрганилаётган ходисалар, воқеалар, жараёнлар ва объектларнинг энг аҳамиятли жиҳатларини очиб берувчи, замонавий техника ва технологияларда қўлланилиши тўғрисида ҳулоса қилишга имкон берувчи далиллар тўғри танланган ва тушунарли баён қилинган;
 - махсус соҳа бўйича касбий қўникмаларнинг шаклланиш вазифаларини ҳал қилувчи ишончли далиллардан фойдаланилган;
 - дарсликда белгилашлар, ҳужжатли материаллар, амалий қўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган машқлар, ҳулосалар, тавсиялар, маълумотли материаллар каби қўшимча матнлар киритилган.
- Дарсликда тушунтирув матнларига қиравчи қириш сўзи, изоҳлар, иловалар, таянч иборалар, тушунтиришлар, лўғатлар тақдим этилган.

V. ПЕДАГОГИК УСЛУБ

1. Қониқарсиз.

- Мавзу нимага бағишланган ёки эгалланиладиган билим ва қўникмалар ҳақида кўрсатмалар йўқ.
- Мавзулар ўзаро узвий бўлганмаган.

- Ҷуқув материалида «Оддийдан мураккабга» тамайили эътиборга олинмаган.

- Саволлар, машқ ва топширикларнинг барчаси механик тарзда келтирилган, мураккаб тилда ифодаланган ва уларнинг ечимларини фақатгина ёд олиш орқали эслаб қолишга ундайди.

- Дарсликни ёзишда педагогик технологияларга таяниш ҳамда фаол ижодий ёндашувлар инобатга олинмаган.

2. Қоникқарли

- Мавзу нимага бағишланганлиги ва эгалланиладиган билим ва кўникмалар қандай бўлиши талаба учун равшан кўринишда ифодаланган.

- Педагогик услуб яққол кўриниб турибди ва тушунарли ифода этилган.

- «Фаолият усуллари» бўйича ҷуқув материали таълим мақсадига ва ўқитиш методикасига мувофиқ ёритилган

- Мавзунини тушунтиришга ёрдам берувчи қатор назарий ва амалий саволлар, топшириклар, машқ ва вазифалар берилган.

- Ўтилган мавзуларни такрорлашга ва умумлаштиришга доир машқ, масалалар ёки билимларни текширишга доир тестлар мунтазам равишда келтирилган.

3. Яхши

- Муаммоли топширик ва саволларни киритиш, уларнинг ишонарлилигини, қизиқарлилигини, ҳамда эътиросий ифодадорлигини кучайтириш орқали ўқувчиларнинг билим олиш жараёнини фаоллаштириш;

- Танқидий фикрлаш кўникмаларини «муаммони ҳал қилиш» тарзидаги вазифалар ва берилган топширикларда мунтазам равишда ривожлантириб борилади.

- Топширик ва вазифаларнинг кенг кўлами, талабалар бажарадиган ишларини жуфтликда ёки кичик гуруҳларда ташкил этиш имкониятини беради.

- Берилган материаллар ўзига хос оригинал ва ўқув методик қўлланма мўлжалланган ёшлар гуруҳини рағбатлантирувчи (фаол бўлишга ундовчи) усулда ёзилган.

- Ўрганилаётган мавзу ва машғулотлар, гуруҳдаги талабаларнинг турлича қобилиятга эгалигини инобатга олинган ҳолда дифференциялаштирилган.

- махсус фан дарслиги ўқув материаллини таълим максадига ва ўқитиш методикасига мувофиқ.

- Дарслик замонавий педагогик технологияларга (муоммоли, модулли, табақалаштирилган ва ҳк.) таянилган ҳолда ёзилган.

- Ўқув материалли ўқувчилар ҳаёти, уларнинг махсус фан бўйича бажарадиган амалий ишлари ва ихтисослиги билан етарли даражада боғлиқлигини таъминланган;

VI. ТАСВИРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1. Қоникарсиз

- Тасвирлар ва фоторасмлар ёмон чизилган ва суратга олинган, уларни қўллашда қийинчилик туғдиради.

- Тасвирлар сони мавзу(лар) мазмунини тушунтириш учун етарли эмас.

- Тасвирлар мос равишда номланмаган ва ёмон белгиланган.

- Тасвирлар миллий хусусиятларини акс эттирмайди ва аёл (эркак ва қишлоқ)шаҳар билан боғлиқмаълумотлар тенг равишда акс эттирилмаган.

- расмлар, графиклар, чизмалар, режалар, хариталар тарзидаги материаллар ўқувчининг мавзу мазмунини тушуниб олишга ҳалакит берувчи ортиқча ахборотга эга;

2. Қониқарли

- Тасвир (фоторасм) диаграммалар яхши чизилган танланган ва номланган.

- Матн ва унга мос тасвир(лар)нинг мувозанати тўғри келтирилган (Тасвир-фоторасм-хариталар-диаграммалар-жадваллар)

- Тасвирлар аниқ ва талабанинг мавзунини тушунишга ёрдам беради.

- Тасвирлар миллий хусусиятларни акс эттиради ва аёл, эркак қишлоқ, шаҳар билан боғлиқмаълумотлар тенг равишда акс эттирилган.

- Тасвир ва фоторасмларнинг нашр қўринишидаги қўпайтирилиш сифати қониқарли.

3. Яхши

- Тасвирлар қизиқарли, жалб этувчан ва рағбатлантирувчан;

- тасвирлар доимо матнга мос равишда боғланган ва уларнинг номлари ва изоҳлари бевосита матнга аниқ боғланган;

• ҳар бир тасвирда аниқ педагогик ва рағбатлантирувчи мақсад акс эттирилган;

• расмлар, графиклар ,диаграмма, таблица ва хариталар ҳар томонлама тушунарли ва яхши тақдим этилган;

• тасвирий материаллар дарсликдаги ёзма ахборотларни тулдиришга, бойитишга, мазмунини очиш ва тушунтиришга хизмат қилади;

• тасвирлар турли савиядаги ўқувчилар учун тушунарли ва таҳлил қилишга мос;

• бир тоифадаги тасвирлар бир хил техникавий ижрода -расм, тузилма, фотосурат, чизма ва ҳ.к. тарзида берилган.

VII. НАШР СИФАТИ

1. Қоникарсиз

• Имло ва тиниш белгиларини қўйиш бўйича хатолар мавжуд.

• Такрорланувчи типографик хатолар мавжуд.

• Муаллиф қўлёзмасига учраган хатолар тузатилмаган.

• Исмлар, жойлар, имло ва ҳоказоларни келтиришда ноаниқлик ва хатоликларга йўл қўйилган.

• Матнни тасвирлар билан боғлаш учун шартли белгилар ва сарлавҳа (ном)лардан тўғри фойдаланилмаган.

• Боблар ва бўлимлар (параграфлар) рақамланмаган ва уларнинг аниқ номлари йўқ.

• Ҳарфлар ҳажми (жуда кичик) ва шрифт танланганда ўқувчининг ёши инобатга олинмаган.

• Матн ва тасвирлар саҳифаларда зич ва ҳаддан ташқари кўп тарзда жойлаштирилган, ноаниқ ва ёки қалъитувчан.

2. Қоникарли

Имло ва тиниш белгиларини қўйиш бўйича хатолар жуда кам учрайди.

• Типографик хатолар йўқ ёки жуда оз.

• Матндаги маълумотлар ва ҳисоблашларда хатолар йўқ.

• Исмлар, жойлар, имло ва ҳоказолар аниқ келтирилган.

• Матнни тасвирлар билан боғлаш учун шартли белгилар ва сарлавҳа (ном)лардан яхши фойдаланилган.

• Асосий ва қўшимча сарлавҳалар аниқ кўрсатилган.

• Боблар ва бўлимлар рақамлари берилган ва уларнинг номлари аниқ.

- махсус фан дарслиги ўқув материаллини таълим максадига ва ўқитиш методикасига мувофик.

- Дарслик замонавий педагогик технологияларга (муоммоли, модулли, табақалаштирилган ва ҳк.) таянилган ҳолда ёзилган.

- Ўқув материали ўқувчилар ҳаёти, уларнинг махсус фан бўйича бажарадиган амалий ишлари ва ихтисослиги билан етарли даражада боғлиқлигини таъминланган;

VI. ТАСВИРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1. Қоникарсиз

- Тасвирлар ва фоторасмлар ёмон чизилган ва суратга олинган, уларни қўллашда кийинчилик туъдиради.

- Тасвирлар сони мавзу(лар) мазмунини тушунтириш учун етарли эмас.

- Тасвирлар мос равишда номланмаган ва ёмон белгиланган.

- Тасвирлар миллий хусусиятларини акс эттирмайди ва аёл (эркак ва кишлок)шаҳар билан боғлиқмаълумотлар тенг равишда акс эттирилмаган.

- расмлар, графиклар, чизмалар, режалар, хариталар тарзидаги материаллар ўқувчининг мавзу мазмунини тушуниб олишга халакит берувчи ортикча ахборотга эга;

2. Қоникарли

- Тасвир (фоторасм) диаграммалар яхши чизилган танланган ва номланган.

- Матн ва унга мос тасвир(лар)нинг мувозанати тўғри келтирилган (Тасвир-фоторасм-хариталар-диаграммалар-жадваллар)

- Тасвирлар аниқ ва талабанинг мавзуни тушунишга ёрдам беради.

- Тасвирлар миллий хусусиятларни акс эттиради ва аёл, эркак кишлок, шаҳар билан боғлиқмаълумотлар тенг равишда акс эттирилган.

- Тасвир ва фоторасмларнинг нашр қўринишидаги кўпайтирилиш сифати қоникарли.

3. Яхши

- Тасвирлар кизикарли, жало этувчан ва рағбатлантирувчан;

- тасвирлар доимо матнга мос равишда боғланган ва уларнинг номлари ва изоҳлари бевосита матнга аниқ боғланган;

•ҳар бир тасвирда аниқ педагогик ва рағбатлантирувчи мақсад акс эттирилган;

•расмлар, графиклар ,диаграмма, таблица ва хариталар ҳар томонлама тушунарли ва яхши тақдим этилган;

•тасвирий материаллар дарсликдаги ёзма ахборотларни тулдиришга, бойитишга, мазмунини очиш ва тушунтиришга хизмат килади;

•тасвирлар турли савиядаги ўқувчилар учун тушунарли ва таҳлил қилишга мос;

•бир тоифадаги тасвирлар бир хил техникавий ижрода -расм, тузилма, фотосурат, чизма ва ҳ.к. тарзида берилган.

VII. НАШР СИФАТИ

1. Қоникарсиз

•Имло ва тиниш белгиларини қўйиш бўйича хатолар мавжуд.

•Такрорланувчи типографик хатолар мавжуд.

•Муаллиф қўлёзмасига учраган хатолар тузатилмаган.

•Исмлар, жойлар, имло ва ҳоказоларни келтиришда ноаниқлик ва хатоликларга йўл қўйилган.

•Матнни тасвирлар билан болаш учун шартли белгилар ва сарлавҳа (ном)лардан тўғри фойдаланилмаган.

•Боблар ва бўлимлар (параграфлар) ракамланмаган ва уларнинг аниқ номлари йўқ.

•Ҳарфлар ҳажми (жуда кичик) ва шрифт танланганда ўқувчининг ёши инобатга олинмаган.

•Матн ва тасвирлар саҳифаларда зич ва ҳаддан ташқари кўп тарзда жойлаштирилган, ноаниқ ва ёки чалғитувчан.

2. Қоникарли

Имло ва тиниш белгиларини қўйиш бўйичахатолар жуда кам учрайди.

•Типографик хатолар йўқ ёки жуда оз.

•Матндаги маълумотлар ва ҳисоблашларда хатолар йўқ.

•Исмлар, жойлар, имло ва ҳоказолар аниқ келтирилган.

•Матнни тасвирлар билан боғлаш учун шартли белгилар ва сарлавҳа (ном)лардан яхши фойдаланилган.

•Асосий ва қўшимча сарлавҳалар аниқ кўрсатилган.

•Боблар ва бўлимлар ракамлари берилган ва уларнинг номлари аниқ.

- Саҳифа ракамлари аник ва улардан ўқувчилар осон фойдалана оладилар.

- Ҳарфларнинг катталиги ва танланиши аник ва ўқувчилар ёшига мос.

3. Яхши

- Имло, тиниш белгиларини қўйиш ва мазмуннинг аниклиги бўйича ҳеч қандай хатолар йўқ.

- Қўлёзмани таҳрир қилишда мантикий кетма-кетлилик ва равлонликка эришилган.

- Тасвирларга ва матннинг бошқа қисмларига мурожаат этиш доимо равшан ва мантиқан тўғри кетма-кетликда амалга оширилган.

- «Махсус белгилар» матннинг турли қисмларини ёритиш учун маҳорат билан ишлатилган.

- Асосий ва қўшимча сарлавҳалар дарсликдан фойдаланишда ижобий ёрдам беради.

- Дарслик тақдими ва тузилиши дарс (боб) бутун китобнинг мазмунини ёритади.

- Дизайн белгилари (махсус белгилар) дан, такрорланувчи тушунчаларга ва риоя қилиниши керак бўлган қондаларга эътиборни жалб этиш мақсадида фойдаланилган.

- Дарсликнинг қўриниши жалб этувчан ва ўрганишга қизиқиш уйғотади.

Махсус фан дарсликлари сифат кўрсаткичларини юқорида келтирилган мезонлар асосида баҳолашда эксперт комиссиясига махсус фан ўқитувчилари, дарсликлар яратиш назарияси бўйича олимлар, педагог-амалиётчи, махсус соҳа мутахассислари, муҳаррир, давлат таълим стандарти ва ўқув дастури муаллифлари жалб қилинадилар. Биз томондан ўқув адабиётлар сифатини баҳолаш методларини ўрганиши асосида эксперт баҳолаш методи ишлаб чиқилди. Бу методда дарсликнинг алоҳида хоссаларини аниклаш учун ҳар бир сифат кўрсаткичи учун аҳамиятлилик коэффиценти белгиланади (2.2-жадвал). Жадвалдан кўриниб турибдики, мазмун бўйича $k=5$, тузилиши ва дидактик қисми бўйича $k=4$, матннинг тушунувчанлиги ва педагогик услуб бўйича $k=3$, нашр сифати ва тасвирий материаллар бўйича $k=2$ аҳамиятлилик коэффицентлари ўрнатилган.

Махсус фан дарслиги сифатини объектив баҳолаш учун экспертлар томонидан ҳар бир кўрсаткич учун қўйилган баллар қўшилиб ўртача арифметик киймати ҳисобланади. Сўнгра ҳар бир кўрсаткич ўртача киймати аҳамиятлилилик коэффициентга кўпайтирилади ва олинган баллар қўшилади. Мисол тарикасида 2.3 жадвалда келтирилган 3 нафар экспертдан иборат бўлган гуруҳнинг дарслик сифат кўрсаткичларини аниқлашини кўриб чиқамиз.

Дарслик сифатини балл тизимида аниқлаш 2.2-жадвал

Кўрсаткичлар	Аҳамият- лилик коэф- фициенти	Юқори балл.	Баҳолаш мезони		
			Яхши	Кониқар- ли	Кониқар- сиз
	К	К х 2	К х 2	К х 1	К х 0
1. Дарслик мазмуни	5	10	10	5	0
2. Дарслик тузилиши	4	8	8	4	0
3. Дидактик қисми	4	8	8	4	0
4. Матн тушунувчанлиги	3	6	6	3	0
5. Педагогик услуб	3	6	6	3	0
6. Тасвирий материал	2	4	4	2	0
7. Нашр сифати	2	4	4	2	0
жами:		46	46	23	0

2.3- жадвал.

Дарсликлар сифат кўрсаткичларини ҳисоблаш

Кўрсаткичлар	Аҳамият- лилик коэффи- циенти	Экспертлар баҳоси			Ўрта- тача баҳо	Ҳисобланган бали
		А	Б	В		
1. Дарслик мазмуни	5	2	1	2	1.7	$5 \times 1.78 = 5$
2. Дарслик тузилиши	4	2	2	2	2	$4 \times 2 = 8$
3. Дидактик қисм	4	1	1	0	0.7	$4 \times 0.7 = 2.8$
4. Матн тушунувчанлиги	3	2	1	1	1.3	$3 \times 1.3 = 3.9$
5. Педагогик услуб	3	1	1	1	1	$3 \times 1 = 3$
6. Тасвирий материал	2	1	2	2	1.7	$2 \times 1.7 = 3.4$
7. Нашр сифати	2	1	1	1	1	$2 \times 1 = 2$

Агар дарслик кўрсаткичларидан бири қоникарсиз баҳо олса, у ҳолда дарслик яроқсиз ҳисобланади ёки уни қисқа вақт ичида такомиллаштиришга ёки қайта ишлашга имкон берилади.

Агар махсус фан бўйича ёзилган дарслик ёки ўқув қўлланма нашрдан олдин экспертизадан ўтказилаётган бўлса, у ҳолда қўлёзманинг камчиликлари тўзатилиб нашрга тавсия этилади.

Биз томондан касб-ҳунар коллежларининг "Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии" йўналиши бўйича махсус фанлар ўқув адабиётлари ушбу усулда баҳоланиб, ўзаро солиштирилди ва уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилди. Экспертиза ўтказилиши ва унинг натижалари 3-бобда батафсил келтирилган.

2.3. Махсус фанлардан электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш услубияти

Ҳозирги даврда илм - фан ва технологияларнинг ривожланиб бориши, мазмунини тез ўзгарувчан, чуқурлаштирилиб ўқитиладиган умумқасбий ва махсус фанлар бўйича асосан кам ададги электрон ўқув адабиётларини яратиш ва таълим жараёнига қўллаш яхши самара беради.

Биз томондан ўтказилган адабиётлар ва илмий ишлар таҳлили [33,39,62,93,117] асосида электрон дарсликларни яратиш технологиялари, уларнинг афзалликлари ҳамда босма дарсликдан фарқли жиҳатлари ўрганилди.

Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётлари янги авлодини яратиш концепциясига мувофиқ Электрон дарслик (ЭД) - компьютер технологиясига асосланган ўқув услубини қўллашга, мустақил таълим олишга, ҳамда фанга оид ўқув материаллар, илмий маълумотларнинг ҳар томонлама самарали ўзлаштирилишига мўлжалланган бўлиб:

- ўқув ва илмий материаллар фақат вербал (матн) шаклда;
- ўқув материаллар вербал (матн) ва икки ўлчамли график шаклда;
- мультимедиа (multimedia- кўп ахборотли муҳит) қўлланмалар, яъни маълумот уч ўлчамли график кўринишида, овозли, видео, анимация ва қисман вербал (матн) шаклда;
- тактил (ҳис қилинувчи, сезилувчан) хусусиятга эга, ўқувчини компьютер экранини оламида ўзининг стерео нусхалари тасвирланган

реал оламга кириб бориши ва ундаги объектларга нисбатан тасаввурини яратадиган шаклда ифодаланади [5].

Бугунги кунда электрон дарслик замонавий таълим воситаси бўлиб ҳисобланади.

М.Х. Балтабаевнинг фикрича, электрон дарсликлар ўқувчиларнинг билим олишларини фаоллаштириш ва мустақил ишлашни юқори даражада таъминлаши, фанни ўқитиш мақсадидан натижасигача бўлган жараёни қамраб олиши керак. Электрон дарслик ўқувчиларнинг мустақил ўрганишларини таъминлайдиган маълумотни базаси бўлиб хизмат қилиши лозим. Ўқитувчи учун эса электрон дарслик очик методик тизим бўлиб, у педагогик тажрибаларга таяниб доимо ривожлантириб бориши керак [19].

А. Абдукодиров фикрича электрон дарслик ва қўлланмалар масофали ўқитишда юқори самара бериши, улар тингловчилар учун таълим бериш тизимлари вазифасини бажаришлари керак. Тингловчилар учун, ҳар бир фанга мўлжалланган электрон курслар энг камида учта: таълимий, машқли ва назорат қилиш каби асосий қисмларга эга бўлишлари зарур [9].

Қозоқистон тадқиқотчилар электрон ўқув адабиётларини қуйидаги категорияларга ажратадилар.

1.Электрон ўқув нашрлари – ўқув дастурига мос келувчи турли маърузалар, семинарлар, лаборатория ишлари ва кейс технологиялар.

2. Мультимедиали ўргатувчи дастурлар – анимация, товушли кузатувли ўқув курслари.

3.Электрон дарсликлар – ўқитишни автоматлаштириш мўлжалланган электрон ўқув наشري.

4.Электрон ўқув қўлланмалар – фаннинг алоҳида бўлимлари, машқлар ёки масалалар тўплам, маълумотнома ва бошқалар.

Қ.Т. Олимов томонидан касб-хунар таълимида махсус фанлардан электрон дарсликларни яратиш тамойиллари ва босқичлари ишлаб чиқилган ва илмий жиҳатдан асослаб берилган [86].

Ўтказилган изланишлар шуни кўрсатдики, бугунги кунда электрон дарсликларни яратиш ва таълим жараёнига қўллашнинг назарий ва амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Аммо электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш ва баҳолашга онд тадқиқотлар деярли олиб борилмаган.

Шуни таъкидлаш жоизки, экспертизадан ўтказилиб такомиллаштирилган кейинги электрон дарслик ҳақиқий ҳисобланади.

Электрон дарслик сифатини баҳолашнинг асосий аналитик тизими бўлиб экспертиза технологияси ҳисобланади [88].

Экспертиза-бу махсус фанлар бўйича ишлаб чиқилган электрон дарсликни мутахассислар томонидан бошланғич тестлаштириш, ўқув жараёнида тажриба синовдан ўтказиш ва тугалланган вариантнинг тестлаштиришнинг технологик босқичидир. Экспертиза натижалари бўйича қайта ишланган ёки такомиллаштирилган электрон дарсликларни касб-ҳунар коллежларига оммавий тарқатиш ва жорий қилиш яхши самара беради. Ўтказилган тадқиқотлар натижасида махсус фанлар электрон дарслигини экспертизадан ўтказишда қуйидаги асосий талабларни бажарилнши кераклиги аниқланди [109]:

-экспертиза ишларини ташкил қилиш тизимли ёндашув асосида амалга оширилиши керак;

-экспертлар сифатида электрон дарсликнинг тузилмаси, мазмуни ва сценарийсини ҳар томонлама таҳлилини таъминлайдиган олимлар услубчилар, дизайнерлар мутахассислар жалб қилиниши керак;

-электрон дарсликка қўйиладиган психологик талабларни бажарилишини таҳлил қилиш учун психологлар жалб этилиши лозим.

-олий малакадаги экспертларнинг иши ва тажрибасидан факат аниқ қарорларни қабул қилиш учун фойдаланиш зарур;

-электрон дарслик экспертизаси бўйича олиб бориладиган ишлар асосий ва тайёрлов қисмларга бўлиниши керак.

Бизнинг фикримизча махсус фанлар бўйича электрон дарсликни экспертизадан ўтказишда иштирок этувчи мутахассислар қуйидаги гуруҳлардан тузилиши лозим:

1. Бошқарувчи гуруҳ.
2. Экспертлар гуруҳи
3. Электрон дарсликларни экспертизадан ўтказишда тажриба-синов ишларини ўтказиш гуруҳи.
4. Электрон дарсликларни тестлаштириш гуруҳи.

Бошқарувчи гуруҳи электрон дарслигини экспертизадан ўтказишни режалаштириш, ташкил этиш, шунингдек экспертиза

натижаларини тўплаш ва уларни таҳлил қилиш билан шуғулланиши керак.

Бошқарувчи гуруҳининг вазифаларига қуйидагилар киради:

-электрон дарсликни экспертизага қабул қилиш, ҳужжатларни рўйхатга олиш, текшириш натижаларини умумлаштириш тажриба-синовдан ўтказилган ва экспертизадан муваффақиятли ўтган электрон дарсликка гувоҳнома бериш;

-электрон дарсликни экспертизага тайёрлаш, зарурий ҳужжатларни тайёрлаш, экспертлар ва тестлаштириш гуруҳлар ишининг баённомаларини рўйхатга олиш, тажриба-синовдан ўтказиш майдончаларни тайёрлаш;

- экспертиза ўтказиш жараёнини амалга оширишни бошқариш ва назорат қилиш, дастурли воситалар ва зарурий ҳужжатларни тажриба-синов майдончаларига жўнатиш, синов натижаларини йиғиш ва тизимлаштириш, тажриба-синовлар сифатини назорат қилиш ва уларни ўтказиш муддатига риоя қилиш.

Экспертлар гуруҳи олий малакали экспертлардан иборат бўлиши керак. Улар тавсия этилган электрон дарсликларни экспертизадан ўтиш имкониятига эга бўлганларини танлаш, кейинчалик тестлаштириш, яъни мақсадга мувофиқ бўлмаган паст сифатли электрон дарсликларни яроксизга ажратиш билан шуғулланиши, шунингдек тажриба-синов майдончалар ва тестлаштириш гуруҳларидан электрон дарслик сифати ҳақидаги яқуний қарорни қабул қилиши керак.

Электрон дарсликлар бўйича тажриба - синов ишларини ўтказиш гуруҳи. Тажриба-синов майдончаларда сифат кўрсаткичлар бўйича электрон дарслик тавсифномаларига мос равишда (таянч касб-хунар коллежида) экспертиза ўтказилиши керак. Бундай текширишга электрон дарсликларни яратиш махсус соҳаси бўйича етакчи мутахассисларни, тажрибали услубчи ва педагоглар жалб қилиш лозим. Экспертизанинг ушбу босқичи педагогик эксперимент ўтказилишини кўзда тутди.

Тестлаштириш гуруҳлари вазифаси электрон дарсликни барча параметрлари бўйича яқуний экспертизадан ўтказиш киради. Экспертизанинг барча босқичларида тестлаштириш гуруҳи иштирок этади.

Электрон дарсликларни баҳолашда қуйидаги экспертизалардан ўтказиш тавсия этилади.

1. Электрон дарсликларни техникавий экспертизадан ўтказиш. Экспертлар томонидан амалга оширилиши ва қўйидагилар аниқланиши керак:

- талаб этилган мухитларда, локал ва тармоқли тартиботда электрон дарсликнинг меъёрий функциялашуви имконияти;

- мультимедиа ва телекоммуникацион технологияларнинг замонавий воситаларидан фойдаланилганлиги;

- ишлаш қобилияти, пухталиги ва нуксонлар турғунлиги;

- салбий таъсирлардан ҳимоялаш сифати.

2. Педагогик экспертиза давомида ахборот ресурслари бўйича электрон дарсликни жойлаштириш, мазмун ва саҳнасини баҳолаш, педагогик тамойилларга мос келишлиги, махсус ишлаб чиқилган педагогик усулларни қўллаш ва услубий қўллаб-қувватлашдан фойдаланилганлиги текширилади.

Текшириш давомида қўйидагилар аниқланиши лозим:

- электрон дарсликнинг қўлланилиш соҳаси ва ўқув жараёнида қўллашнинг фойдали мақсадлари;

- касбий фаолиятга йўналтирилганлиги;

- дидактик ва услубий талабларга мос келишлиги;

- электрон дарсликни қўллашнинг педагогик афзалликлари;

- услубий ҳолати ва таъминоти;

- ўхшаш бўлган электрон дарсликларга мос келиш даражаси.

3. Психологик-педагогик экспертиза давомида педагогик самарадорликка эришишига, таълим натижавийлигини амалга оширилиши, электрон дарсликни психологик тамойиллар ва талабларга мос келиши, таълим тамойиллари ва кўп вариантлигига мос келишини баҳолашга имкон берувчи электрон дарслик асосий хоссаларининг тўлиқлигини баҳолаш ўтказилиши керак.

4. Эргономик экспертиза давомида электрон дарсликнинг меъёрий ҳужжатларга мос келиши, интерфайсли компонентларининг сифати, эргономик, эстетик ва соғлиқни сақлаш талаблари бўйича баҳоланиши ўтказилади.

5. Шу билан бир қаторда махсус соҳа бўйича фан техника ва технологияларнинг сўнгги ютуқларидан фойдаланилганлиги ва миллий хусусиятлар инobatга олинганлиги баҳоланади.

Касб - ҳунар таълими махсус фанларидан электрон дарсликларни экспертизадан ўтказишда биз қўйидаги кўрсаткичларни мезонлар асосида баҳолашни тавсия қиламиз:

1. Электрон дарсликнинг махсус фан дастурини тузилиши ва мазмуни жиҳатдан камраб олинishi текширилади. Электрон дарсликнинг фан дастурига, мазмуни ва ҳажмининг уқитиш мақсадларига мос келиш даражаси аниқланади. Бошқа махсус фан электрон дарсликлари билан қиёсий таҳлили ўтказилади.

2. Электрон дарслигининг ишончилиги. Дарсликнинг бир нечта ҳолатларда турли гуруҳларда қўллашдан кейинги натижалари бўйича ўзининг стабиллиги ва асосий параметрларини сақлаб қолишлиги ёки унинг ўзгариш даражаси ўрганилади.

3. Дарсликнинг мураккаблиги. Эксперт томонидан, вақт сарфи бўйича ёки таълим олувчиларнинг белгиланган мезонлар бўйича олган баҳолари орқали таҳлил қилинади. Ушбу дарслик бўйича ўқитишдаги моддий, ақлий, жисмоний каби сарфлар ўрганилади.

4. Назария билан амалиёт ва бошқа фанлар билан боғлиқлиги—бошқа махсус ва умумқасбий фанлар дарсликлари билан ўзаро боғлиқлик даражаси ўрганилади. Электрон дарсликдаги назарий ва амалий ўқув материалларининг ўзаро боғлиқлиги таъминланиши ўрганилади. Дарсликда машғулотлараро боғлиқликнинг статик ўлчамлари аниқланади.

5. Ўқув мақсадига эришилганлиги даражаси. Таҷриба-синов ўтказилаётган касб-ҳунар коллежларида бир нечта танланган параллел гуруҳларда ўқув мақсадига эришилганлик даражаси аниқланади.

Ўқув мақсадларига эришилганлиги эксперимент ўтказувчи ўқитувчи томонидан ўқувчиларнинг электрон дарсликдаги ўқув материалларини ўзлаштириш даражасига қараб аниқланади.

Биз томондан яратилган «Қийимни лойиҳалаш асослари» электрон дарслигини педагогнинг самарадорлигини аниқлаш бўйича ўтказилган таҷриба-синов ишларида ўқув мақсадига эришилган даражалари натижалари таҳлили 3 бобда батафсил келтирилади.

6. Электрон дарсликнинг ўқув мақсадига йўналтирилганлиги. Дарслик ўқувчилар билими ва қобилиятларининг бир хил бўлмаслигини инобатга олиб ўқув мақсадига йўналтирилган бўлиши керак. Бир ўқувчининг ўзи ҳам турли вақтларда ҳар хил психолого-физиологик ҳолатда бўлиши мумкин ва унинг қобилияти сезиларли равишда фарқланиши мумкин.

Шуни таъкидлаш жоизки, берилган ушбу таъсиялар ва услублар электрон дарсликларни тўлақонли экспертизадан

ўтказишни таъминламайди. Бу эса ушбу соҳа бўйича тадқиқотлар олиб бориш бугунги кун зарурияти эканлигини кўрсатади.

Касб-ҳунар таълими махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш бўйича олиб борилган изланишлар асосида куйидаги натижалар олинди:

- ўқув адабиётларининг назарий ва амалий экспертизалари моҳияти ёритиб берилди;
- махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш тузилмаси модели ишлаб чиқилди ва унинг ҳар бир компоненти асослаб берилди;
- махсус фан дарсликларини амалий экспертизадан ўтказиш мазмунан алоҳида кўрсаткичлар бўйича ёритилиб илмий жиҳатдан асосланди;
- дарсликларнинг сифат кўрсаткичлари бўйича баҳолаш мезонлари ҳамда эксперт баҳолаш методи ишлаб чиқилди ва амалда жорий этилди;
- махсус фандан яратилган электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш мазмуни ёритиб берилди.

Ўтказилган назарий изланишлар ва олинган амалий натижалар шуни кўрсатдики, махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш бўйича ўтказиладиган экспертиза жараёни илмий жиҳатдан асосланган, аниқ мақсадга йўналтирилган, ишончли ва исботли бўлиши керак. Махсус фан ўқув адабиётларини сифатли экспертизадан ўтказиш уларнинг тузилиши ва мазмунини яхшилашга имконият яратади. Албатта такомиллаштирилган ёки замонавий таълим талабларига мос ҳолда қайта ишланган ва нашр қилинган дарслик ўқув жараёнида ўз ўрнини топади.

3-БОБ. КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИДА МАХСУС ФАНЛАР БЎЙИЧА ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИНИ АМАЛИЙ ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШ ВА ПЕДАГОГИК САМАРАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ БЎЙИЧА ТАЖРИБА СИНОВ ИШЛАРИ

3.1. Махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертиза қилиш мазмуни

Касб-хунари таълимида махсус фан ўқув адабиётларини сифатли экспертизадан ўтказиш учун албатта, тажриба -синов ишларини тўғри ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга. Ўтказилган изланишлар натижалари асосида

Ўқув адабиётларнинг амалий экспертизадан ўтказиш ва уларнинг ўқув жараёнидаги таъсирини ўрганишда баҳолашни куйидаги уч турида амалга ошириш тавсия этилади:

- Бошлангич баҳолаш
- Жорий, яъни шакллантирувчи баҳолаш
- Якуний, яъни умумлаштирувчи баҳолаш

Бошлангич баҳолаш-махсус фан бўйича дарслик (электрон дарслик) ўқув материални ўрганиш жараёнининг бошланишида таълим олувчиларнинг муайян фан бўйича дастлабки билим, кўникма ва малакаларини аниқлаш учун ўтказилади. Бундай баҳолаш натижалари ўқув материални ўрганиш бўйича таълим жараёнининг мазмуни, усуллари ва шакллари танилаш имконини беради.

Жорий (шакллантирувчи) баҳолаш дарслик (электрон дарслик) ўқув материалнинг ўрганиш давомида мунтазам равишда ўтказиб борилади. У таълим жараёнидаги ютуқ ва камчиликларини, таълим жараёни самарасини тезкор аниқлаб бориш, ўқув жараёнини мувофиқлаштириш, таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги тесқари алоқани таъминлаш имконини беради.

Одатда тажриба-синов ва назорат гуруҳларда ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш даражалари якуний баҳолашда тахқосланади ва дарсликнинг (электрон дарслигининг) педагогик самарадорлиги аниқланди.

Якуний (умумлаштирувчи) баҳолаш – таълим олувчининг махсус фан дарслиги ўқув материални маълум даврдаги

Ўзлаштириш натижаларини белгиланган мезон ва стандартларга жавоб беришини аниқлайди. Якуний баҳолаш таълим жараёнининг маълум босқичи якунида ўтказилади.

Ўтказилган тажрибалар натижасида якуний умумлаштирувчи баҳолашни ўтказишда қуйидагиларга эътибор бериш лозимлиги аниқланди:

- Назорат ва тажриба-синов гуруҳларида умумлаштирувчи баҳолаш нима мақсадда ўтказилиши ҳақида ўқувчилар маълумотга эга бўлиши лозим.

- Баҳолашни ўтказишда тасодифий узилиш каби ҳолатларга йўл қўйилмаслиги билим олувчининг ўз қобилиятини намоён қилишга имкон беради.

- Баҳолаш ўтказиш шароитида ўқувчи ўзини эркин тутиши ва ноҳушлик ҳис қилмаслигига имконият яратиш керак.

- Қўйилган баҳо дарслик материални такомиллаштириш ва уни муҳасаммаллаштириш учун аҳамиятлидир.

- Таълим олувчининг ўқув материални ўзлаштирганлик даражаси олдиндан белгиланган натижалар мезони ёрдамида баҳоланиши лозим.

Касб-хунар таълими учун махсус фанлардан ўқув адабиётларини яратиш назарияси ва сифатини баҳолаш муаммоларига қаратилган изланишлар шуни кўрсатдики, дарсликларни экспертизадан ўтказишда қуйидаги муҳим жиҳатларни эътиборга олиш катта аҳамиятга эгадир:

- касб-хунар коллежларида махсус фан дарслигининг ўқув жараёнидаги таъсирини ўрганиш;

- дарслик ўқув материали матнининг мураккаблик даражасини баҳолашда ўқувчиларнинг ёши, психологик имкониятлари инобатга олинishi керак;

- дарсликнинг объектив баҳолаш камчилиги тузилгандан кейинги нашрга тавсия этилиши керак.

- дарсликнинг педагогик самарадорлигини аниқлаш – бу методологик тамойил бўлиб, ҳар бир ўқув адабиёти кенг оммавий қўлланилишидан олдин экспертизадан ўтказилиши лозим. Дарслик педагогик самарадорлигини аниқлаш бўйича тажриба синов ишлари уни ўқув жараёнида қўллаш давомида ўтказилади.

Махсус фанлар ўқув адабиётларининг таълим жараёнидаги таъсирини ўрганиш ва уларнинг педагогик самарадорлигини аниқлаш бўйича бир нечта касб-хунар коллежларида тажриба-

синов ишлари ўтказилди. Шунингдек биз томондан касб-хунар коллежларининг махсус фанлари ўқув адабиётларининг сифатини баҳолаш бўйича амалий экспертизалар ўтказилди. Бир вақтнинг ўзида касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг махсус фанлар дарсликлари ўқув материаллари ўзлаштиришлари бўйича билим ва кўникмалари текширилди. Экспертизани ўтказишдан мақсад, замонавий таълим шароитида касб-хунар таълими махсус фан ўқув адабиётларининг канчалик даражада давр талабига жавоб беришини аниқлашдан иборат бўлди.

Махсус фан ўқув адабиётларини биз томондан изланишимизнинг 2 бобида тавсия этилган 7 та кўрсаткич бўйича сифатини баҳолаш учун экспертизадан ўтказиш жараёнига экспертлар сифатида давлат таълим стандартлари муаллифлари, махсус соҳа мутахассислари, махсус фан ўқитувчилари, услубчилар, ўқув адабиётини яратиш бўйича юқори тажрибага эга бўлган олимлар жалб этилдилар.

Бухоро, Навоий, Самарканд вилоятлари енгил саноат ва маиший касб-хунар коллежларининг махсус фан ўқитувчилари билан ўтказилган тажрибалар экспертиза натижасига асосланган ҳолда касб-хунар коллежларининг “Тикув ва тикув-буюмларни ишлаб чиқариш техник-технологии” йўналиши учинчи курс ўқувчилари учун мўлжалланган “Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси” [59] ва “Енгил саноат махсулотлари технологияси” [122] ўқув қўлланмаларининг сифатини баҳолаш бўйича амалий экспертизаси таҳлилин келтирамиз.

Махсус фанлар ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказишда ахборот-манбалари сифатида қуйидагилар танланди ва амалга оширилди:

1. Экспертлар ўзларининг фнкр-мулоҳаза ва баҳолаш натижаларини махсус эксперт баҳолаш варағига киритдилар.

2. Экспертларга баҳолаш варагини тўлдиришдан олдин, уларга ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш дастури ва мақсади тўғрисида олдиндан ахборот берилди ва баҳолаш мезонлари билан таништирилди.

3. Ўқув адабиётининг таълим жараёнидаги таъсирини ўрганишда касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг иштироки таъминланди.

Махсус фан бўйича ўқув алабиётларининг кўрсаткичлари бўйича сифатини, ҳамда ўқувчилар билим, кўникмаларини баҳолаш учун қуйидаги текшириш-воситалари ишлаб чиқилди:

1. Баҳоловчи – ўқитувчилар учун «Эксперт баҳолаш» варағи.

2. Ўқувчиларнинг махсус фан ўқув материални мустақил ўрганишларида билимларини баҳолаш учун тестлар ва назорат саволлари.

3. Ўқувчиларнинг назорат ва тест саволларидан олган балларини киритиш учун қайднома.

Текширув-синов ишларида қуйидаги асосий методлардан фойдаланилди; комплексли ва эксперт баҳолаш, назарий таҳлил, касб-хунар коллежларида махсус фанларни ўқитиш, тест синовларини ўтказиш, Республикамиз турли регионларида махсус фан ўқитувчилар ишини ўрганиш, ўқитувчилар ва ўқувчилардан анкета-сўровлар ўтказиш. Касб-хунар коллежларининг “Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии” йўналиши 3-курс ўқувчилари учун мўлжалланган амалда қўлланилаётган Г.К.Кулижонова ва С.С.Мусаевларнинг “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” [122], ва М.К. Расулованинг “Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси” [59] ўқув қўлланмалари сифатини баҳолашда иштирок этган экспертлар баҳолари қуйидаги 3.1 ва 3.2-жадвалларга киритилди.

3-курс ўқувчиларига ўқитиладиган “Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии” махсус фанига мўлжалланган ушбу ўқув қўлланмалар сифатини баҳолаш натижаларини таққослашда Г.К.Кулижонова ва С.С.Мусаевларнинг “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” «эталон» – ўқув қўлланма сифатида қабул қилинди.

Биз томондан илмий изланишимизнинг 2 боби 2.2 параграфида сифат кўрсаткичлар бўйича ишлаб чиқилган баҳолаш мезонлари асосида экспертлар ўзларининг балларини қўйдилар.

Аммо ўқув қўлланмаларни амалий экспертизадан ўтказиш натижалари шуни кўрсатдики “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” ўқув қўлланмасининг мазмун ва тузилиши бўйича кўрсаткичлари яхши баҳоланган бўлса, дидактик қисми ва педагогик услуб кўрсаткичлари қониқарлидан паст даражада. 35 % қатнашувчилар ўқув қўлланмани такомиллаштиришни тавсия этишган.

3.1-жадвал.

Кўрсаткичларлар бўйича “Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси” ўқув қўлланмаси сифатини баҳолаш натижалари

№	Баҳоланаётган кўрсаткичлар	Экспертлар сони 20 нафар			
		Ҳар бир кўрсаткич бўйича қўйилган ўртача баҳо	Аҳамият-лилик коэф.	Тўп-лан-ган балл	Ҳар бир кўрсаткичнинг фоиз ҳисобида баҳо-ланиши
P1	Дарслик мазмуни	1.8	5	9	90 %
P2	Дарслик тузилиши	1.7	4	6.8	85 %
P3	Дидактик қисм	1.1	4	4.4	55 %
P4	Матн тушунувчанлиги	1.4	3	4.2	70 %
P5	Педагогик услуб	1.0	3	3	50 %
P6	Тасвирий материал	1.2	2	2.4	60 %
P7	Нашр сифати	1.3	2	2.6	65 %

3.2-жадвал

Кўрсаткичларлар бўйича “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” ўқув қўлланмаси сифатини баҳолаш натижалари

№	Баҳоланаётган кўрсаткичлар	Экспертлар сони 20 нафар			
		Ҳар бир кўрсаткич бўйича қўйилган ўртача баҳо	Аҳамият-лилик коэф.	Тўп-лан-ган балл	Ҳар бир кўрсаткичнинг фоиз ҳисобида баҳо-ланиши
P1	Дарслик мазмуни	1.6	5	8	80 %
P2	Дарслик тузилиши	1.5	4	6	75 %
P3	Дидактик қисм	1.1	4	4.4	55 %
P4	Матн тушунувчанлиги	1.3	3	3.9	65 %
P5	Педагогик услуб	1.0	3	3	50 %
P6	Тасвирий материал	1.0	2	2.2	55 %
P7	Нашр сифати	1.2	2	2.4	60 %

Ҳар иккала ўқув қўлланма сифатини монографиянинг 1-боб 1.3 парагрифида келтирилган комплекс баҳолаш методи орқали

такқосландик. Сифат меъёри қуйидаги формула орқали ҳисобланади.

$$K_{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n P_{ij} m_{ij}}{\sum_{j=1}^n P_{bj} m_{bj}}$$

Агар K_{ij} — коэффициент бирга тенг ёки ундан юқори бўлса асосий ўқув қўлланма сифати эталон ўқув қўлланмадан юқори, агар бирдан кичик бўлса сифати паст ҳисобланади.

P_{ij} — «Енгил саноат маҳсулотлари технологияси» ўқув қўлланмаси сифат кўрсаткичларининг алоҳида балларда баҳоланиши;

m_{ij} ва m_{bj} лар — сифат кўрсаткичларининг аҳамиятлилик коэффициентли.

Бизнинг ҳолатимизда аҳамиятлилик коэффициентлари қуйидагича белгиланган:

P_1 — кўрсаткич учун к5, P_2 ва P_3 — кўрсаткичлар учун к4, P_4 ва P_5 — кўрсаткичлар учун к3, P_6 ва P_7 — кўрсаткичлар учун к2 га тенг.

P_{bi} — «Енгил саноат маҳсулотлари технологияси» эталон ўқув қўлланмаси сифат кўрсаткичларининг алоҳида балларда баҳоланиши.

«Тикув буюмларини ишлаб чиқариш» ўқув қўлланмасининг сифат кўрсаткичлари бўйича баҳоланиши қуйидагига тенг.

$P_{ij} = P_1 + P_2 + P_3 + P_4 + P_5 + P_6 + P_7 = 9 + 6.8 + 4.4 + 4.2 + 3 + 2.4 + 2.6 = 32.4$
«Тикув буюмларини ишлаб чиқариш» эталон ўқув қўлланмага сифат кўрсаткичлари бўйича қўйилган баллар йиғиндиси қуйидагига тенг бўлди:

$P_{bi} = 8 + 6 + 4.4 + 3.9 + 3 + 2.2 + 2.4 = 29.9$

Сифат кўрсаткичи коэффициентини ҳисоблаймиз.

$$K_{ij} = \frac{P_{ij} 32.4}{P_{bi} 29.9} = 1.08$$

Экспертиза натижалари «Тикув буюмларини ишлаб чиқариш технологияси» ўқув қўлланмаси сифати «Енгил саноат маҳсулотлари технологияси» ўқув қўлланмасидан баъзи бир кўрсаткичлар бўйича юқори эканлигини кўрсатди. Қуйида 2-курс ўқувчилари учун мулжалланган ўқув қўлланмалар сифатини баҳолашнинг киёсий таҳлили келтирилган:

Ушбу ўтказилган экспертизалар шуни кўрсатдики, биз таклиф этган баҳолаш мезонлари орқали ҳар қандай ўқув адабиётининг асосий кўрсаткичларини баҳолаш сифати паст баҳоланган кўрсаткичларни келажакда такомиллаштириш бўйича хулосалар қилиш мумкин.

Биз “Тикув буюмлари ишлаб чиқариш технологияси” ўқув қўлланмаси матнларини ўқувчиларнинг тушуниши, ҳамда матнларнинг мураккаблик даражасини ва ўқувчиларнинг дарслик билан мустақил ишлаш қобилиятларини аниқлаш учун махсус методни қўладик. Ушбу тажриба синови Бухоро педагогика ва енгил саноат ва Ёйждувон саноат ва транспорт касб-хунар коллежларида ўтказилди. «Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии» йўналиши бўйича таълим олаётган гуруҳ ўқувчиларининг ҳар бири “Тикув буюмлари ишлаб чиқариш технологияси” ўқув қўлланмаси билан таъминланди ва 14 та мавзунини қамраб олган “Қўйлақларни тикиш технологияси асослари” бўли бўйича ўқув материалларини ўқувчиларнинг мустақил ўрганишлари учун машғулотлар ташкил этилди. Машғулотларга белгиланган вақтдан кейин ўқувчиларнинг ўқув материални мустақил ўзлаштирган билимларини текшириш учун тестлар, назорат саволлари ва топшириқлар ишлаб чиқилди. Ўрганилаётган ўқув материали бўйича ҳар бир ўқувчига мустақил жавоб бериш учун 2 та назорат саволи ва 1 та топшириқлар берилди. Шунингдек ҳар бир ўқувчига билимларни баҳолаш учун 5 тадан тестлар ҳам берилди. Ҳар бир ўқувчининг жавоби қайдномаларга киритилди. Тестлар, саволлар ва топшириқларининг натижалари қуйидаги 3.2 ва 3.3 жадвалларда келтирилган.

3.3-жадвал

Бухоро шаҳар педагогика ва ёнгил саноат касб-ҳунар коллежи
«Тикув ва тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии» йўналиши 3 курс 3 В ТК-03 гуруҳи ўқувчилари
назорат ишлари ва тест синовлари натижалари

Баҳолаш Шакллари	Баҳолаш меъёллари				
	Ўқувчи Сони	«2» %	«3» %	«4» %	«5» %
1.Тестлар	34	6%	29%	44%	21%
2.Саволлар ва топириқлар	34	18%	26%	34%	12%

3.4-жадвал

Ғиждувон саноат ва транспорт касб-ҳунар коллежи «Тикув ва
тикув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии»
йўналиши 3 курс 2 гуруҳи ўқувчилари назорат ишлари ва тест
синовлари натижалари.

Баҳолаш	Баҳолаш меъёллари				
	Ўқувчи Сони	«2» %	«3» %	«4» %	«5» %
1.Тестлар	23	10%	45%	33%	12%
2.Саволлар ва топириқлар	23	22%	39%	26%	13%

Бухоро педагогика ва ёнгил саноат касб-ҳунар коллежида ўтказилган тестлар ва назорат ишлари натижалари шунини кўрсатдики, фақат 12 % ўқувчилар берилган барча назорат саволларига ва 21% ўқувчилар барча тестларга тўлиқ жавоб бердилар. Ўқувчиларнинг 6 % тестлардан, 18 % назорат саволларидан қониқарсиз баҳо олдилар.

Ғиждувон саноат ва транспорт касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг фақат 13 % ўқувчилар берилган барча назорат саволларига ва 12% барча тестларга тўлиқ жавоб бердилар, 10 % ўқувчилар тестлардан, 22 % назорат саволларидан қониқарсиз баҳо олдилар.

Ўтказилган экспериментлар шуни кўрсатдики, бугунги кунда касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг ўқув адабиётларини мустақил ўрганиш қобилиятларини ривожлантиришга эътиборни қаратишимиз лозим.

3.2. Махсус фандан электрон дарсликнинг педагогик самарадорлигини аниқлаш бўйича тажриба синовларини ташкил этиш ва ўтказиш

Биз томондан яратилган касб-хунар коллежларининг «Тиқув ва тиқув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии» йўналиши учун «Кийимни лойиҳалаш асослари» электрон дарслигининг (Ўзбекистон Республикаси Патент идорасининг №DGU 01180 рақамли гувоҳномаси билан химояланган) педагогик самарадорлигини аниқлаш бўйича тажриба синов ишлари Бухоро педагогика ва енгил саноат касб-хунар коллежида (коллежнинг 2017 йил 26 сентябр №2 сонли педагогик кенгаш қарори билан) Навоий вилояти Кизилтепа енгил саноат касб-хунар коллежида (коллежнинг 2017 йил №1 сонли услубий кенгаш қарори билан), Вобкент маиший хизмат касб-хунар коллежида (коллежнинг 2017 йил 27 август №1 сонли услубий кенгаш қарори билан) ўтказилди.

“Кийимни лойиҳалаш асослари” электрон дарслиги педагогик самарадорлигини аниқлаш учун ўтказилган тажриба-синов ишларининг дастлабки босқичида қуйидаги ишлар амалга оширилди:

- назорат ва тажриба-синов гуруҳлари танланиб, тажрибали махсус фан ўқитувчилари бириктирилди;

- “Кийимни лойиҳалаш асослари” электрон дарслиги воситасида машгулотларни ўтказиш учун компьютер хоналари тайёргарлик ҳолати текширилди;

- ўқувчиларнинг компьютер саводхонлиги ва уларда ишлаш қўникмалари ривожлантириш мақсадида қўшимча машгулотлар ташкил этилди;

- тажриба-синов гуруҳларида «Кийимни лойиҳалаш асослари» фанини электрон дарсликлар воситасида ўқитиш жараёнини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар, тарқатма материаллар ва тестлар ишлаб чиқилди.

Танланган коллежларда (2018-2018 йиллар) тасдиқловчи тажриба-синов ишларини олиб бориш давомида «Кийимни

лойиҳалаш асослари» фани ўқитиш жараёнини ўрганиш ва таҳлил қилиш шунинг қўрсатдики, ўқувчиларнинг дарс жараёнида фаолликлари ва мустақил ишлаш фаолиятлари ҳам паст даражада. Таълим жараёнилари электрон дарсликларни қўллашдан мақсад ўқувчиларнинг мустақил таълим олишда уларнинг фаолликларини оширишдан иборатдир.

Тажриба-синов ишлари мақсади ва вазифалари қуйидагича белгиланди:

- танланган тажриба-синов гуруҳларида «Қийимни лойиҳалаш асослари» электрон дарслиги воситасида махсус фанни ўқитиш жараёни ташкил этиш ва амалга ошириш тартибини ўрганиш;

- тажриба-синов ишларида иштирок этаётган назорат ва тажриба-синов гуруҳларида «Қийимни лойиҳалаш асослари» фанини электрон дарслик воситасида ўқитишни ташкил этиш бўйича педагогик фаолиятни йўлга қўйиш.

- электрон дарсликлар воситасида ўқитиш орқали ўқувчиларнинг мустақил ўрганиш фаолиятларини ривожлантириш

- «Қийимни лойиҳалаш асослари» фанини электрон дарслик ёрдамида ўқитишда ўқувчиларнинг фаолликларини ошириш.

Нazorat гуруҳларида ўқитиш жараёни амалдаги анъанавий ўқитиш технологияси асосида амалга оширилган бўлса, тажриба-синов гуруҳларида биз тақлиф этган электрон дарсликлар воситасида амалга оширилди.

3.3. Тажриба-синов натижаларини таҳлил этиш.

Биз касб-ҳунар коллежларида махсус фанларни ўқитишда электрон дарсликнинг педагогик самарадорлигини аниқлаш учун Бухоро шаҳар педагогика ва енгил саноат, Ёйдувон саноат ва транспорт, Навоий вилояти кизилтепа енгил саноат касб-ҳунар коллежида (2016,2017.2018 йиллар) тажриба-синов ишларини олиб бордик.

«Қийимни лойиҳалаш асослари» фанини ўқитишда назорат ва тажриба синов гуруҳларида ҳар бир боб бўйича ўқувчиларнинг билимлари баҳолалиб қайд қилиниб борилди. Ушбу фан бўйича машгулотлар иккала гуруҳда ҳам тўлиқ ўтказилиб бўлингандан кейин, тест синовини ўтказилди. Фаннинг мазмунини бўйича 40 тадан иборат тестлар ишлаб чиқилди.

Ғиждувон саноат ва транспорт касб-хунар коллежининг 1 ва 2 гуруҳларида ўтказилган тест синов натижалари қуйидаги 3.4 – жадвалга киритилди.

Тажриба синов натижаларини қуйидаги тартибда аниқладик. L градацияли тартибли шкалалардан фойдаланган ҳолда унда $\{x_i\}$ ва $\{y_i\}$ натурал сонларни L қийматларидан бирида қабул қиламиз. Оддийлик учун қўплаб қийматларни бирдан L гача бўлган қўплаб натурал сонлар деб ҳисоблаш мумкин. Бу ҳолатда гуруҳ кўрсаткичлари бўлиб, етарли балларни тўплаган ўқувчиларнинг сони ҳисобланди. Яъни, тажриба синов гуруҳи учун баллар вектори:

$$n = (n_1, n_2, \dots, n_L)$$

3.4-жадвал.

1- назорат ва 2- тажриба синов гуруҳларида ўтказилган тест синовлари натижалари (жадвалга ҳар бир ўқувчининг 40 та дан иборат тестларга берган тўғри жавоблар сони киритилди)

Ўқувчилар Сони	Назорат гуруҳда тўғри жавоблар сони	Ўқувчилар Сони	Тажриба-синов гуруҳида тўғри жавоблар сони
1	28	1	28
2	24	2	25
3	20	3	35
4	25	4	27
5	19	5	20
6	30	6	36
7	21	7	26
8	31	8	21
9	20	9	35
10	38	10	30
11	36	11	19
12	18	12	38
13	30	13	31
14	19	14	37
15	31	15	28
16	17	16	27
17	37	17	36
18	28	-	
19	20		
20	29		
21	36		
22	21		
23	27		

Бу ерда: n_k -k-ли балл олган тажриба синов гуруҳи ўқувчиларининг сони. $K = 1, 2, \dots, L$

Назорат гуруҳи учун баллар вектори:

$$m = (m_1, m_2, \dots, m_L)$$

Бу ерда: Бу ерда: m_k -k-ли балл олган назорат гуруҳи ўқувчиларининг сони.

Демак,

$$n_1 + n_2 + \dots + n_i + N; m_1 + m + \dots + m_L + M$$

Демак тажриба синов гуруҳи ўқувчилари сони $N=17$ та, назорат гуруҳи ўқувчилар сони $M=23$ та. Биз билимларни қуйидаги 3.5 жадвалда келтирилган учта мезон бўйича ажратдик

3.5-жадвал

Билим даражалари

Билим даражаси	Тест синовлари натижалари бўйича тўғри жавобларининг максимал сони
Паст	22
Ўрта	32
Юқори	40

Тажриба синов натижалар бўйича ўқувчиларнинг тест натижаларини юқорида келтирилган мезонлар бўйича ажратдик. (3.6 –жадвал)

3.6-Жадвал.

Назорат ва тажриба синов гуруҳларидаги ўтказилган тест синовлари натижалари

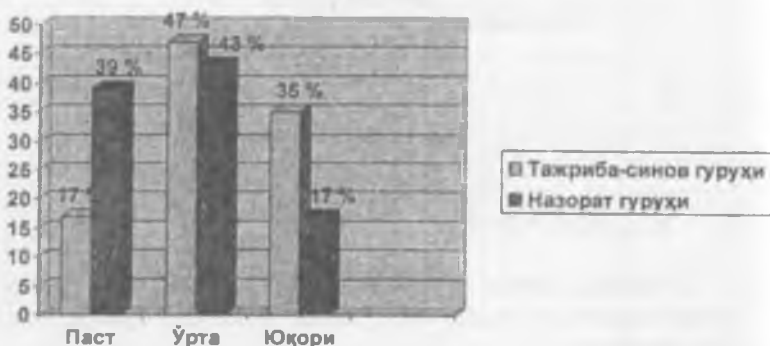
Билим даражаси	Назорат гуруҳи (23 нафар ўқувчи)	Тажриба синов гуруҳи (17 нафар ўқувчи)
Паст	9	3
Ўрта	10	8
Юқори	4	6

Тажриба синов ва назорат гуруҳлари тест натижаларини такқослаш учун қуйидаги 3.6 жадвал асосида гистограмма қурдик (3.1-расм).

3.6-Жадвал

Назорат ва тажриба синов гуруҳларидаги ўтказилган тест-синови натижалари

Билим даражаси	Назорат гуруҳи (23 нафар ўқувчи)	Тажриба синов гуруҳи (17 нафар ўқувчи)
Паст	39%	17%
Ўрта	43%	47%
Юқори	17%	35%

3.1-расм. Тажриба синов ва назорат гуруҳлари тест натижалари бўйича гистограмма

Гистограммадан кўриниб турибдики, электрон дарслик воситасида ўқитилган тажриба синов гуруҳида юқори даражали баҳо олган ўқувчилар назорат гуруҳига нисбатан 18 % га , ўрта даражадаги 4% га ортиқ, паст даражали ўқувчилар эса 22% га камайган.

Тажриба ишларининг ишончилигини аниқлаш учун Вилкоксон – Манн- Уитни мезонидан фойдаландик [77]. Ушбу мезон иккита танланманинг абсолют қийматлари билан эмас, балки уларнинг жуфт солиштириши натижалари билан текширилади.

Иккита танланмани оламиз: $\{x_i\}_{i=1 \dots N}$ ва $\{y_j\}_{j=1 \dots M}$ ва биринчи танланма x_i нинг ҳар бир элементи учун, $i=1 \dots N$, ундан ўз қиймати бўйича устун бўлган иккинчи танланманинг a_i элементлари сонини аниқлаймиз (яъни y_j нинг шундай сонлари бўлсинки, унда $y_j > x_i$). Бу сонларнинг $a_1 + a_2 + \dots + a_N$ к $\sum_{i=1}^N a_i$

йиғиндиси биринчи танланманинг барча N аъзолари бўйича Манна-Уитни критериясининг эмпирик қиймати деб айтилади ва

$U = \sum_{i=1}^n a_i$ кўринишида белгиланади.

Вилкоксан критериясининг эмпирик қийматлари қуйидагича аниқланади:

$$W = \frac{\frac{N \cdot M}{2} - U}{\sqrt{\frac{N \cdot M (N + M + 1)}{12}}} \quad (3.1)$$

Вилкоксан Манна-Уитни критерияси ёрдамида нисбий шкалада ўлчанган тажриба натижалари учун мос тушишлар ва фарклар ишончлилигини аниқлаш алгоритми қуйидагича:

1. Солиштирилаётган танланмалар $W_{\text{эмп}}$ учун Вилкоксон критериясининг эмпирик қийматини (1) формуладан ҳисоблаб бу қийматни $W_{0.05}=1.96$ критик қиймат билан солиштирамиз: агар $W_{\text{эмп}} \leq 1.96$ бўлса, унда солиштирилаётган танланмалар кўрсаткичлари фарқларининг ишончлилиги 95% ни ташкил қилади» деб хулоса қилинади. Биз 3.4-жадвалдан берилганлар алгоритмидан фойдаланиб, аввал назорат ва тажриба синов гуруҳларда тўғри ечилган тестлар сонини солиштирдик. 3.8-жадвалда тажриба синов ва назорат гуруҳининг натижалари келтирилган.

3.7-жадвал

Тажриба синов гуруҳи ўқувчилар сони l	Тажриба синов гуруҳи ўқувчиларининг тўғри жавоблари x_i	Тажриба-си-нов гуруҳи ўқувчиларидан кўп ечган назорат гуруҳи ўқувчилари сони a_i	Назорат гуруҳи ўқувчилари сони l_i	Назорат гуруҳи ўқувчиларининг тўғри жавоблари y_i
1	28	9	1	28
2	25	12	2	24
3	35	4	3	20
4	27	11	4	25
5	20	16	5	19
6	36	2	6	30
7	26	12	7	21
8	21	14	8	31
9	35	3	9	20
10	30	50	10	38
11	19	19	11	36
12	38	-	12	18
13	31	4	13	30
14	37	-	14	19
15	28	9	15	31
16	27	11	16	17
17	36	2	17	37
			18	28
			19	20
			20	29
			21	36
			22	21
			23	27

Шунингдек тажриба синов гуруҳининг ҳар бир ўқувчиси учун кўпроқ тест ечган назорат гуруҳи аъзоларининг сони ҳисобланган.

3.7-жадвалдан барча a_i йиғиндиси Монна – Уитни критериясининг эмпирик кийматини беради. Бизнинг ҳолатимизда

$$U = \sum_{i=1}^N a_i = 130 \text{ га тенг.}$$

Вилкоксон критерияси бўйича (3.1) формула оркали эмпирик кийматини аниқладик.

$$W_{\text{эм}} = \frac{\left| \frac{17 \cdot 23}{2} - 130 \right|}{\sqrt{\frac{17 \cdot 23(17 + 23 + 1)}{12}}} = 2,78$$

Натижадан кўриниб турибдики $W_{\text{эм}} = 2,78 > 1,96$ киймати солиштирилган гуруҳлар фарқининг ишончлилиги 95% ни ташкил килади.

Ушбу ўтказилган тажриба синов иши натижалари ҳам «Кийимни лойиҳалаш асослари» фанидан электрон дарсликни қўллаш самарали эканлигини тасдиқлади.

Касб-хунар таълимида махсус фанлар ўқув адабиётлари сифатини баҳолашнинг назарий ғоялари асосида ҳамда биз томондан ишлаб чиқилган баҳолаш методлари ва мезонларини қўллаб махсус фанлар бўйича намунавий ўқув қўлланмалар экспертизадан ўтказилди. Экспертиза натижалари таҳлил қилиниб ўқув қўлланмани такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилди.

Ўқув адабиётининг таълим жараёнидаги таъсирини ўрганиш мақсадида ўтказилган тажриба-синов ишлари натижалари таҳлили шуни кўрсатадики, замонавий таълим шароитида ўқувчиларнинг ўқув материални мустақил ўзлаштириш бўйича ижодий қобилиятларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

“Кийимни лойиҳалаш асослари” электрон дарслигини таълим жараёнига татбиқ этиш бўйича ўтказилган тажриба –синов ишлари натижалари асосланиб қуйидаги тавсиялар берилди:

- махсус фанларни электрон дарсликлар ёрдамида ўқитиш учун касб-хунар коллежи ўқувчиларини компьютер саводхонлигини ошириш ва уларда ишлаш кўникмаларини ривожлантириш лозим.

- Электрон дарсликнинг асосий афзаллиги шундаки компьютер оркали вақтни тежашга ва ишни янада самарали яъни кўп сондаги топшириқларни бажариш, натижаларни таҳлил қилиш каби имкониятларга эришиши мумкин.

- Ўқитувчи ўқитиш жараёнини ташкил этишда барча ўқувчилар электрон дарсликлар ўрнатилган компьютер таъминланиши керак. Компьютер синфларида ўқувчилар электрон

дарслик билан ишлашлари бўйича курсатма ва йурикномалар бўлиши керак.

Махсус фанлардан электрон дарсликларнинг қўлланилиши ўқувчиларга топшириқларни мустақил бажаришга имконият яратади. Шунингдек махсус фанларга нисбатан қизиқишни оширади. Биз томондан ўтказилган тажриба-синов ишлари натижаси «Қийимни лойихалаш асослари» фанидан ўқитиш жараёнига электрон дарслик қўлланилганда таълим самарадорлигини оширишга эришилш мумкинлигини исботлади.

ХУЛОСАЛАР ВА ТАВСИЯЛАР

Касб-хунар таълимида махсус фанлардан ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижалари қуйидаги хулосалар қилиш имконини берди:

1. Махсус фанлар бўйича ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш ва уларнинг сифатини баҳолаш муаммолари назарий жиҳатдан ўрганилди. Махсус фанлар бўйича яратиладиган ўқув адабиётлари янги авлоди ўқувчиларнинг ўқув материални мустақил ўрганишга ёрдам бериши, керакли маълумотни мустақил излаш ва топишга, ҳамда ўз-ўзини баҳолашга имконият яратувчи восита бўлиб хизмат қилиши кераклиги илмий жиҳатдан асослаб берилди.

2. Махсус фанлар ўқув адабиётлари яратиш ва уларни сифатини баҳолаш муаммолари бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш давр талаби эканлиги кўрсатилди.

3. Ўқув адабиётларни баҳолаш методлари ишлаб чиқилди ва ҳар бирининг моҳияти ёритиб берилди.

4. Махсус фанлар бўйича ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш методикаси ишлаб чиқилди ва унинг ҳар бир таркибий компоненти назарий жиҳатдан асослаб берилди. Дарсликлар сифатини баҳолашда экспертизадан ўтказиш мазмуни ва таркиби ёритиб берилди.

5. Махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказишда асосий кўрсаткичлар бўйича баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилди ва амалда татбиқ этилди.

6. Ҳозирги даврда электрон дарслик замонавий таълим воситаси эканлиги асослаб берилди ва махсус фанлардан электрон дарсликларни экспертизадан ўтказиш технологияси ишлаб чиқилди.

7. Касб-хунар коллежларида махсус фан ўқув адабиётларини амалий экспертизадан ўтказиш ва уларнинг ўқув жараёнидаги таъсирини ўрганиш мақсадида ўтказилган педагогик тажриба-синов ишлари шуни кўрсатдики, бугунги кунда замонавий таълим талаблари асосида ўқув адабиётларини яратишга, ўқувчиларни ўқув адабиётлари билан мустақил ишлашга, маълумотларни излаш ва топишга ўргатишга эътиборни қаратиш муҳим аҳамиятга эга.

8. Касб-хунар коллежларида «Ўқиув ва ўқув-буюмлари ишлаб чиқариш техник-технология» йўналиши бўйича махсус фанини

электрон дарслик ёрдамида ўқитиш бўйича ўтказилган педагогик тажриба-синов ишлари ва уларга математик статистик услублардан фойдаланиб, ишлов бериш орқали Вилкоксон- Монно-Уитни мезони бўйича аниқланган $W_{\text{мл}}=2.78 \geq 1.96$ қиймати назорат ва тажриба- синов гуруҳлари баҳолари орасидаги фаркнинг ишончлилиги 95% ни ташкил қилиши «Қийимни лойиҳалаш асослари» фани бўйича электрон дарсликни қўллашнинг самарали эканини исботлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Т.: “Ўзбекистон”, 2016. 19-б
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимининг катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент “Ўзбекистон”, 2017.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-2909-сондаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” Тошкент. 2017й. 20 апрел
4. Каримов И.А. Баркамол авлод –Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Тошкент: Шарк, 1999.-15 б.
5. Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш концепцияси. Тошкент: Шарк. 2002.- 20 б.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Тошкент: 2017 й. 14 март
7. Академик лицей ва касб-хунар коллежлари учун ўқув-меъёрий хужжатлар тўплами.(ЎМКХТ марказининг 2016 йил 6 апрелдаги 137-буйруғи билан тасдиқланган).-Т.: 2016. - 48 б.
8. Андреев А.А. Система автоматизированного проектирования компьютерных обучающих курсов.
9. Абдукодиров А.А. Академик лицей ва касб-хунар коллежи ўқитувчиларининг малакасини оширишда масофали ўқитиш методикаси // Узлуксиз таълим.-Т.: 2004.- №5.-Б. 3-12.
10. Абдуллаев А.Х. Ўрта махсус касб-хунар таълимининг стандартлаштиришнинг илмий услубий асослари. // Касб-хунар таълими. - Т.: 2001.- № 4.-Б. 7-10.
11. Абидов О., Қуролов К., Нишонбоева И. Ўқув адабиётларининг талабалар фаолиятидаги ўрни. // Педагогик таълим. -2006. -№2, Б. 88-90.
12. Абдуллаева +.М. Махсус фанларни ўқитишда бўлажак ўқитувчиларнинг касбий билим ва кўникмаларини шакллантиришнинг методик асослари. Пед. фанлари ном. Дисс. автореферати. -Т.: ТДПУ, 2006. - 23 б.
13. Аллаёров И.А. Дидактические основы активного обучения.: Автореф. дисс... докт. пед. наук - Т.: 1994. – 44 с.
14. Антонова С.Г. и др. Редакторская подготовка изданий: Учебник Антонова С.Г., Васильев В.И., и др. д.ф.н. - М.: МГУП, 2002 – 468 с.
15. Алешков М.Ю. Содержание образования: Проблемы формирования и проектирования // Ж. Педагогика. - 2004.- №6.- Б. 31-38.
- 16.18. Аскарлов Е.С. Учебные пособия о научной работе // Учебник третьего тысячелетия: Материалы III Международной научно-

- практической конференции. 5-7 июня 2003.- Алматы, Атамұра, 2003. – 76 с.
- 17.Бабанский Ю.К. Дидактические проблемы совершенствования учебных комплексов // Проблемы школьных учебников. - М.: Просвещение. 1980.
 - 18.Батышев С.Я. Профессиональная педагогика. - М.: Профессиональное образование, 1997. – 511 с.
 - 19.Байтабаев М.Х. К вопросу о реализации электронного учебника «Музыка». «Учебник третьего тысячелетия: создание, издание, распространение» Материалы III Международной научно-практической конференции. Алматы – «Атамұра», 2003. - 139 с.
 - 20.Бахолош методлари. Ўқув методик қўлланма. Осиё тараққиёт банки. УЗБ – 1737 лойиҳаси. – Т.: 2003. -152 б.
 - 21.Белов С.А. Согин В.И. Научный подход к комплексному обеспечению процесса преподавания учебных предметов дидактическими средствами // Комплексное обеспечение процесса теоретического обеспечения дидактическими средствами. Сб.науч. тр. ЭНИИ ПТО. Л, 1985.-72 с.
 - 22.Бейлинсон В.Г. Арсенал образования. Характеристика, подготовка, конструирования учебных изданий.-М.:1986.- 24 с.
 - 23.Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения.- М.: ИТПМИО, 1995. –169 с.
 - 24.Бузык С.В. Технологические особенности создания электронных учебников для формирования корпоративных образовательных систем.<http://www.gpnib.ru/win/interevents/crimea2003/trud/tom3/posl/Doc34.HTML>)
 - 25.Булдакова Е.В. Вопросы оценки качества сетевой информации // Библиотечное дело – 2000: проблемы формирования открытого информационного общества: в 2 ч. М., 2000. Ч. 1. С. 142-144.
 - 26.Волович М.Б. Научно-методические основы создания и использования средств обучения для повышения эффективности преподавания математики в средней школе. Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - М., 1991. –35 с.
 - 27.Волгина Н.С. Теория текста: Учебное пособие. М.: МГУП «Мир книги», 1998 – 210 с.
 - 28.Гиппенрейтер Ю. Ученик и учебники: не сошлись характерами // Семья и школа,-1999.- №9.
 - 29.Гребенев И.В. Дидактика предмета и методика обучения // Педагогика.- 2003.- №1.- С. 45-46.
 - 30.Гончарова Н.А. О научных основах иллюстрирования учебников. Проблемы школьного учебника.-М.:Просвещение,1978.-165 с.
 - 31.Шадрина Г.Ш. Система заданий важнейшей компонент учебника материалы III меж. научно-практической конференции. «Учебник третьего тысячелетия: создание, издание, распространение» 99-144с.

32. Дахин А.Н. Педагогический мониторинг: концепция и применения // Школьные технологии.- 1997.- №3.
33. Жером Бендэ. Каким должно быть образование в XXI веке // Перспективы сравнительные исследования в области образования.-М.: ООИИПРАЙС. Том XXXII. 2000. - №4.- С. 5-16.
34. Жуков Г.Н. Мастер производственного обучения в современной системы НПО // Профессиональное образование.- 2001. № 9. 23-24с.
35. Жўраев Р.Х. Ўрта махсус, касб-хунар таълимини шакллантириш ҳолати ва уни ривожлантириш истикболлари. // Касб-хунар таълими.- 2000.- №1. -Б. 36.
36. Зорина Л.Я. Дидактические аспекты естественнонаучно образование. Монография. - М.: Из-во РАО, 1993. – 163 с.
37. Зиёмухаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илгор педагогик технология: Назария ва амалиёт. -Т.: Абу Али ибн Сино-2001.-Б. 20-21.
38. Зверев И.Д. О теории и практике разработки учебника // Советская педагогика. - 1990.- №1.- С. 28 - 34.
39. Иванова А. Учебники нового поколения: от печатных до виртуальных. – Т.: Народное слово, 2001.
40. Икромов А. Дарсликларнинг янги авлоди: уларни яратиш =ай даражада. «Маърифат» газетаси. 2005 йил 19 январ сонн.-116
41. Иноятов У.М. Таълим сифатини назорат =илиш ва бош=арниш // Касб-хунар таълими.- 2004.- №1.-Б. 3-4.
42. Иноятов У.М. Теоретические и организованно-методические основы управления и контроля качества образования в профессиональном колледже. Дис. ... док. пед. наук. - Т.: ИРССПО, 2004.- 40 с.
43. Ибрагимова Е.М. Непрерывная педагогическая подготовка учителя в системе допрофессионального и профессионального образования. Дисс...докт.пед.наук.- Казан, 1999.
44. Ишанов П.З. Дидактические основы учебно-методического комплекса подготовки специалистов сельскохозяйственного профиля. Дис...канд. пед.наук. - Т.: ИРССПО, 2002. - 43 с.
45. Караев Ж.А., Нурахметов Н.М., Дуйсенбаев Б.М., Жадрин М.Ж. – Дидактические требования к работе и экспертизе программ, учебников и УМК. Алматы. :РИККА Оим. Алтынсарина. 2000.– 54 с.
46. Категории и принципы электронных учебников. O'z RH. Руководительный документ Республики Узбекистан. - Т.: 2003. –7 с.
47. Канке В.А., Пахомов Н.Н. Философские заметки на полях учебника // Высш. образование в России.-2001. -№2. -С. 22.
48. Казакова Р., Тюрина Л.Г. Библиотечно-информационная деятельность вуза // Высш. образование в России. -2001.- №2.- С.107-112.
49. Караев Ж.А. и другие. Дидактические требования к разработке и экспертизе программ, учебников и УМК. – Алматы: РИК КАО им. А.тынысарина. -2000. - 54 с.

50. Крылов А. Земля и небо становятся ближе // Школьное образование.- 2002.- №2.- С. 48-50.
51. Кларин М.В. Инновационные модели учебного процессов современной зарубежной педагогики. Дис...докт. пед. наук.- М.: 1994. - 346 с.
52. Каналина Н.А. Эксперимент в колледже: Проблемы, результатов, перспективы //Профессиональное образование.-2004.-№1.-С. 13.
53. Книга для авторов: как создать и издать книгу лучше, быстрее, дешевле / Редактор-составитель О.И. Слуцкий. - М.: «Дашков и К», 2001 – 384 с.
54. Кошеров Т.С. О проблемах оценки качества подготовленных специалистов в вузах // Учебник третьего тысячелетия: создания, издания и распространения: Материалы III Международной научно-практической конференции 5-7 июня 2003.- Алматы, Атамұра, - 181 с.
55. Куттыкужанова З.А. Использование педагогической технологии по системному подходу в управлении познавательной самостоятель - ностью учащихся. Дис...канд. пед. наук. - Тараз.: 2000. – 140 с.
56. Курбанов Ш.Э. Социально-педагогические особенности национальной модели и программы по подготовки кадров. Автореф. дис... докт. пед. наук. - Т.: 2000. – 51 с.
57. Кусаинов А.К. Актуальные проблемы учебниковедения. - М.: Просвещение, 2003. –85 с.
58. Кусаннов А. Система мониторинга качества учебников нового поколения//Учебник третьего тысячелетия создание, издание, распространение: Материалы III Международной научно-практической конференции. 5-7 июня 2003.- Алматы: Атамұра, 5-19с.
59. Расулова М.К. “Тикув буюмлари ишлаб чиқариш технологияси” – Т.:“Турон иқбол”. 2006.-176 б.
60. Кобак В.А. Эффективность решения технических задач // Профессиональное образование. -2004.- №6. - С. 14-15.
61. Лутфиллаев М. Мултимедияли электрон дарслик яратиш масаласи. // Касб-хунар таълими.- 2004.- №1.-Б. 34.
62. Лейбович А.Н. Применение ЭВМ для календарного планирования учебного процесса ПТУ. – М.: Высшая школа, 1991. – 158 с.
63. Лернер И.Я. Методологические проблемы дидактической теории построение учебника // Каким быть учебнику дидактические принципы построения. – М.: 1992.- С. 12-13.
64. Лернер И.Я., Шамаев Н.И. Каким быть учебнику. Дидактические построения.- М.: ИТПИМИО, 1994. С. 7-26
65. Мавлонова Р., Тыраева О., Холи-бердиев К. Педагогика. – Т.: Ўқитувчи, 2001. – 507 б.
66. Магонова Е.Н. Разработка учебных программ на основе анализа рынка труда //Профессиональное образование.-2004.-№1.-С. 12-13.

67. Майер Р. Чем отличается хороший учебник. // Лицейской и гимназическое образование. - 1998. - №6.
68. Мамырова К.Н. Характеристика дидактических принципов и подходов построения содержания учебников. // Учебник третьего тысячелетия: Материалы III Международной научно-практической конференции - 5-7 июня 2003. - Алматы, Атамұра: 2003. 48-52 б.
69. Маматкулов М. Ещё раз об учебниках. - Т.: Учитель Узбекистана, - 2003.
70. Муаллифлар учун қўлланма. Методик қўлланма. УМКХТМ. - Т.. Билим, 2005. - 78 б.
71. Махмудов М.Х. Таълимни дидактик лойиҳалашнинг назарий асослари: Педагогика фанлари доктори диссертациyasi автореферати. -Т.: УПФИТИ, 2004. - 46 б.
72. Мархель И.И. Перспективы развития дидактических средств компьютерной технологии обучения. Автореф. дис. - д-ра пед. наук. - М., 1991. - 38 с.
73. Мусаев У., Сафарова Р., Дарслик-педагогик тизимнинг ахборотли модели сифатида. // Ўзлуксиз таълим. - 2003. - №1 - Б.3-8.
74. Мусаев У.К. Учебник-источник знаний, сведений и информация или, о том, как он создается. // Учебник третьего тысячелетия: создание, издания и распространения: Материалы III Международной научно-практической конференции 5-7 июня 2003. - Алматы: Атамұра, 2003. - 25-30 б.
75. Мирзахмедов Б.М. Замонавий дарсликка қўйилдиган дидактик талаблар. "Ўрта махсус, касб-хунар таълим тизимида замонавий ўқитиш технологияларини ишлаб чиқиш ва ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш муаммолари". Республика илмий амалий анжуманининг материаллари. - Бухоро 2006. - 148 б.
76. Назарова Т.С., Господарин Ю.П.. Стратегия развитие учебной книги // Педагогика.-2005.- №3.- С. 10-19.
77. Новиков Д.А. Статические методы в педагогических исследованиях. - М.: МЗ - Пресс, 2004. - 66 с.
78. Нишаналиев У.Н. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. - Т.: Фан, 1990. - 86 с.
79. Нурахметов Н.Н. ва бошқалар. Анализ и экспертиза школьного учебника. Материалы III Международной научно-практической конференции. 5-7 июня 2003. - Алматы: Атамұра, С. 119-126.
80. Олимов К.Т. Функциональный анализ учебника специальных дисциплин в системе среднего специального и профессионального образования. // Наука и образования. Вестник КНУ и М.Ж. Баласагина. Бишкек: 2004. -С. 245-246.
81. Олимов К.Т., Мирзахмедов Б.Н. Касб-хунар таълим тизимида махсус фанлардан ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш муаммолари. // Ўзлуксиз таълим. 2004. №5. Б.22-26.

- 82.Олимов К.Т. Ўқув адабиётларининг сифатини баҳолашнинг мониторинг тизими // Касб-хунар таълими. 2004. №3. Б.17-18.
83. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётларини яратишнинг назарий ва услубий асослари. Педагогика фанлари док. диссертация. - Т.: - 2005. - 274 б.
- 84.Олимов К.Т. Проблемы создания учебников специальных дисциплин нового поколения в сфере среднего специального и профессионального образования. Монография. - Т.: Фан, 2004.-143 с.
- 85.Олимов Қ.Т. Моделирование учебника специальных дисциплин в системе среднего специального и профессионального образования. // Илмий тадқиқотлар ахборотномаси. 2004. - №1. - Б. 69-72.
- 86.Олимов К.Т. Электрон дарсликлар яратишнинг услубий асослари. // Касб-хунар таълими.- 2004- №2.- Б. 11-14.
- 87.Олимов Қ.Т., Мирзахмедов Б.М. Касб-хунар таълимида махсус фанлардан ўқув адабиётларини баҳолаш ва такомиллаштиришнинг илмий-ташқилый асослари. // Педагогик таълим. - 2004. №6.- Б. 17.
- 88.Обидов К.З. Янги авлод дарсликларининг сифат белгилари. “Ўрта махсус, касб-хунар таълим тизимида замонавий ўқитиш технологияларини ишлаб чиқиш ва ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш муаммолари”. Республика илмий амалий анжуманининг материаллари.- Бухоро, 2006. Б. 150-152.
- 89.Педагогические технологии / Под. ред., Кукушкина В.С. – Серия. «Педагогическое образование». – Ростов: Издательский центр Март, 2002.– 320 с.
- 90.Пособия рекомендации к проведению мониторинга качества учебников и УМК нового поколения в школах Республики Казахстан, выпуск 1. УМУМЕ, г.Алматы, 2002 г.
- 91.Паранджанов В. Учебник XXI века: он может быть эффективнее в 8000 раз: (Электронный документ). (<http://archive.1september.ru/upr/1999upr36.htm>.) Проверено 02.04.2003.
- 92.Проблемы школьного учебника / под. ред. Ю.К. Бабанского - М.: Просвещение, 1994. – 140 с.
- 93.Применение ЭВМ в учебно-воспитательном процессе профтехучилищ. Методическая пособия. - М.: АПН, 1992.– 63 с.
- 94.Пичугина Г. Образовательная область «Технология». Каким быть учебнику // Педагогика.- 2003.- №3.- С. 45.
- 95.Пулатова С.У. Кийимни конструкциялаш. - Т.: Турон иқбол, 2006. 120 б.
- 96.Пупский В.О. О некоторых требованиях к будущим учебникам. // в сб. Проблемы школьного учебника. Выпуск 20. Материалы Всесоюзной конференции «Теория и практика создания школьных учебников» – с. 62-68.

97. Пулатова С.У., Саидова Х.Х., Рахмонов Х.К. Либос композицияси. Касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма.-Т.: Турон-Икбол, 2006. - 128 б.
98. Рашидов У. Стандарты профессионального образования: Теория и практика разработки и внедрения.-Т.: Янгиобод, 1995.- 29 с.
99. Рахимов А.З. Логико-психологическая концепция разработки школьных учебников. Проблемы учебника Вып. 20.-М., 1991.с. 27-33
100. Российская педагогическая энциклопедия. 2т.т./Гл.ред. В.В. Давыдов. - М., 1998.
101. Рыхтикова Т.М. Комплексное учебно-методическое обеспечение дисциплины //Среднее профессиональное образование.-2004-№5.18с.
102. Сармаюв К.А., Нурахмедов Н.Н. Рекомендация по подготовки учебников и учебно-методических пособий. Алматы: РИК. 1997.-28с.
103. Савина И.С. Современное учебное пособие по педагогике. // Педагогика.- 2006. -№9.- С. 124-126.
104. Сафарова Р. Умумий ўрта таълим мактаблари дарсликларининг янги авлодига қўйилган талаблар.-Т.:ЎзПФ ИТИ, 2001.-286.
105. Сармаюв К.А., Нурахметов Н.Н. Рекомендации по подготовке учебников и учебно-методических пособий для общеобразовательных школ. - Алматы: РИК. - 1997. - 28 с.
106. Саидова Х.Х., Жалолова Д.Ф. Касб-хунар таълими ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш мониторинги. Таълим технологиялари. - 2005.- №2. Б. 32.
107. Саидова Х.Х. Касб-хунар коллежлари махсус фан дарсликлари сифатини баҳолашда тизимли мониторинги. “Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида замонавий ўқитиш технологияларини ишлаб чиқиш ва ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш муаммолари” республика илмий амалий анжуманининг материаллари.- Бухоро, 2006. - 154 б.
108. Саидова Х.Х., Саидова А. Алимов А.Т. Методы определения показателей качества учебников. “Ўрта махсус касб-хунар таълими тизимида янги педагогик технологиялар: муаммолар ва ечимлар”. Республика илмий амалий конференция материаллари. -Бухоро, 2006. -Б. 347.
109. Саидова Х.Х. Электрон дарсликлари экспертизадан ўтказиш ва баҳолаш методикаси. “Ўрта махсус касб-хунар таълими тизимида янги педагогик технологиялар: муаммолар ва ечимлар”. Республика илмий амалий конференция материаллари. - Бухоро, 2006. - Б. 350.
110. Саидова Х.Х. Ўқув адабиётларининг амалий экспертизадан ўтказиш. // Касб-хунар таълими -2006.- №4. - Б. 24.
111. Саидова Х.Х., Жалолова Д.Ф., Мирзакулов О. Дарслиklar сифатини аниклаш методлари. Бухоро озик-овкат ва енгил саноат технологияси институти “Озик-овкат хавфсизлиги” халқаро илмий-амалий анжуман. - Бухоро, 2005. - Б. 170.

112. Саидова Х.Х., Пулатова С.У. Кийимни лойишалаш асослари. Касб—хунар коллежлари учун электрон мултимедиа ли дарслик. Ўзбекистон Республикаси Патент идорасининг №DGU 01180 ракамли гувоҳномаси. - Т.: 2006.
113. Саидова Х.Х. Касб-хунар таълимида махсус фан ўқув адабиётлари сифатини баҳолаш муаммолари. // Педагогик маҳорат. - 2006. - №4. - Б. 20-22.
114. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - М.: Народное образование, 1998. - 256 с.
115. Скаткин М.Н. Методологические проблемы дидактической теории построения учебника. - М.: Просвещение, 1994.
116. Саранцев Г.И. Методическая система обучения предмету как объект исследования. // Педагогика - 2005.-№2.-С. 30-36.
117. Сумина Г.А. Преемственность компьютерного обучения в открытой модели образования. Автореф. дис... канд. пед. наук. - Саратов: СГУ, 2001. - 23 с.
118. Совайленко В.К. О содержании математического образования и качестве учебников (мнение учителя) // Педагогика.-2002.- № 3.- С. 35-39.
119. Студенкова Н. А. Систематический мониторинг как главное условие обеспечения качества учебников и учебно-методических комплексов. // Учебник третьего тысячелетия: Материалы III Международном научно практической конференции. 5-7 июня 2003. - Алматы: Атамұра, 2003.-335 с.
120. Талызина Н.Ф. Место и функции учебника в учебном процессе. Проблемы школьного учебника. Вып. М.: Просвещение, 1978.-32 с.
121. Ткаченко Е. Час пик для учебника. // Народное образование. - 1996. -№7.
122. Кулижанова Г.К. ва Мусаев С.С. «Енгил сановат махсулотлари технологияси» - Т.: "F. Ғулом". 2002 -174 б.
123. Тунаанальский Н.И. Методики оценки качества учебников. // в сб. Проблемы школьного учебника. Выпуск 5.- М.: Просвещение, 1977. - С. 55-68.
124. Товпивец И.П. Концепция учебника и его структурирование // в сб. Проблемы школьного учебника. Выпуск 20. Материалы Всесоюзной конференции «Теория и практика создания школьных учебников» / Сост.Г.А.Мочанова. - М.: Просвещение. - 1991.-34-44 с.
125. Устемиров К. О проблемах разработки учебников по специальным дисциплинам начального и среднего профессионального образования // Материалы III Международной научно-практической конференции 5-7 июня 2003.- Алматы, Атамұра, 2003. - 329 с.
126. Тюрина Л. Вузовский учебник сегодня и завтра Высшее образование в России.-1998 №1.

127. Гуломов С., Назиров Э., Халилов Н. Ўқув адабиётларини яратиш ва уни баҳолаш методлари. – Т.: ДИТАФ, 1998. - 40 б.
128. Франсуа-Мари Жерар, Ксавье Рожье. Разработка и анализ школьных учебников. Вильнюс: ABOVO, 1998. –378 с.
129. Ходжабаев А.Р. Научно-педагогические основы учебно-методического комплекса подготовки учителя труда.: Автореф. дис...док.пед. наук. - Т.: 1992. - 42 с.
130. Хуторский А.В. Место учебника в дидактической системе. // Педагогика, 2005. - №4. – С. 10-18.
131. Ходиев Б.Ю. Олий таълим иктисодий таълим тизими учун замонавий ўқув адабиётларини яратиш: янги стандарт талаблари, тузилиши, мазмуни. Т.: Академ-хизмат, 2005. - 167 б.
132. Шодиев Д., Сафарова Ф. Умумий ўрта таълим мактаблари дарсликларини текшириш ва баҳолаш мезонлари. – Т.: Ўз ПФИ ТИ, 2001. – 13 б.
133. Эрик Де Корте и Ливен Фершаффель. Высокоэффективное обучение: экспериментальный проект соединения теории и практики // Перспективы: сравнительные исследования в области образования. М.: ООО ИНПРАЙС, 2003.-№4.- С.121.
134. Эргашева Г.С. Умумий ўрта таълим мактаб биология дарсликлари ўқув материалларини лойихалашнинг дидактик асослари. Пед фанлар ном. Диссертация автореферати. 2006.
135. Joseph Rosenbloom, On U.S. campuses, a rush to click on to computerized learning, International Herald Tribune, 11 February 1997; New York Times, 15 October 1997; University of Phoenix; <http://www.Uophx.Edu>, January 2000.
136. Jerome Binde, Complexite et crise de la representation, Representation et complexite (второе заседание по Повестке тысячелетия, Educam/UNESCO/ISSC, Rio de Janeiro, 1997) / <http://firewall.Unesco.Org/eng/unescopress/97-110.e.htm>.
137. Claude Allegre. Речь на пресс-конференции, посвященной партнерству в области образования и культуры, 9 апреля 1999 года.

Илмий нашр

САИДОВА ХУЛКАР ҲАМИДОВНА

**МАХСУС ФАНЛАРДАН УҚУВ АДАБИЁТЛАРНИ
АМАЛИЙ ЭКСПЕРТИЗАДАН ЎТКАЗИШНИНГ
ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ**

МОНОГРАФИЯ

**Мухаррир:
Саид Мурод**

**Техник муҳаррир:
Файзулло Азизов**

**Дизайнер:
Василий Бурцев**

“Muharrir nashriyoti”

Лицензия: АІ №309 2017 йил 22 июн

**Теришга 2018 йил 16 июнда берилди.
Босишга 2018 йил 31 июлда рухсат этилди.
Бичими: 60x84 1/16. «Times» гарнитурасида
Офсет босма усулида офсет қоғозида босилди.
6.5 шартли б.т. 6.05 ҳисоб нашр тобоғи.
Адади 100 нусха. 163-сонли буюртма.**

**«Standart Poligraf» х/к чоп этилди.
Бухоро шаҳри, Навоний шоҳ кўча 6-уй.**

ISBN 978-9943-5270-4-1

9 789943 527041